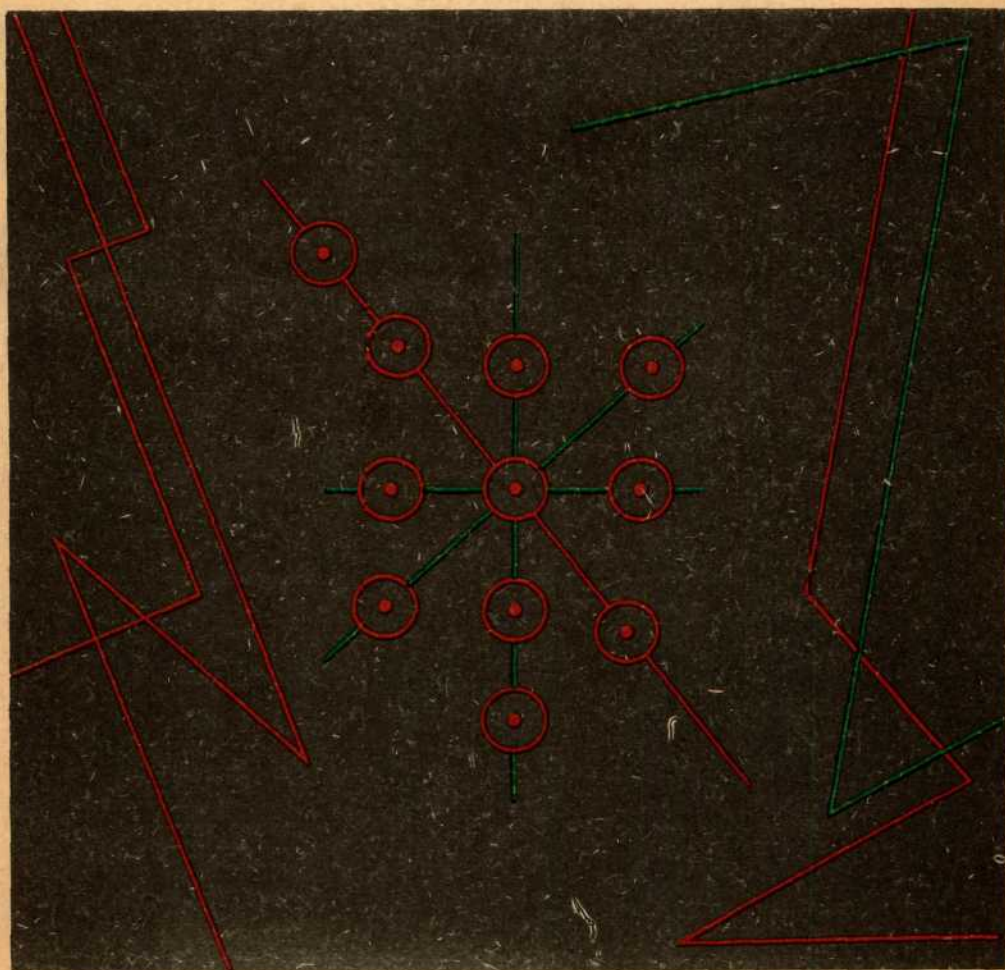

Vikerkaar

12/1989

Ivar Ivaski, Hasso Krulli, Aime Hanseni luulet; Kristiina Ross ühest piibli tõlkimise võimalusest; «Vikerkaare» intervjuu Arvo Mägiga; Jaan Kaplinski essee «Unustuse näod»; Jüri Luik «Ühinevas Euroopas»; Linnar Priimägi «Vabadus! Võrdsus! Vendlus!»; «Wellesto» album «Vaatenurgas»; Rein Veidemanni järelsõna «Vikerkaare» neljandale aastakäigule

Vikerkaar

Ilmub alates 1986. a juulist. 4. aastakäik

Detsember 1989. Nr 12

Sisukord

- Ivar Ivask 1
Jüri Kaldmaa *Öökuninganna tihukollased majad* 2
Jaak Kärdi *Valitud unenäod* 15
Liiu Kotter *Eriti taevauik taevas* 17
Ivar Ivask *Luulet* 22
Tõnis Mägi *Luulet* 27
Taavi Eelmaa *Luulet* 28
Hasso Krull *Luulet* 29
Aime Hansen *Luulet* 32
Tõnis Vint *Ene Kulli märkidest maailm* 36
Jüri Luik *Ühinevas Euroopas* 37
Šimon Gluzman *Totalitaarne psühhiaatria: lagunev kindlus* 49
Kristiina Ross *Ühest püüli tõlkimise võimalusest* 58
Hasso Krull *Julia Krõsteva kirjanduse poliitikat: sissejuhatust, tekst, ekse-*
gees 65
Meie intervjuu
Vestlus Arvo Mägiga. Intervjuu Harry Liivrannale 71
Lendlaused. Püsimõtted
Linnar Priimägi *Vabadus! Võrdsus! Vendlus!* 74
Müüt, mõte ja meie
Jaan Kaplinski. *Unustuse näod* 75
Elav ajalugu
Rein Kruus *«Wirulasest» «Eesti Ekspressini»* 81
Vaatenurok
Kalev Kesküla *Au sulle, «Wellesto»* 84
Poorum
Elust ja kirjandusest 87
Rein Veidemann *Alles... juba* 90
«Vikerkaare» sisu 1989 92

Kujundus: Jüri Kaarma.

Fotograaf: Ene Kull.

Esikaanel: Ene Kull. «Sädelus II». Tušš, guašš. 48 X 46. 1989.

Tagakaanel: Ene Kull. «DX 2». Kõrgtrükk. 27 X 18. 1982.

JÜRI KALDMAA

ÖÖKUNINGANNA TIBUKOLLASED MAJAD

ESIMENE

Palee alumist klaasistatud ust valvas Šveitser. Sinises ülikonnas ja tsingitud nõõpidega. Tõmbasin pika paela otsas rippuvat kellukest. Vaikus. Teist korda. Ei midagi. Kolmanda tilistamise peale ilmus klaasi taha hirmunud nägu.

«Kas Öökuninganna elab siin?» küsisin.

«Jah, noormees! Mis teil vaja on?» vastas Šveitser viisakalt.

«Ma jätsin talle eelmine kord mängimiseks ning ennustusloitsu kirjutamiseks oma klaasmuna, mis helgib nagu öötaevas ja kohiseb kui meri.»

«Eelmine kord?!» üllatus uksehoidja. «Millal see oli?»

«Minu mäletamist mööda kolmkümmend aastat tagasi,» laususin hajameelselt.

«Siis töötas selle koha peal veel vana Ferdinand...» haigutas Šveitser.

«Jaa-jah, Ferdinand, tema mullasesse pihku ma klaasmuna veeretasingi.»

«Tuleb välja, et teil on õigus, noormees. Värdi-Papi oli meil ka Aednik, mustade kämmaldega tüütas ta alailma kõiki, ent täna ei saa ma teid millegagi aidata. Öökuninganna tunneb end halvasti ja ei võta kedagi vastu.»

«Soo-soo! Ei tea, mis Ferdinandist nüüd on saanud?» Šveitser elustus veidike:

«Oh, noormees, ta oli juba siis vana ja napakas nagu kännuämblik. Küllap on kõrvad pea alla pannud.»

«Värdi rääkis veel hellitlevalt oma tütrebast.»

«Tütrebast?! Ei, minul pole sellega midagi pistmist! Oot! Kas tal tõesti oli tütar?! Ei või olla, ei mäleta nigu... Ah, mis ma lobisen. Olgu! Käin üleval ära. Oodake!»

TEINE

Tagaruumidesse trügisid väsinud akrobaadid. Etendus oli just lõppenud. Higist nõretavad artistid kiskusid seljast märgi triibulisi kostüüme. Paksud ja lihavad atleetnaised, kes tassisid turjal hobust, valgusid duši alla.

Kõikjale näis jõudvat pika punase salliga mänedžer, käes kogukas pakk rahatähti, millest igale esinejale krabises paar tükki.

Orkestrandid tulid tülpinud nägudega lavalt, kaenas pillid ja noodipuldid. Kõige lõpuks saabus Maestro, kelle ümber tiirles parv kehakatteta stepitantsijaid ja sukksaabastes trummitüdrukuid. Mänedžer pakkus Maestrole kuut rahatähte, kuid Maestro võttis kahe käega tagataskutest hunniku münste, viskas põrandale ja pilkas:

«Võite endale jätta!»

Mänedžeri pilk naaldus stepitantsijatele ja ta kraaksatas:

«Homme kell seitse on proov! Kõik olgu kohal!!!»

Šveitser, kes etenduses kehastas konferansjeed, oli kogu show'd alustanud sõnadega:

«Hoi, leiba ja tsirkust, ha-haa! Muadmuasellid ja Härrased-Sellid, vaid leiba ja tsirkust on vaja normaalseks elutegevuseks,» lennutas elegantse liigutusega silindri nakki, prantsatas jõuetult toolile, vajus röötsakile, koukis fraki põuetaskust eleeniumipurgi ja neelas ühe ropsuga kuus tabletti.

KOLMAS

SELLES majas polnud ma varem käinud. Teist ja kolmandat korrust ühendasid omavahel kaks ripsilda. Ühel ripsillal seisis reas kõik mu naistuttavad: Ema, neli Õde, Tütar, Naine, Ammune Sõbranna, Esimene Armastus, Teine Armastus, Prostituut, Esimese Armastuse Sõbranna, Humanitaarkuratooriumi plikad, Ema kolleegid, Õpetajannad, Hoidjad ja veel mõned.

Nad plaksutasid valsirütmis käsi.

Teisel ripsillal olin mina üksinda.

Sildade vahel peatus vesilennuk, kust väljusid Esimene Armastus ja Esimese Armastuse Sõbranna, nad kiiksid minu poole ning Esimene Armastus küsis oma Sõbrannalt:

«Huvitav, kes see norutab seal kurvalt sillal? Kas me tunneme teda?»

Ma kuulsin nende vestlust pealt. Esimese Armastuse Sõbranna turtsatas:

«Ei, me ei tunne teda!» Ja nad liikusid puusi hõõritades teise korruse piljardisaali.

Ustest ja aknaist tuiskasid sisse fotograafid ja ajakirjanikud.

Ma teadsin ammu ajast, et lollimat kontingenti, st töölistekategooriat, maailmas vaevalt leidub. Tegin üksteise järel mitu grimassi ja oligofreenset naeratust. Aparaadid plõksusid, ajakirjanikud rüsesid nii, et ripsilla nõõrid pidid peaaegu katkema. Kõige ees üks paks ja halli paruka ning prillidega härrasmees, kes sarnanes äravahtamiseni Prostituudiga. Sildade vahel kaikusid mõirged:

«Paar sõna meie ajalehele! Foto esikaanele! Suurepärase! Autogramm ka! Hurraa!!!»

Tüdinesin neist kiiresti nagu tavaliselt. Ärritusin.

«Palun, ärge rabelege! Kes te sellised olete?!»

Kõik deklameerisid kooris:

«Ajakirjanikud! Žurnalistid! Reporterid! Fotograafid! Korrespondendid! Toimetajad! Lehe juurest! Moeajakirjast!»

Ohkasin:

«Ma vastan. Aga ainult paar sõna! Ärge küsige, ma isel!»

Ajakirjanike mass jäi vait, nad jälgisid iga mu liigutust, iga hingetõmmet, et sellest ja oma tindipliatsitest välja imeda nupuke lehe jaoks või lõiguke raadiosaatesse.

«Nagu te kõik hästi teate, on praegu sügis!» Ajakirjanikud kuulasid mind kui apostlit. Nad olid suures artiklite kirjutamise tuhinas unustanud, et tegelikult oli kevad.

«Niisiis — on sügis!» Ajakirjanike suled kriuksusid.

«Jõhvikate korjamise aeg on ammu käes! Või kas teie arvate teisiti!?» pärisin jõugu juhilt, mehelt, kes meenutas Prostituuti.

Ta kokutas:

«Kui lähtuda massikommunikatsiooni teooriast ja ajakirjanduse meelelahutuslikust funktsioonist, siis on teil õigus!»

«Kuulsite, mida konstateeris asjatundja, minu meelest on viimane aeg jõhvikaid korjama minnal!»

Ajakirjanike punt hakkas sumisema ja kilkama nagu lasteaia lapsed:

«Jõhvikad! Jõhvikad!» Ning nagu sipelgad mööda suhkrurada looklesid nad üksteise järel majast välja.

Kõik mu naistuttavad vastassillal plaksutasid ikka veel käsi. Ammune Sõbranna sosistas teiselt rippisillalt minu poole:

«Oled sa tõesti armunud?!»

Sildade vahele maandus teine vesilennuk, millest lükati parkett-põrandale kindralimundris Šveitser, kes oli kohutavalt paksuks läinud. Ta kisendas:

«A što või zdez delajte?!» Lõin kannad kokku, andsin au ja raporteerisin:

«Prizõvnik pribõl pa vašemu prikazaniju!» ning seejärel Ammusele Sõbrannale:

«Yes, sir. Of course!» Viskusin kušetile (ei tea, kustkohast see mu rippisillale sai). Šveitser, kes oli ikka veel sõjaväelase vormis, käsutas:

«Hurry up, it's time please!» ja istus lennukisse tagasi.

Teise korruse piljardisaalist kostis lõbusaid hääli. Koridori libises Öökuninganna, kelle paljas ihu kubises piljardimunadest. Ta viskas ühe neist mulle. Hammustasin sellest tüki, mis maitses nagu antoonovka. Kõik mu naistuttavad kõhatasid.

Ema astus rivist kolm sammu ette:

«Poeg, mul on ravimatu vähktõbi. Mind ei ole enam kauaks.»

Piljardisaalis haugatas vihane bulldog.

«Ravimatu vähktõbi!» kordas Ema.

«Millal maksan eide vaeva,

eide vaeva, hella piima,
käte pealla kandemise,
suu juures suiskumise . . .» laulsin Emale vastu.

Sildade vahel pidurdas kolmas vesilennuk, kust hüppas hoogsalt välja mu Naine:

«Ema, uskuge teda. Ta ei valeta. Ta armastab Teid. Ta on armunud!» Ema rahunes ja marssis rivvi tagasi.

Sonisin:

«Jelena! Jelena! Millal me kohtume?! Millal?» Kõik peale Esimese Armastuse vaatasid mulle mõistmatult otsa.

Šveitser, kes oli jälle uksehoidja riietes, kiunatas:

«Kohtumisaeg on läbi!» Naistuttavad langetasid ripsmed ning hüüdsid nagu ühest suust:

«Järgmine kord näeme!» ja lahkusid hanereas just nagu võimlemisrühm lavalt.

Jäin üksinda majja. Uurisin tühja rippsilda. See laperdas tuules nagu võrkküik, mille kohal lendles tibukollaseid liblikaid.

Teise korruse piljardisaalist kargas korraga sillale mu surnud isa, ühes käevangus Minu Esimene Armastus, teises Minu Esimese Armastuse Sõbranna, hoidis paremas käes telefoni ja vasakus piljardi-kiid ning räuskas:

«Jälle sa oled siin! Neetud jõmpsikas! Aitab juba sellest Öökuninganna järel luuramisest. Ühe piljardimuna ta sulle kinkis — vast piisab. Neetud jõmpsikas! Miks sa gümnaasiumist jalga lasid?»

NELJAS

«Ses urkas nüüd vaevalt et keegi elab,» mõtlesin. Aknad olid klaasideta, uks lingita. Trepp kägises ja kääksus, koridoris kasvasid lillepottides kõikvõimalikud taimed.

«Herein!» kutsus reibas hääl, kuigi ma ei koputanud.

«Ferdinand!!! Sina!?»

«No terekest! Abend! Abend!»

«Olen keeletu! Mis sind sellisesse tondilossi on ajanud?!»

«Ah, ära päri! Jääd ruttu vanaks. Istu!»

Ta näitas mulle oma mullase käega istekoha kahe jalaga taburetile.

«See on mu ainus Stuhl. Sieh! Toeta ta niimoodi vastu seina, siis saad setzen.»

Sigines mõru vaikus nagu ikka, kui pole inimest kaua näinud. Ma ei osanud millestki alustada. Vaid Ferdinandi õnnetu elamine oleks nagu vaevaliselt oianud.

«Noh, Junger Herr! Mida teinud? Kus käinud?»

«Tulin Öökuningannale külla, Ammusele Sõbrannale.»

«Jawohl! Ma mäletan seda daami küll. Der Myrtenkranz!!! Wunder-schön! Ja maitsekalt käis riides.»

Ta kitsukeses toas vedelesid kõikjal lõhkirebitud padjad, nurgad ja põrand olid paksult sulgi täis. Seintele oli haaknõeltega kinnitatud padjapüüre.

«Tead, Junger Herr! Vilets on olla Schriftsteller.»

«Tohoo pime! Kas sa oled kirjanikuks hakanud?!» purtsatasin vahele.

«Ei, noh, rohkem nagu olin . . . Aga mis! Püüa selle sitase honorari eest endale osta ükski Zahnbürste. Sieh! Jetzt sitze hier nagu kirp pasahunniku otsas! Bald ist est kalt, bald warm . . . Omal ajal, kui sa selle klaasmunaga meid kõiki pahviks löid, siis teenisin ju kahe koha peal korraga, olin sowohl der Pförtner als auch der Gärtner. Vähemalt ära elas, Familie ka taga! Kuigi ega need tööd kokku ei passinud. Aedniku käed alati mullased, Sveitseril aga puhtad ja kreemitatud, kinnastatud koguni. Päevas pesin oma kaks seepi läbi. Denke dich in meine Lage! Ega's nad asjata mind Musta Kämbla Värdivks narrinud. Noh, aga siis tuli uus Pförtner ja Aedniku leiva panin ise nahka. Ma ei tea, kas olen nüüd valesti elanud. Või mis?»

«Miks valesti?! Ideaalide nimel!»

«Mis kuradi ideaalide nimel, mis kuradi ideaalidest sa räägid?! Hol's der Teufel!!! Der Spaßvogel! Das Närrchen! Kirjanikul on elus vaid üks ülesanne. Töötagu ta aedniku või ministrina, sibi või juristina. Tähtsaim, keh-keh, khm-khm, tähtsaim . . . um jeden Preis . . .» Ferdinandi kopsudest paiskus metsik kõhahoog.

Ta kirjutuslaual, või mis kirjutuslaud see oli, kaks vineerplaati kahe kasepaku peal, hallitas vanaaegne kirjutusmasin RHEINMETALL, masina ümber hunnikutes udusulgi.

«Kuule, kui sa veel Aednik olid, siis sa ei suitsetanud.»

«Peale lahutust hakkasin, aga ega ma praegugi palju ei tõmba. Kaks-pool pakki päevas. Im Durchschnitt . . . aaa, mul jäi ennem pooleli. Tähtsaim on, et Schriftsteller leiaks OMA SULE. Ma otsin teda siin juba üle kolmekümne aasta, ikka pole õiget kätte saanud. Keegi ei saa sind selles aidata. Ainult ükski, päeval ja öösel, aus nah und fern, suvel ja talvel, aus aller Welt. See Schreibmaschine on kõik Kleinigkeit, peaasi on Feder. Sulg, sulg ja veel kord sulg! Steter Tropfen höhlt den Stein . . .»

Ferdinandi käed värisesid erutusest ja ta läitis professionaalse liigutusega uue sigareti.

«Mis su tütrest on saanud?» julgesin piiksatada.

«Tütrest?! Kust sa võtad, et mul Tochter on?»

«Tookord, kui Öökuningannale klaasmuna tõin, siis sa pihtisid, et on tütar!»

«Täbar lugu! Väga täbar lugu! Im Nu hast du alles heraus . . .» venitas ta aeglaselt, «sa tuled meie perekonnaasjades tuhnima . . .»

«Kuidas tuhnima, sa ju ise ütlesid, et sul on tütar. Kolmkümmend aastat tagasi.»

«Toeta end kõvemini taburetile, Junger Herr!»

«Noh!»

«Minu tütar on Öökuninganna!»

VIIES

See on madal palksaun, nii nagu neid viletsapoolne elu läinud sajandi keskpaiku üle maa laiali pillutas. Pikk ja pehkinud purre kannab mind vaevu üle solgistunud oja.

Uks on lahti murtud. Sees kõik pilla-palla, põrandalauad üles võetud, pooled uksepiidad maha lõhutud, pliidiraud sisse vajutatud, tuba täis laokil kraami. Siinses osmikus on mehepojad oma töö juba teinud: aknad puruks peksnud, nurka roojanud. Viltusel kummutil — mis imevael see küll terveks jäetud — lebab nahkkaantega piibel (pastapliiat-siga täis kritseldatud), piibli kõrval üks-pool-ära-põlenud viisk, katkine karjasemärss. Lehitsen pühakirja, kui äkki keegi kõnetab mind:

«Nuur herr!» Haaran piibli ja tõmbun vastu seina kühmu.

«Kes siin on?»

«Peläku!» Tu olõ ma'. Sjoo maja pernaase vaim.»

«Ma ei näe sind! Kus sa oled?»

«Sa saaki'i minno nätä'. Minno viidi 30 aasta iist är' — vanadõkodo. Minno viidi tapiga. Siss, kui Värdis uma viimädsest tüükotussõst linnäss'. Mi ell'i kaonu Värdisga häste.»

«Teie olite Ferdinandiga abielus?!»

«Jah, pangu'i immess. Öga tuu tähendäi' midägi, et mu nisa' parhilla nabani ripusõ ja esi' olõ nigu pudulojuss. Vanaste olli ma illoss! Väega illoss! A' Värdis ostsõ uma viimäste veeringite iist lobudigu, viil hullõmba kui sjoo tah'. Minno käü tä väega harva kaemah'. A mis tuust inäp! Mii' tütrik um parhilla iks viil illoss, kaegui', et ilodutõ vanembite lats. A sa vast tiiät mii' tütrikut?!»

«Aga kuule! Miks sa mulle seda kõike räägid?»

«A tuupärast, et tah, vanadõkotoh umma kõik pääst ulli', tah olõi' mul kedägi, kiä minno kullõsi. Kae no esi' tah majah vähä ringi. Mõistat sa midägi kosta!»

«Jubel!»

«Vot-vot! Jubõ! Jubõ! A tiiät nuurmiis, tah mii ellimi inne Värdis lossi minekit kolmõköistel!»

«Kolmekesi?!»

«Jah, üükuninganna um tah samah sannah sündünü.»

Siin pööningul oleks ma nagu varem käinud. Kõik tundub kodune ja tuttavlik. Katuseplaatide all spetsiaalsetes niššides põlevad lõhnaküünlad. Keset pööningut on kahele inimesele kaetud ümmargune söögilaud, laual lumivalge lina. Eemalt, ainukesest pimedast sopist, tuleb Öökuninganna, käes supitirin.

«Paluks lauda! Seljanka on valmis!» Tõstsin endale fajansist kulbiga suppi.

«Teiseks roaks saab kooreklopsi ning magustoiduks lumepalle.»

«Vahva! Need on mu lemmiktoidud!»

«Siis ma arvasin õigestil!»

Sõime, aeg-ajalt kolksatas mu lusikas vastu taldrikut.

«Tahad veel?»

«Meeleldi!»

Läbi katuseaukude hõljus me auravatesse taldrikutesse lumehelbeid.

«Mida sa kõik need aastad teinud oled? Mu Öökuningannal!»

«Ära kutsu mind nii! Nendes majades ei mäleta keegi minu õiget nime . . . . . kõik need aastad . . . Kui ma räägin sulle tõtt, siis sa ei usu. Kui aga valetan, ei usu ma ise! Kõik need kolmkümmend aastat olen vaadelnud su klaasmuna! Ta on minu jaoks mu elu, mu raamat, mida iga päev loen, mu õnn ja mu õnnetus. Ealeski pole ma tast tüdinud. Ta ju helgib nagu öötaevas. Vaata läbi nende pilude siit välja. Kas kolmkümmend aastat on siis palju?! Ta ju kohiseb kui meri. Sina tunnud merd ja meresid. Kolmkümmend aastat on vähe!!! Ma pean Sulle tänulik olema, et pühendasid mu mõistatusse.»

Ta tõusis laua tagant ja kummardas mu ees.

«Mis sa nüüd?! Aga ennustusloits?»

«Ah, sellest on parem vaikida . . . Ühele vanale sõbrale, Aednik Ferdinandile — võib-olla sa mäletad, töötas veel Šveitsarina ka —, tegin ma palju kurja. Värdi tunnistas mulle kord purjuspäi, et kirjutab raamatuid. Ma keerutasin just klaasmuna käes, olin halvas tujus ja sisistasin talle:

«Sinu käsikirju ei avalda mitte keegi ja peale Sinu surma ei huvitu neist enam ükski inimene!»

SEITSMES

Kõisredel laskus keldrisse. Kui mu jalad maapinda puudutasid, seisis mu vastas Öökuninganna, kel oli seljas valge kittel ja peas punase ristiga tanu.

«Ega üleval rohkem haavatuid ei ole?» küsis ta kaastundlikult.

«Ei hakanud nagu silma.»

«Väga hea! Siis võime endale tassikese teed lubada — tule minu järel, kabinet on korrus allpool!»

Sammusin tasaselt läbi palatiruumi — see oli tõeline laatsaret: välivooditel ja sinelite peal lamasid mu haavadud gümnaasiumi-kaaslased.

«Kas vaenlane juba taganeb?» küsis üks.

«Ma ei tea, ei pannud tähele!»

Sidemeisse mähitud sõdurid tukkusid. Kohe pidi algama haigla taidlusprogramm.

Kokkuklopsitud lavale astus Ferdinand ja luges omi võitluslikke värsse. Meelde jäi ainult esimene rida:

«Ükskõik, kas sõda on või taud . . .»

Nurkipidi neljakäpukil ringiratsutavas naises tundsin ära Perenaise, kes haukus kõigi peale:

«Kuradi paskaagi! Uma imä olõi' teile pühäl Kõik um rukka aetu: aknõ puruss pestü, nuka' umma tarõh ja vüürüseh kõik täüs kustu. Olti ti inemise' vai ei olõ'. Jumala iist — ma panõssi esi' teile tulõ hargi taadõ. Um siss hää vai! Jummal! Mul oll säääl piibli, uma imält jäetü — tuu um ka lännü. Ti va kusiraitsiku — ti olõi' inemise'! Laskõ minno kodo! Tütär uut!»

«Kes see on?» uudishimutsesin ja näitasin nutva Perenaise peale.

«Üks segiläinud mutike. Sõjas juhtub mõndagi,» vastas Öökuninganna.

«Ta räägib, et tütar ootab teda.»

«Tütär?! Ma ei saa midagi aru, kõneleb mingit võõrast dialekti.»

Öökuninganna valas mulle teed ja küsis:

«Miks sina ei sõdi? Kogu maa vajab praegu noori mehi. Miks?»

«Ma ei saa. Ma olen armunud!»

«Või nii?! Kui üles tagasi lähed, vaata, kas pommirünnak on juba möödas.»

Päevavalgusesse jõudnuna nägin, et rünnak kestis — rasked vihma-
piisad kukkusid mu peopesale.

KAHEKSAS

Olin teel gümnaasiumi, kui mu juurde jooksis Minu Esimene Armastus. Esmapäeval tundus see võimatuna, kuna Tütarlaste Humanitaarkuraatorium asus linna teises otsas . . .

Kõndisime mööda värsket asfaltteed ja jõudsime üheksakordse rida-
elamu ette, kus elas mu surnud isa.

Minu Esimene Armastus koketeeris:

«Siin elab minu parim Sõbranna, kui sul selle vastu midagi ei ole, siis lähleks talle õige külla. Ta ootab meid.»

Loomulikult ei olnud mul selle vastu midagi.

Helistasime kella. Sõbranna tuli uksele vastu ja jahmus:

«Issand, kui tore, et te tulite. Ma ei osanud teid täna kohe mitte oodata. Aga astuge edasi.»

Maja oli kahekordne. Teisele korrusele viis kitsas keerdtrepp. Alumises söögisaalis pakkus Sõbranna mulle ja Esimesele Armastusele päikesemaitset kakaod.

Kui olime pool tundi kena keskustelu arendanud, tõusis äkki Sõbranna ja teadustas diktori häälel vandeseltslaslikult:

«On aeg!»

Ta võttis Minu Esimesel Armastusel ja mul käest kinni ning me

läksime kolmekesi kõrvuti trepist üles. Teisel korrusel oli tilluke tuba. Esimese Armastuse Sõbranna kopsis vastu pisikest ust. Keegi ei vastanud. Ta vajutas nikerdatud käepideme alla ja sisenesime üheskoos buduaari, milles oli ainult üks mööbliese — suur tammepuust voodi. Voodi kohal rippus nõõpnõeltega kinnitatud plakat. Plakatile oli lapselikus käekirjas maalitud luuletus:

Siin toas kõik on samamoodi
jällegi laulavad linnud
alles on tammepuust voodi
kus põske kord hõõrusin pinnud

Akna veel vihmapiiskki
õhk sama jäiselt röske
ka pind on alles siiski
mille kord hõõrusin põske

Tuba paistis õhuküllane ja soe, ei kopitanud haisu nagu Ferdinandil. Sulnis valgus täitis ruumi.

Sõbranna sosistas midagi Esimesele Armastusele kõrva, tegi mulle kavalalt silma, niksutas ja kadus.

Põrnitsesime Esimese Armastusega arusaamatult voodit. Tõmbasin päevateki asemelt. Nähtavale ilmusid roosad linad. Korruga hakkas toas helisema Sõbranna Hää! nagu kaja:

«Saage üheks! Saage üheks! Saage üheks!»

Esimene Armastus seda ei kuulnud, sest see oligi lause, mida Sõbranna talle kõrva sosistas.

Mähkusime linadesse.

Kohe kõpsisid vastu puutreppi tõtakad sammud.

«Saa aru, sinna ei tohi praegu minna!»

«Kes seal siis on?!»

«Kes on, kes on! Kedagi ei ole!»

«No, miks ma siis sinna minna ei tohi?!»

«Ära mine sinna. Ma palun sind!»

«Oma kodus lähen ma sinna, kuhu tahan. Eest äral!»

Sõnelejateks olid Esimese Armastuse Sõbranna ja tema Ema.

Uks paiskus lahti, kaks naist tormasid tuppa. Sõbranna kiljatas juba ette peagi silme ees avanevast pildist. Aga asjata! Mind ja Esimest Armastust ei olnud enam siin. Ei olnud ka voodit. Selle asemel haigutas tõmmu soolaugas, millel ujusid kaks õhumulli. Sõbranna Ema lõi kaht kätt kokku:

«Kust see siia sai?! Ja kus on me tammepuust voodi?!»

Sõbranna ei osanud midagi kosta.

Ema otsis ridikülist heegelnõela ja torkas mullid katki. Plauh! Plaks!

«Ma ei salli mitte mingisugust amoraalsust meie väikeses majas!»

ÜHEKSAS

Siia ei astu ma targu sisse. Ma ei ole sellise pompöössusega lihtsalt harjunud. Kõik klantsvärk — välismaised tapeedid, väikekodanlikud lillemaalid, interjöö — tip-top! Kahhelkividest kamin. Üks suur saal järgnes teisele veelgi suuremale.

See oli Šveitseri maja.

Uksehoidja hobiks oli pildiajakirjade kogumine. Ta luges neid. Luges piltel! Erinevalt teistest inimestest oli tal see muistne võime veel säilinud...

Šveitser oli ehtne pürjel või lihunik — istus lodevalt minisohval, lehitses žurnaali ja suitsetas kuuba sigarit. Erakordse järjekindlusega ronis ta karjääriredelil, konkurente maha tallates, Ferdinandigi kihutas tema minema, kuigi vana polnud talle mingi rivaal. Uksehoidja hakkas Värdile pähe ajama, et Öökuninganna ei saa tema kui Aedniku tütar olla. Kuni Ferdinand jäi lõpuks uskuma ja kadus kirjaniku-üksindusse.

Šveitser uhkustas oma ametiposti üle. Uksehoidja valvas iludust! See tegi mehe veelgi upsakamaks. Ainult üks unistus oli tal veel täitumata — et Öökuninganna isiklikult kinnitaks ta rinnale sildi, millel on kiri:

«PORTJEE!»

KÜMNES

Kloppisin rusikaga vastu ust. Teadsin, et Öökuninganna veedab siin suveõid. Ei kippu ega kõppu. Pendeldasin kord peopesaga, kord küünarnukiga. Läbi uksehingede imbus minuni tasast nuttu. Lõin tugeva hoobi jalaga ja uks lendas lahti, ent sisemus polnud sugugi maja moodi, ei treppi ega esikut, ei uksi-aknaid, lagesid ega seinu. Vaid üksainus üüratu suur ohvrikivi. Kivil konutas Öökuninganna, käed ümber põlvede, pea süles, ning nuttis. Pisarad kilisesid vastu külma kivipinda...

«Mis on juhtunud?» küsisin erutatult. Vastuseks vaid Öökuninganna nuuksed.

«Mis on lahti?!»

Öökuninganna halises:

«Ma ei mäleta. Ausõna, ei mäleta!»

«Mida sa ei mäleta. Mida?»

«Lihtsalt ei mäleta, ja kõik!»

«Ma ei saa aru, mida!»

«Kolmkümmend aastat tagasi tõid sa mulle mängimiseks ja ennustusloitsu kirjutamiseks klaasmuna, mis helkis nagu öötaevas ja kohises kui meri. Mäletad?»

«Mäletan. Sellepärast ma tulingi!»

«Aga mina ei mäleta!» ütles ta ahastuses ja puhkes uuesti lohutult nutma.

«Mida?»

«Ma ei suuda meenutada, kuhu ma ta panin. Kas lebab ta mu lõngakerade korvis või andsin Maestrole või veeres ta niisamuti mu hajameelsuse pärast minu juurest minema . . . Ilmselt andsin siiski Maestrole.»

«Kes see Maestro on?»

«Ah, üks viiuldaja ja dirigent, õieti dirigentviiuldaja. Ta ise ka täpselt ei tea, kumb ta on. Kui ta mängib viiulit, siis tahab ta dirigeerida, ja kui ta orkestri ees takti lööb, unustab ta alati viiulipogna teise kätte!»

«Miks sa klaasmuna Maestrole andsid?»

«Maestro on ju nagu harakas. Kui mõnda ilusat asja näeb, siis tahab kohe endale saada. Ma lubasin seda talle ainult korra, aga nüüd ma ei mäleta . . .»

«Mida sa ei mäleta?»

«Kas Maestro saatis klaasmuna mulle tagasi või jättis endale.»

Pisarad jooksid lakkamatu vooluna mööda Öökuninganna põski.

«Miks sa oma vanemaid vaatamas ei käi?»

«Milliseid vanemaid?! Mul pole kunagi vanemaid olnud. Kasvasin lastekodus!»

Ja nuttis edasi.

Võtsin turukotist rohelise karbi.

«Kas sulle see maitseb?»

«Mis see on?»

«Võilillekollane marmelaad!»

«Oo jaa!!!»

Pistsin rangelt iga kümne sekundi tagant talle uue tüki suhu, sest muidu oleks marmelaad Öökuninganna pisaratest ära sulanud.

EELVIIMANE

Tõusin järsust trepist üles. Otsisin Maestrot. Aga teda ei kuskil. Ühes tagakambris seisis tühja noodipuldi ees Šveitser, kes oli kolmkümmend aastat vanemaks jäänud.

«Ah, see olete jälle teie!»

«Jah, mina!»

«Kas te tõesti ei mäleta, et Maestro keelas kõigil tema tagakambrit külastamast!»

«Ei, mulle ei lausunud ta selle kohta sõnakestki!»

«Võtke edaspidi teadmiseks!»

«Aga kus Maestro ise siis on?»

«Te olete kaunikesti uudishimulik, see ei tule teile just kasuks.»

«Tühja sellest! Kus Maestro on?»

«Kas tahate ausalt teada?»

«Aga loomulikult!»

«Kõigile teistele olen valetanud ja ma ei leia põhjust, miks peaksin teile õigust rääkima.»

«Aga minu klaasmuna on tema käes! Ma tahan seda tagasi saada!»

«Hakkate jälle oma klaasmunaga pihta. Kas te ise ka usute seda?!»

«Aga loomulikult! Öökuninganna andis minu klaasmuna Maestro kätte, sest Maestrole meeldivad ilusad asjad.»

«Kuulge, poja! Mingit klaasmuna pole ju olemas! See on vaid teie haiglase fantaasia ja Öökuninganna tujude sünnitis. Loobuge sellest kinnismõttest! Soovitan soojalt!»

«Mis kinnismõttest?! . . . olgu, aga ainult ühel tingimusel — kui ma oma klaasmuna tagasi saan!»

«Poja, te olete rumal, aga kangekaelne. Maestrot ei ole ju siin. Ega te ometi ei arva, et klaasmuna, mida tegelikult olemaski pole, minu käes on!»

«Kus on Maestro?»

«Ma vist juba ütlesin, et Maestrot ei ole kodus. Ta sõitis Teravmägedele gastrollile, kohalik orkester ootas teda juba ammu!»

«Kas te ei karda, et Maestro võib seal külmetuda ja klaasmuna ära kaotada?»

«Ei, sugugi mittel! Ta on raudse tervisega. Aga teil, ma arvan, on aeg minema hakata, või kuidas?»

Ta sihtis Maestro mahaununenud dirigendikepi minu poole. Taganesin mõned sammud. Uksehoidja lähenes mulle. Kalpsasin trepist alla, ent uks, mis enne oli lahti, seisis lukus.

Šveitser jõudis mulle järele ja suskas taktikepiga rindu. Tera tungis peaaegu samasse kohta kui Minu Esimese Armastuse Sõbranna Ema oma heegelnõelaga. Kogu mu sisemus tõmbus õõnsaks. Kui uksehoidja kepi mu südamest välja kiskus, oli seal otsas, nagu vorstike šašlõkivardas, õitsev kaktus — Öökuninganna.

VÕIB OLLA VIIMANE

Võib-olla-viimases-majas pidi elama Surm. Nii oli mulle jutustanud Öökuninganna kolmkümmend aastat tagasi. Ainult mitte keegi polnud teda — Surma — veel ihusilmaga näinud.

Hiilisin hiirvaikselt, põlvist saadik vees, pimedas keldrimoodi ruumis, aeg-ajalt krobelisele seinale toetudes. Käed kompisid midagi uksetaolist. Tõmbasin tikku ja leegi väreluses lugesin uksele silti:

VIKATITE MUUSEUM AVATUD ÖÖPÄEV LÄBI

Koputasin. Kohe avanes uks.

Tüse mammi, Maimu või Laine või Eha või Leili või Aime — ometi oli temas midagi ka Perenaisest —, kiljus kiiskaval tiiskandil:

«Tere tulemast meie muuseumi! Meil on maailma kõige parem ja ainuke vikatite muuseum. Kui soovite tualetti minna, siis rutake trepist üles, otse ja paremale ja sammuke vasakule ja nurga taga kõige viimane uks. Tere tulemast! Ekspositsioon on jaotatud ühtlaselt kolme korruse vahel. Esimesel korrusel on vikatid, mis pärinevad muinasajast, loomulikult põhiliselt puust. Teisel korrusel on valgustusaja vikatid. Ja kolmandal kõige moodsamad, mehhaanilised. Eksponaate paluks mitte puudutada, sest sõrmejälgede pühkimine vikatitelt on ääretult tülikas. Kompvekke ja muid maiustusi vikatitele mitte pakkuda. Ega nad nagunii vastu ei võta. Ah, jaa, oleks peaaegu unustanud — kolmandal korrusel on idapoolses nurgakeses, seal, enne verandat, vitriin luiskudega. Samas mängib magnetofonilint temaatilisi laule. Kui soovite ekskursioonijuhti või giidi, tuleb esitada kirjalik avaldus ja raha kassasse maksta. Blankette saab minu käest. Muud pretensioonid, kui neid peaks olema, esitage mulle. Head muuseumikülastust!»

Mutikese kime hääl murdus ja ta istus esimese korruse saali kõrgesse tugitooli, et poolelijäänud kampsunit edasi kududa.

Kõndisin ühelt korruselt teisele. Jälgisin hirmunult vikatite kujunemise ajalugu ning mitmesuguseid läikivaid terasid.

Kolmandal korrusel laulsid kaks vikatit vastamisi laulu:

Kaks kuuliauku su südames
on meile piisav lust
Sa siia jääd ju põdema
eluaegset vangistust

Riimid -LUST, -TUST, -LUST, -TUST sahisid nii, nagu oleks vikatid heina lõiganud või inimesi jalust maha niitnud.

Laup kattus külma higiga. Jooksin kiiresti trepist alla.

Mutike sulges mul tee ja sosistas samasuguse kimeda häälega nagu ennegi:

«Tavaliselt torkan ma kõigil külastajatel peale ekspositsiooniga tutvumist oma sukavardaga silmad peast välja. Aga teile, noormees, teen üllameelse erandi, kuna te olete armunud!»

Ja ta lükkas mind läbi kahe raudukse jahedale puudega palistatud alleele.

JAAK KÄRDI

VALITUD UNENÄOD II

KUTSUMUS

Tütarlasketoolis, kus olin usuõpetaja, tehti mulle ülesandeks päästa üks hing, kes polnud juba kuu aega koolis käinud ja andis endast märku üksnes väga jumalavallatute kuulduste kaudu.

Lõin risti ette ja astusin pilvelõhkuja lifti, mis sööstis kohutava undamise saatel taeva poole. Mulle tundus, et kui ma õigel ajal ei peatu, olen liiga vara jumala juures.

Ukse avas üsna ilmetu tüdruk. Imestasin, mis pattu sellise välimusega ikka nii väga teha saab. Tema luges mu mõtteid, noogutas ja ütles üllatavalt pehme häälega:

«Teate, armastus on mu kutsumus. Imestan ise ka, kuidas nii inetu tüdruk...»

Tahtsin viisakalt väita, et pole ta üldse nii inetu. Aga äkki toimus tüdruku näos imelik muutus: ehmunud lapsesilmadesse tekkis kuri kuivetonud vanamoor, kes viipas konksus sõrmega äikesevalguses helendava kiriku poole; küünaldesäras värisevast ukseavast kostis ängistuseni pidulik orelimuusika.

Kui vabanesin tüdruku silmade lummusest, nägin enda ees küpset, õhukeses öösärgis naist, kes naljatles:

«Mis sa peidad jumala kingitust?»

Mina kergitasin naiivselt oma ürpi, et vaadata, mida naine silmas peab.

«Oh, mis tore jumalasõrm!» hüüatas naine ja oli äkki nii minu ligi, et mul ei jätkunud aega talle meelde tuletada, kes ma ikkagi olen.

LUMES

Rookisin lund, nii et nahk seljas auras, aga ümberringi kõrgus ikka aina valge sein. Mu silm ei seletanud, kus lõpeb lumi, kus algab taevas. Labidas kukkus käest ja ma jäin näoli lumme.

Äkki kuulsin kellukese helinat. Kesk lund avanes uks ja lävel seisis helepunases öösärgis naine.

«Kas sul külm ei ole?» küsisin imestunult.

«Hoi mu patsist kinni,» ütles naine ja keeras selja.

Süsimumst pats oli jäme kui köis ja tõmbas mind sujuvalt õhku. Lendasime kottpimedas läbi kevade ja maandusime otse südasuvisesse heinakuhja. Pildusin riided seljast ja kukkusin sooja koopajärve.

Naine kutsus mind lõkke äärde sööma ja ulatas klaasitäie veripunast veini, mis tegi mind nii erksaks, et küsisin ülemeelikult:

«Kuhu ma võiksin sind suudelda?»

Naine puhkes südamest naerma, koobas kajas vastu ja lõkketuli värvus taevasiniseks.

«Oleks kena, kui ükski koht minust ei jääks suudlemata.»

Mu huuled löid juba tuld ja ma püüdsin ka kõige peamist üritada, kuid naine ei avanenud.

«Nii mõnigi koht on veel suudlemata,» tegi ta sõbraliku märkuse.

Kui jõudsin huultega lõpp-punkti, ei seisnud ma enam hästi jalgadel ja suutsin hädavaevu taevavärvale koputada. Värv avanes lahkelt, mina jäin lävele puhkama ning värv sulgus jälle.

«Vii mind suplema,» palus naine.

Komberdasin värskendavasse vette, naine süles. Ja äkki, erutatuna kuumast veest, kukkusin jäneseena kihutama.

«Kas sa näed!» hüüatas naine.

Ja ma nägin, et olime jälle lumes. Aga ilm läks ruttu sulale ning ma pigistasin naise nii tugevasse embusse, et temastki jäi vaid loiguke vett.

MUST AUK

Mu parema käe külge tekkis vaevunähtav kuldniit, mis hakkas mind otsejoones silmapiiri poole tirima. Lohisesin üle jõgede ja metsade, aga niiti lõhkuda ma ei suutnud.

Lõpuks seletas mu silm kauget täppi mere kohal. Niit lõtvus ja ma pidin äärepealt ära uppuma.

Süsimust naine pikutas pisikese toa suurusel saarel ja keris niiti ümber kuldsete rinnanibude. Hakkas juba hämarduma, aga naine naeratas tervituseks ja ilm lõi kohe valgeks.

Tundsini vastupandamatut kiusatust naist kõditada, kuid ta sulges suu ja mu ümber oli äkki kottpimedus.

Jooksin risti-põiki veest veeni, aga ei saanud naist mitte puudutadagi.

«Naerata ometi!» meelitasin valvsalt ja suudlesin välkkiirelt valguse allikat.

«Nüüd tahad sa ju ise pimedust,» naeris naine suudlust katkestades.

Libisesin ettevaatlikult mõnusamasse asendisse. Ja mul ei olnud enam midagi valguse vastu. Piirasin seda igast küljest suudlustega. Kuni saime mõlemad ka seesmiselt valgustatuks.

Naine ütles nukralt:

«Kahju, et olen ainult must auk, mis su olemuse kinni püüdis.»

Leidsin end äkki keset rahulikku ulgumerd ja selgus, et naisest (või mu mõttest?) oli saanud pisike paat, mis jäi lagedale veeväljale sihitult ekslema.

VIIMNEPÄEV

Pikutasin südapäeval kahe roosipeenra vahel ning olin lilledõhnast ja taevasinast uimane. Vaevalt hakkasid mu silmad kinni vajuma, kui kuulsin ilmaruumi täitvat kõuehäält:

«Sa sured täna koos päikesega.»

Avasin ehmunult silmad ja nägin, et päike hakkas silmanähtavalt vajuma.

Aga külavaheteel kõlas naiste lõbus laul ja ma ruttasin ligi.

«Armsad naised, kas lubate... Mulle öeldi, et ma suren täna koos päikesega.»

Kõige noorem neist vastas hajameelselt:

«Imelik küll, aga täna vaevab mind mingi iselaadne rahutus. Jah! Minu voodis on täna kõige magusam surra.»

Nii pehmes sängis polnud ma ealeski puhanud.

«Oled sa eluga rahul?» küsis naine sängiveerele istudes.

«Vist mitte!» vastasin kurvalt. «Sest ma pole tegelikult ühegi naisega maganud.»

«On see võimalik?» ei uskunud naine. «Tänapäeval?» Ja jätkas leebemalt: «Ehk oled teinud midagi inimkonna heaks? Siis, võib-olla, on see vabandata.»

«Jah?» avaldasin kahtlust. «Kes ei tunne vastassugu, ei tea suurt midagi inimesest, rääkimata inimkonnast.»

Äkki nägin läbi akna, et päike on pooleldi metsa taha vajunud. Ja ma panin käe naise rinnale...

Maapealne õnn oli just-just saabumas, kui taevakõminal teatati: «Sinu tund on tulnud!»

LIJU KOTTER

ERITI TAEVALIK TAEVAS

Taevas ja meri sulasid ühte, silmapiiri polnud näha, tema asukohta võis oletada ainult mälu järgi. Petronia vaatas merd ning ajuti tundus talle, et see on juba taevas, et tarvitseks tal vaid tõusta ja sinna astuda, kui soojade laineriismete asemel haaraksid ta jalgade järele vaid leebed õhuvood või kukuks ta hoopis otsatusse tühjusse. Seda kujutledes tundis ta hetkeks kergelt peapööritust ning sulges silmad, alateadlikumalt naaldus ta tihedamalt vastu maad. Et sõrmed klammerdusid liiva, märkas ta alles neid lõdvestades. Uuesti vaatas ta taevamere poole.

Silmanurgas liikus miski. Ta pööras pead ja leidis enda lähedal seis-
mas sihvaka pruunikspõlenud nooruki. Too oli teda juba mõnda aega
jälginud, sest naise pilgu temale sattudes ütles ta sõbralikult: «Tere
tulemast!» Petronia ei taibanud midagi, vaid vahtis poissi juhmilt ja
üksisilmi, unustades isegi oma näoilmet ilusamaks sättida. Nooruk
polnud sugugi imestunud, ilmselt oli ta arvanudki, et niisugune tervitus
võib naisele ootamatuks osutada. Petronia ei osanud ikka veel midagi
öelda, tõusis vaid istuli ja suutis juba oma näolihaseid talitseda.
«Jajah, tere tulemast!» kordas noormees temast eemalduma hakates.
Tagasi vaatamata läks ta veepiiri poole ja juba sulpsataski ta jalg
merre astuda.

Täielikus arusaamatuses jäi naine talle järele vaatama. Kummaline
huligaansus, konstateeris ta mõne aja pärast ja laskus jälle lamaskile.
Nüüd vaatas ta merd endisest umbusklikumalt. Suplevate kogude
hulgas suutis ta eristada veidrat poissi, kes kaugemal ujus. Enam ei
tundnud Petronia merd ja taevast samastuvat. Teda tüütas merele
vaatamine ning ta pööras selili ja vaatas taevast enda kohal. Taeva-
lik. . . Miks öeldakse taevalik, kas taevalik on see, mis on omane tae-
vale, mõtles ta. Ah, jälle mõtlen ma igasugu lollusi, kõik see on
päikesest, hurjutas ta end. Ta sulges silmad ja püüdis
tukastada.

Ta kuulis ümberringi kõnekõminat, möödujate üksikuid lausekat-
keid, suplevate kilkeid ja hõikeid, kauget mootorimüra, kajakate kilja-
tusi ja rohusahinat. «See on soe ja hubane, pehmeks vooderdatud
maailm, mis ootab elanikku,» ütles keegi ja see kostis üldisest melust
päris selgesti välja. Hää tuli mere poolt ja lähenes. Talle vastas
samuti aina lähenev hää, kuid just see aeg hakkas üks kajakas kõrvu-
lukustavalt kisama, nii et Petronia ei suutnud lauses eristada ühtki
sõna peale «kindlasti». Ilmselt oli see mingi jutu lõpp, sest esimene
hää, nüüd juba maa poole eemalduv, hakkas rääkima tippjuhtide
kohtumisest. Teise repliik oli juba üsna nõrgalt kuuldav, kuid siiski
kostis ta Petroniani ära. Seekord ütles hää, et küll valitsused kokku-
lepele jõuavad. Ja siis polnud enam midagi kuulda.

Petronia ajas end rammestavast palavusest hoolimata istuli ja
vaatas häälte suunas. Ta ei näinud kedagi, kellele hääled võinuksid
kuuluda. Siis märkas ta oletatud suunast mõnevõrra ida pool kõndi-
mas üht paari, ilmselt olid nad vahepeal tema kuuldekaugusest väl-
junult suunda muutnud. Neis polnud naise arvates midagi iseäralikku.

Ta tahtis taas pikali heita, kui kuulis, et päris tema selja taga
oli alanud liikumine. Järgmisel hetkel möödus temast ennistine
nooruk, veepiisad siledal nahal sillerdamas. Ta möödus Petroniast
nii lähedalt, et paar piiska temagi peale kukkus, poisi jalaastest pais-
kus liivateri vastu ta külge. Mööduja ei vaadanud ta poole, kuid naine
tundis nüüd täiesti kindlalt, et nooruk oli enne seda juba mõnda aega
tema selja taga seisnud ja teda vaadelnud, ühtlasi jälginud, kuidas ta
hääli kuulas ja lõpuks istukile tõustes pilguga rääkijaid otsima hakkas.

Poisi seljast ja astumisest oli võimatu arvata, kas Petronia jälgimine valmistas talle lõbu või mitte. Samas pidi ta arvestama sellega, et naine talle hämmeldunult järele vaatab.

Noormehe vaikimine oli veel kummalisem kui tere-tulemast-soovimine. Petronia ei suutnud tema suhtes seisukohta võtta. Korra mõtles ta hirmuga oma kuldketile ja sõrmustele, kuid veendus kohe, et oli need, nagu kavatsenud, koju jätnud. Mõnevõrra rahunenult seadis ta end jälle lebama. Aeg-ajalt vaatas ta jälle taevasse ja saatis üht pilve tema rännakul üle taevavõlvi. See väsitas nii, et isegi ümbritsev kära ei suutnud takistada teda mõneks minutiks uinumast. Unes ei näinud ta midagi.

Ta ärkas selle peale, et keegi möödus temast väga lähedalt, umbes sama lähedalt kui imelik nooruk. Silmapilkselt virgudes tabas ta end sellelt, et ootab sama poisi möödumist. Vargsi pilutas ta silmi helide suunas. Kuid see polnud tema. Petronia vaatas ümberringi, lootes, et leiab poisi kuskil seismast ja teda jälgimast. Kuid poissi polnud enam rannas. Kahetsusvoog läbis Petroniat ja ta tundis äkitselt, kui kohatu oli tema soov poissi taas näha. Enne kui tal oleks väga piinlik hakanud, tõmbas tema tähelepanu endale hoopis teine inimkogu.

See on ju Ferdinand, taipas naine äkki. Mees oli temast veel väga kaugel, kuid kõhklevad sammud tõid ta aina lähemale. Nagu vanasti, kui Petronia oli varakult randa läinud ja mees ta hiljem üles otsima pidi, oli Ferdinand ka nüüd pärast tööd siia tulnud. Kui kena, et mees teda jälle näha tahab, mõtles naine liigutatult. Ta tõusis istuli, et paremini nähtav olla. Kuid mees ei märganud teda kuidagi, kuigi sammus edasi-tagasi, pingutatult rannas puhkajaid uurides. Mis on lahti, küsis naine endalt erutatult: kas on Ferdinandi nägemine tõesti niivõrd nõrgenenud, et ta teda ära ei tunne.

Oodates, et mees tuleb pisutki lähemale ja teda siis märkab, püsis Petronia oma kohal ja vaatas teda üha suuremas ärevuses. Kuid Ferdinand oli ilmselt juba veendunud, et naist polegi rannas, nii et ta ebalev tammumine hakkas hoopis eemalduma. Petronia tahtnuks talle märkuandeks lehvitada, kuid miski hoidis teda tagasi. Ka ei karanud ta veel püsti, kuigi tahtis seda teha. Kaugenevat meest pingsalt jälgides oli naine justkui halvatud. Ta nägi, kuidas mees lahkuma hakkas.

Kõige kohutavam oli see, et Ferdinand oli aina ekseldes alatasa just Petronia poole vaadanud. Naine ei suutnud kuidagi uskuda, et teda ära ei tunta. Kuidas mees küll nii pime saab olla, imestas ta. Nüüd alles suutis ta tõusta, kuid ikka veel ei märganud teda. Petronia seisis abitult, korra tundus talle juba, et Ferdinand tundis ta ära; ta naeratas ja ootas, et too hakkab tema poole tulema, kuid ilmses masenduses pööras mees pilgu temalt ära ja hakkas kaugemale minema. Iga natukese aja tagant ta peatus ja vaatas tagasi ranna poole, ilma et oleks teda märganud. Iga peatumise järel kiirendas ta sammu, kuni lõpuks,

pärast seda, kui oli heitnud mere suunas viimase, eriti pingutatud pilgu, tõtakalt parkimisplatsi poole läks.

Nüüd vabanes naine tardumusest. Ta kummardus riideid võtma ja ajas need kiirustades selga. Rutakalt korjas ta kokku päevitusriide ja asjad, pistis kõik kotti, võttis kingad näppu ja järgnes pooljoostes eemalduvale Ferdinandile. Askeldustele kulunud ajaga oli ta hetkeks mehe silmist kaotanud, kuid peagi leidis ta juba tublisti vähenenud kogu üsna parkla lähedale jõudnult. Petronia tõttas nii, kuidas jalad liivas ukerdades andsid, kuid asfaldile siirdudes pidi ta aega kaotama ka kingade jalgapanekul. Esialgu ei läbenud ta üht kingarihma kinnitada, kuid liipama hakates pidi ta jala ikkagi korralikult kängitsema. Sedaaegu kasvas vahemaa veelgi suuremaks.

Meeleheites Petronia sai nüüd ometi normaalse kiirusega liikuda. Mõttes palus ta Ferdinandi, et too ometi kas või korra tagasi vaataks, kuid ilmselt ei kuulnud mees ta palveid: ta vaatas hoopis üha sagedamini kella. Ta oli jõudnud ühe auto juurde, lähenedes märkas naine, et see oli uus auto, ja hakkas taskust võtit otsima. Ta eksisklev pilk vaatas seejuures korra ka ranna poole, ilma et Petronia talle silma hakanuks.

Nüüd lähenes naine talle üsna kiiresti. Ta nägi, kuidas mees ukse avas ja autosse istus, juba hakkas suunatuli vilkuma, mootor käis, juht vaatas aknast välja, taas otse Petronia suunas. Tema poole kiirustav naine pidanuks mehele ometi silma jääma. Petronia oli juba päris lähedal, kui nende pilgud kohtusid. Naine tundis end nähtamatu, isegi olematu. Ta aeglustas käiku, mees pööras silmad temalt ära, sealt kadus ka äsjailmunud kerge huvitatus või imestus. Petronia uskus nüüd, et ta on vahepealsete aastatega tundmatuse ni muuten. Järgmisel hetkel mõistis ta jahmudes, et see polnud üldsegi Ferdinand.

Auto liikus paigast ja kadus peagi silmist. Vapustatult ja häbistatult pöördus Petronia tagasi randa. Talle tundus, et kõik olid näinud, kuidas ta jälitas võõrast meest. Ta ei leidnud enam endist kohta, vaid seadis end sisse veest umbes sama kaugele kui enne. Alles bikiniides tundis ta end taas anonüümsena ja püüdis juhtumist toibuda. Kui rumal oli ta olnud oodates Ferdinandi tagasitulekut, sõitles ta ennast. Mees ilmselt ei mäletagi teda enam, kinnitas ta endale ja vaatas ääretu nukrusega taevast, mis juba selgelt merest eraldus.

Päeva õhtusse kaldudes oli kuumus hakanud tasapisi taanduma, päiksekiired kaotanud oma põletavuse. Nüüd oli hea lihtsalt lamada ja lasta mahedal tuulel end paitada, polnud enam tahtmist vette minna. Üks ja teine inimene tõusis oma kohalt, et minna ümber riietuma, ning lahkus peagi rannast. Kuigi mahajäänuid oli veel päris palju, oli kõik siiski tunduvalt vaiksemaks muutunud.

Petronia selitas aina edasi ega viitsinud end vaksavõrragi liigutada. Öhu jahenedes oli tal kohati vilu, kuid kananahk kadus sama kiiresti, kui oli tulnud, nii et kokkuvõttes oli mõnus. Aeg-ajalt vaatas ta taevast ja kurvastus sellest jälle. Siis tuggus ta uinumiste kestust taju-

mata. Seekord nägi ta unes päeval nähtud noorukit. Too oli juba täiskasvanud mees, sitke ja endisest pikem. Selgus, et ta oli naist terve päeva jälginud ning ta rääkis nüüd sellest Petroniale. Naine oli pisut kohmetunud, talle tundus, et rinnahoidja oli kuidagi halvasti seljas, kuid ei sõandanud seda kohendada. Samas paistis, et tundmatu oli märganud tema ebalust. Mingis seoses mainis noormees ka Ferdinandi, mille peale Petronia tõdes kuuldavalt, et Ferdinand oli mõne aasta eest olnud sama vana kui too praegu. Ja siis osutuski poiss Ferdinandiks. Kuid midagi erootilist ses unenäos polnud.

Rand oli vahepeal veelgi vaiksemaks muutunud. Siin-seal lamasklevad inimesed rääkisid vähe ja tasa. Selle taustal hakkas eriti selgelt kõrvu kostma läheneva noortepundi lärma. Osa noorukeist kiirendas sammu, nii et vette jõudsid nad juba joostes. Jälle mööduti Petroniast väga lähedalt. Päeval oluks see seletatav ruumikitsikusega, nüüd aga pidi see olema sihilik. Jooksuhoos tabasid teda taas liivaterad, naine pöördus ringi ja vaatas möödujatele järele. Ta tundis ära imeliku nooruki, kes oli koos teiste omaealistega juba vette jõudnud. Jälle ei vaadanud poiss kordagi tagasi. Petronia muutus nukraks, ta mõistis, et oli aina oodanud poisi tulekut ja samasugust tervitust kui päeval.

Ta jäi noorukeid jälgima. Need eemaldusid aina ja hakkasid kaugel, üsna silmapiiri juures ujuma. Naine püüdis tuttavat poissi silmas pidada, kuid peagi ei suutnud ta seda enam: ta nägi vaid päid täppidena mere ja taeva vahel tantsisklemas. Silmapiir oli jälle vaid aimatav, kuid nii meri kui taevas oli hoopis teist värvi ja see kogum võnkus teisiti kui päeval. Ajuti poleks Petronia enam suutnud vanduda, et noorukid viibivad meres, mitte aga taevas. Ta teadis ainult, et nad ei või olla mujal kui vees. Kui nägemine hakkas teadmisele liiga ägedalt vastu rääkima, oli naine sunnitud vaatamise lõpetama. Ta lamas ja ütles endale iga natukese aja tagant, et peab lahkuma.

Mere poolt kuuldus taas hääli. Petronia vaatas sinnapoole ja nägi noorukeid maa poole tulemas. Nad ei jooksnud enam, vaid sammusid mingi tabamatu väarikusega, elavas vestluses. Naine jäi silmitsema oma noorukit. Vesi nirises mööda ta kõhetut keha alla. Petronia tundis lausa ise, kui külm võis poisil olla nii aeglaselt märjana kalda poole astudes. Üha lähemale tuli noorterühm, nii et Petronia silm võis juba eristada näoilmeid. Poiss hoidis hambaplagisemist tagasi, ta astus pisut kangelt, kuid siiski endistviisi väarikalt. Tahtmatult jäi naine teda hindavalt uurima. Jumaluke, see oli ju veel päris laps, kes võiks rannas vabalt püksata ringi joosta! Neil Ferdinandiga võinuks vabalt olla sama vana poeg. Millal temast ükskord mees saab, muigas ta endamisi. Ehk juba paari aasta pärast, mõtles ta siis tõsinedes. Päeval paistis poiss tegelikust tunduvalt vanem. Poisi kasv oli ta ära petnud.

Petronial hakkas poisi lähenedes kergelt piinlik ja ta pööras oma näo mere poolt ära. Suletud silmil ootas ta noorukite möödumist. Veesulpsatused lõppesid ja kostma hakkas sammude sahin liival. Põhjen-

damatult lähedast möödumist oodates tõmbus naine siiski millegipärast pingule. Ta lausa ootas külmade veepiiskade kukkumist poisi võbisevalt kehalt oma veel päris kuumale ihule, tundis sinna juba kananahka tekkimas. Kuid ei piisku ega liivateri, ka mitte tolmu ei langenud ta peale. Süda muutus raskeks, kui ta kuulis kõiki hääli eemalduvat. Naine avas silmad ja vaatas neile järele. Sel hetkel ei soovinud ta muud, kui et poiss tagasi tuleks ja teda vaatama jäädes jälle tere tulemast sooviks. Ent poiss kaugenes koos teistega üha. Ilmselt oli tal veidi soojem hakanud, sest sammud olid juba tüki maad vabamad.

Aina väiksemaks muutuvat nõtket kogu jälgides surus naine endas tohutu tahtepingutusega maha soovi poisile järele joosta. Ta ei teadnud, mida ta oleks tollega peale hakanud, mida öelnud. Ta tundis vaid kohutavat, sõnulseletamatut kiusatust. Poisid olid juba väga kaugel, kui Petronia taas pikali heitis. Ta süda peksis tumedalt ja ärevalt, tal oli paha olla, ükski mõte ei lohutanud teda. Nagu oleks koos poisiga temast lahkunud midagi väga tähtsat, midagi eluliselt vajalikku.

Naine surus näo vastu maad, kuid nüri valu temas ei leidnud pääsu pisarast. Teda haaranud kalkus ei saanud vabaneda nüukseis. Täiesti tundetuna lebas ta seal ja vaatas aeg-ajalt merega kokkusulanud taevast. Ta peas tuksus üksainus sõna — taevalik. Iga südamelöök tegi talle haiget.

1988

IVAR IVASK

KAHEKÖNES KODUMAAGA/LUULEVALIMIK 1959—1989

1

Mäluallikaist toitsid end laulikud tollal
ja nüüdki, kus Karjala kadund on kaartidelt,
mitte meie kaemusist — painavaist küünlakuu
paiku—
uuristavad allikad ikka teadvuse kamarat.

2

«Paistwad taewatähekesed»
kirjutas minu vanaema
kolletund postkaardile.
Kas tal vanaisa mõlkus meeles,

kes sõitis soolavooridel
Tartu—Riia vahet,
kindlasti unistades
tähtede tähendusest?
Aga vanaisa vaevalt aimas
neist ette minu sündimist
Riia linnas
ja et ta ei näegi minu isa sündi
enne oma surma,
mis teda talvel märkis
rännates Tartu ja Riia vahet —
ümisedes viise, mis ta noorena
imepuhtalt kirjutas ära
noodivihku, millest veel mina,
tema tundmatu pojapoeg
— ei Riias ega Tartus —
katsun omal viisil laulda.
Kuid tähed ei taha täna
ilmuda mu silmade ette.
Ikka jälle tunnen keelel
soola kirbet maiku.

3

Jalutades suurlinna tänaval
langetad laud. Hingad
reheahju suitsu. Ei, ainult park
söestab mineviku lehti.
Käes võõras ajaleht
teiste uudistega — mitte nendega,
milledest õhus loed kuulutusi —
jalutad, kuni hingates
kinni vajuvad laud.

6

Millest veel rääkida? Vaikus kui laskub —
värelev, hõbelev tuhk sinu silma
riivates kipitab, pisaraks raskub,
milles sa möödunud vaatled maailma,
tarretund sooldunud sambaks sääl ristteel.
Purjed kuid viisid sind palanguist mööda:
siia, kus vaikusse suubumas keel,
siia, kus risti küll inimest kohe ei lööda —
laevu vaid mädaneb õlisel veel.

Keegi kutsub mind, kuid mind pole sääl —
 toad on tühjad, sammud kajavad vahekäikudes.
 Keegi vaatab mind, kuid akendes on varje,
 pargi põlispuud sosistavad sügisest.
 Keegi kobab mind, kuid see on seinakell,
 mis kogub liivateri igaviku sõela.
 Keegi otsib mind, kuid ma olen tema ees —
 jahe hingus, värisev pärn, tolmas aiatee.

See on mu luule tuuleroos nii maal kui taevas:

Siin vaatleb põhja virmalisi äkiline paekallas,
 kuid koopais uhab murrik kivvi surnud ajalugu;
 sääl lummab järv kui merepeegel ida lõpmatusi —
 üks koidupoolne silm, mis seisab uinudeski lahti;
 ja kuigi metsi, põlde veereb tihedalt kui teri
 siit lainja lõuna hoolsa viljakuse poole,
 lindkergelt kargan mina ise saarest saarde —

oi, kujutluste avaruse, Ikarose vaimu valda.

Suur on saare vaikus. Kaksikümmend aastat
 vaikis Alver. Nüüd «Tähetunnis» ta kõneleb.
 Kuid vaikus ta hääles ei vähene.

Võrkkiiik. Päevalill. Männilõhn.
 Palavus kõditab koduselt varvast.
 Kas tõesti Eesti?
 Võrkkiiik. Päevalill. Männilõhn.

Oktoober Oklahomas kõlab eesti keeles
 nii koduselt ja selgelt
 meid ümbritsevad päevad samuti
 kõlavad koos ja kõlavad kokku
 valge joon püsib Võrumaa kohal
 haihtudes Sunntila Havijärve

Kaiowa indiaanlane mustal hobusel
särab sõjarüüs nagu ulmade päike

16

Põlevkivimaalt õlimaale
kes oleks osand seda ennustada
veerandsada aastat tagasi
vaid mõni poolhull prohvet
herilased koristavad aias pirne
kui mina koostan muulastele
tänavust eesti bibliograafiat
segades endale vahest viskit veega

21

On see mõne vaskussi väle vingerdus
või tuitu sügiseide ruske seelikutriip?
Mispärast tappa? Mõök tuppe! Metsa tuba on vaba.
Siia juurduda, kus miilab maa sisemine päike
— oi mullakoorik kahe päikese vahel —
ja vihmajalul vaarub avarus lõpmatuse lõppu.
Lehtede linade vahel ei kippu ega kõppu.
(Jaan Kaplinskile)

22

Tuolla puolen Suomenlahtea on Viro
kohe ümber nurga siinsamas
meid lahutab vaid vesine-kesine ilm
linnud katsuvad seletada olukorda
mina vaidlen südilt vastu
äkki pahvatab päike naerma
ning mina ja linnud jääme vakka
sest tema teatavasti paistab
õiglaste ning ebaõiglaste pääle
ja kes neid teineteisest eraldab

28

Laias kaares haarab laine lahte,
teised lained toovad koduranda
tõusvat merd, mis tantsiskelles
lookleb Ringabella neeme ümber
sositades iirikeelseid lembesõnu,
mida iidne maa vaid mõistab

uduselt, kui meri vahutades
tungib tema sooja sisemusse.
Sama meri viskub kahe mandri
vastu, kus ma olen samal ajal kodus,
samal ajal mitte, sest ma triivin
kahe vahel nagu Iiri saar.

Ajutiseks on nüüd rajud vaibund,
vihmad, udud Soomes, Tallinnas.
Vana keiser seisab Viini lossiaias
lihtsas mundris, erru läinud vabahärra,
sügislehed, sügistuvid küürus selja pääl.
Oklahoma koduaias raiskab tuulde
oma suveluuletusi kägar jalakas.

31

Ma joonistan siia laineid
ja veelinde — Mere auks.

Lennates viikingite lennukis
mõtlen tagasi
kõigele nähtule, kogetule.

Ma joonistan siia ristikheina
ja mesilasi — Paul-Eeriku auks.

Meenutan üksildast
Rocca al Maret hilisel õhtul,
kui sõnu keelas videvik.

Ma joonistan siia salveid
ja võhumõõka — Chari auks.

Neis peitub Vahemere
visadus ning tarkus,
kiirgus võitluse viljana.

Ma joonistan siia astrit
ja päevalille — sinu auks.

Tundsin sind ära
ühes Mükeena värava lõvis,
kui igaviku valgus paitas
varisend linnuse varemeid.

Isa Rõngu alev
saatis nagu malev
teel maailma

Ema ja naise Läti
laotas valge räti
üle väsind silma

Iiri pimedus hõlmas nagu soe palitu,
kui kõrtsi must muri saatis meid üle mäe
tähtede siravas kiirguses koju «Kuliini».
Õõtaevas oli pehmelt sume. Meri nohises
mugavalt. Imekergelt astusid jalad.
Tänagi astuvad «Kuliini» poole,
mis geeli keeli tähendab nurka.
Keel nagu oma nurk. See viimane omane
ajaloo kasvavas mõõnas.

[...]

TÕNIS MÄGI

M
W

Wõõraid walgub wasakult
Wähk wallutab waimu
    Wiljad wisatakse wereveski
        Wiilitakse weel wiimane warras
            Wiimistletakse weel wägistamisvõtteid
                Woland wana wariser
                    Wõimukas wandaal
                        Wõtab wõimu. . .
            Wangla wäraival «Wabadus, Wõrdsus»
Wanglad wohavad warjus
    Wägivald, wiha, waesus
        Wanast waadist wälja walatakse waenu
            Wabaduse wäljakule
                Wot!

*

Meister! Maarjamaa mehed marsivad
  mornid, mõtteis. . .

Maaailma male mõneminutise mängu
  maksab must maag. Miks?

Maskid, mundrid
Malm, martäänahjud
Möirgavad masinad
Mulisev mass
Mõttetu meeletus
Meeletu mõttetus. . .

. . .mälukas, mälukas. . .

Ministrid manitsevad miitinguil

MEIE MAA,
MEIE MAA

Mürtsub marss miljonite mahalastute mälestuseks
MIR, MIR

Meister! Maarjamaa muret mõista,
ME MUUDAME MEELT!

TAAVI EELMAA

käpp sõtkub mudasse jälje
see särab tähena ojas

  läbi mu rinna voolajas
  vesi ujutab karvu —
Pühi Argonaute

kuulen veepritsmeid
kuulen haugatust

Kuu murrab hääletult oma kiire
varjud peatuvad

  sirades

kuulen kui lähimas külas avatakse kõik väravad
nad on
ootuses

*

näe! kuidas linnud ei jälgi oma suunda
kuu ühes päike teises silmas
tiivad hatused pilved

Võpatus!

tuhatjalgne hobune
riivab su kätt
ta soojus libiseb mu kulmudesse
surisedes kui mõte

Põlev maipõrnikas

laskub
vahtralehele
ning surm on imeilus kõhatas

su peatsis
kus ükski sõna ei suuda peatada
vihma langemist igale laubale

*

aed mis on näinud vaid lilli —
on näinud vaid surma lõhna su argades kätes
su jalgades
mille varbad on mullased tõugud
vetruvvalged kui lumi ja puu

sa ikkagi sulgesid värava
sa ikkagi sulgesid võsude ahta värava —
ja veri ei hüübi!

nüüd kuulama peab rebaste jalgu
varjudel tammuvaid
kui liblikad

ootamine on surm

HASSO KRULL

LENDURID

(katkendid lõpetamata suurteosest)

Osad:

Paralogos

I Tristan ja Isolde

II Kükloopide saar

III Üks Juuda naine

IV «Meie uus lõpmatus» («Unsere neue Unendlichkeit»)

r=l

Jutusta meile, jumalanna,
heeroste kangetest hingedest, Hadesesse heidetuist,
mida ta ju silmas pidas,
kui sünnitas tüli,
ning aja algamise kellaaega.
Koerad kisendavad üksteise peale
laipade ääres.

Aeg algas keskelt: kui linnud
nägid ära, taipasid, kahetsesid,
hüüdmine ja vahetamine vaibusid.
Siis oli rõõm laevast suurem.
Nad olid teel, nende päike purjel,
uskusid martsipani,
suurt vargust, väikest tüdrukut.

I

Kuldsel abstraktsel foonil
kangelane ja kangelanna, jalge all kõrrelised
mitut liiki, noored pajuvõsud,
Rhamnus Cathartica.
Vapil kolm krooni: greif
ja siis tõuseb saag, tõuseb mõlema vari.

Meie aga oleme teel.
Meie näod on keelatud: teravad, kahjulikud
ninad, pikalt väljaulatuvad,
meil on vaja uut aega, rehitsetut.
Varem teadsime, mida tahame — nüüd
rabiseb valget krohvi vihmana
neile kavatsustele, meie pealagedele,
kuid me oleme õnnelikud nagu
lesbilised naised,
religioossetel kaalutlustel
läheme ära ja saared jäävad tühjaks.

II

Mets oli roheline ja vedel,
õõtsus pudelis,
kuldkalad paistsid temast aurana läbi.

Tulime siin maale kell 12.45.
Puude varjus märkasime
vanu samblikke, pahkmikornamenti.

Teised olid võõrliigilised, keerdus
ümber Võieta ihu,
jälgisime linde tüvedevahelises ruumis.

Järgmisel leheküljel
ulatab püha Benedictus munkadele
uue ordu pühakirja.

Sirgeninaline.

III

Kaev on nagu gooti kiriku torn. Õhtuvalgus on
ori.

Kaevul istub naine, ja mees läheneb talle,
või on see vastupidi.

Eemal punuvad väikesed inglid
relvalao katust, sõpruse märgiks;
ja naine ütleb mehele, et ta on Juudanaine,
või vastupidi.

Vaatleme maali, millel, Panofsky sõnade järgi
«võib näha kõige esimest ja kõige elegantsemat
odavat eesriiet
maali ajaloos».

IV

Jõudsime järeldusele.
Uurisime pihlakaid ja nälgivaid
Aafrika lapsi, püha Christophoros
kandis meid, teelisi,
sulgkergeid,
kui otsisime kuivemat kohta.

Takso peatus.

Olime nagu rändurid tolmuse vibuga:
koju jõudes pidime hakkama tapma.
Kuid me läheme edasi, me jätkame.

Meil on varutud veidi kuiva sammalt.
Majakas nagu pelikan näitab
eemalt kaugele teed,
mitte meile,
sest meil on kuldsed püssid
ja hõbedased kuulid.
Keegi ei peata meid, kui me ise
jalaluud ei murra.

AIME HANSEN

*

Maailma ahv
valgete skorpionide isand
Tean
sinu käes on pitsersõrmus

*

Käin mõnikord kinos,
kus vee peale näidatakse igavikufilme
Neid ei saa vaadata silmadega
vaid ainult iseendaga

*

Karavanitee peegeldus
inimeste ja kaamelite silmis
Lõõskav iha elu ja surma järele

*

Kaks musta päikest-venda
teeneteisega kõnelevad
loojangul
jätavad hüvasti
kõrgel kaljumäel

BAMBUSMATTIDEL ISTUJAD

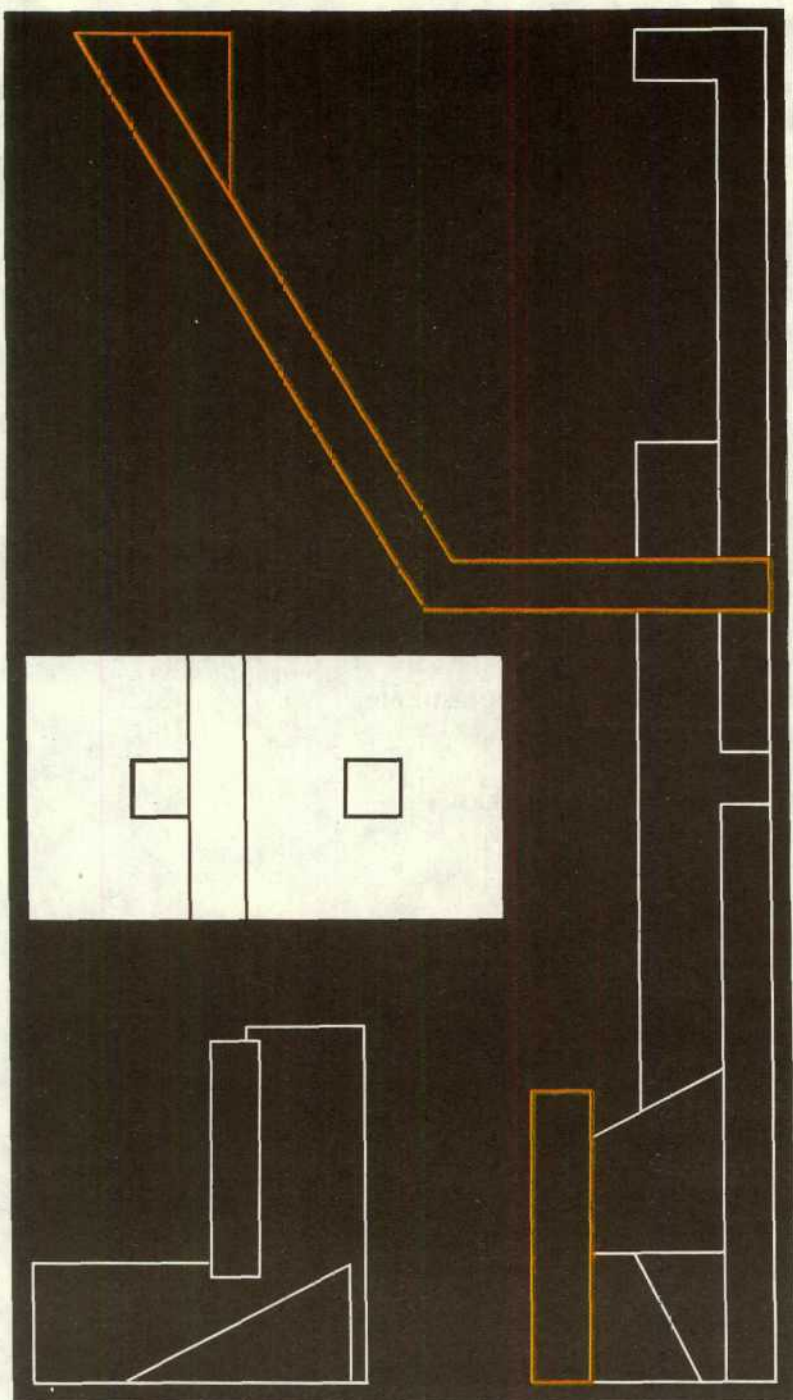
Kassisilmne mees rääkis mulle selle loo, kohutava loo, ilusa loo, uskumatu loo — loo, kus ei juhtunud midagi: loo bambusmattidel istujaist, rahvast, kes elab oma roo-onnides ja tasaste silmadega vaatab, kuis vihm ja tulvavesi ujutavad üle nende põllud, kuis nood jälle välja ilmuvad ja taas vee alla kaovad. Nõnda jutustas kassisilmne mees, jutustas pika loo, mida ta ei jõudnud lõpetada, sest laskus õhtu ja vaigistas järk-järgult kõik sõnad, me istusime ja siis tuli aeg magama minna, ent mina ei suutnud uinuda, nõnda oli mehe lugu mind vapustanud.

*

Ta elas paigas nimega hullumaja
ja ringi käis, käes peeglikild
jälgis sellest kõike
Mõnikord rääkis ta, rääkis nõnda:
Kõige võimatu kuningas
tühjuse prints
Su hääled kõnnivad mu trepiastmetel
nagu noodid heliredelitel
Kuuldused sinust
voolavad mu südamesse kokku
nagu rahvasumm
ja mu süda muutub täheks
ja lõhkeb
ja plahvatab nagu õnnelik täht
nagu universum
Olen tolmu sinu jalgadel
kirkas tolmu sügavikku neelduv
Nõnda kõneles ta,
istudes troonil,
käes kõikenäitav peeglikild

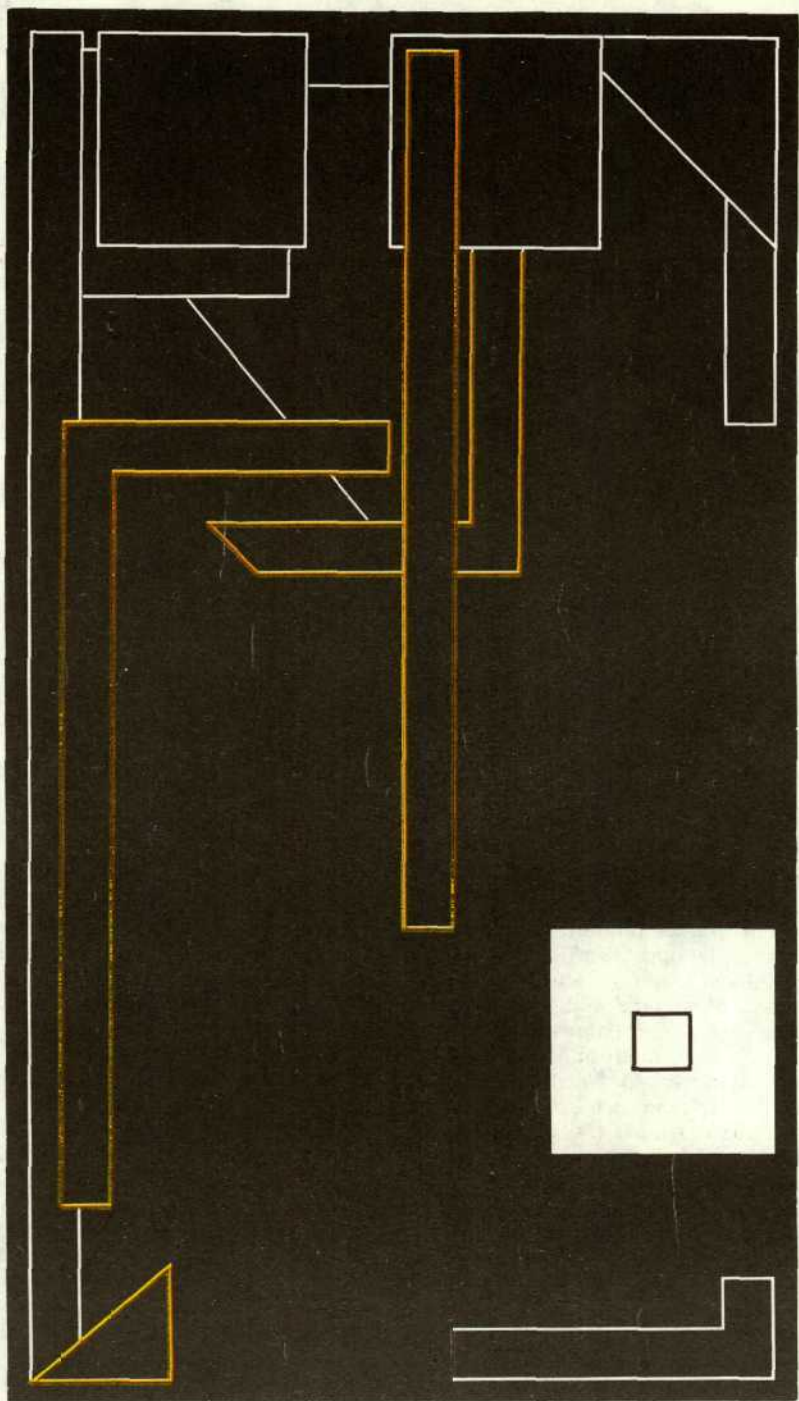
*

Kuldse põrnika tunnil
meri ehk randa uhtuda võib
sõrmuse tundmatust kuningriigist
Peegelpiltide järele
rannal istuja sukeldub siis

Ene Kull.
«KR-3». Koloreeritud kõrgrükk. 30×58.
1987.

Ene Kull.
«KR-5». Koloreeritud kõrgtrükk. 30×58.
1988.

*

Armastust sinu vastu
kui ämblikulõnga eneses kannan
kui keelatud pärgamendirulli
punutud riulil
tuhandaastastes labürintides

*

Nägin unenägu, kus jumal oli käeviibe
ja teist, kus langev puuleht.
Alles kolmandas ilmus ingel ja küsis:
kuidas saad pärast nii kindlaid tõendeid
veel kahelda?

TÖNIS VINT

ENE KULLI MÄRKIDEST MAAILM

Väljaspool aega. Eemal isiklikust. Nagu kivi, kes teab, et temast laotakse maja. . .

Me vajame hinges põhjust, õigustust ja eesmärki, et elada oma kunstis. Me võime luua ilu ja tunda sellest rõõmu nagu lilled metsikul aasal. Meie tahe võib anda vormi ja värvi isiklikele tundeelamustele. Ja me rahuldume, kui see näib õnnestuvat. Kui töö valmib, tulevad teised. Need, kelle poolt tehtule antakse hinnang. See on loterii, suur loterii, mille puhul ainsaks tõsiselt võetavaks pidepunktiks on formaalsete meistrioskuste olemasolu. Miks juhtub, et aastasadadega saab kõik see, mida kunstnik loob, ikka enam ja enam vaid ta isikliku tundeelamuse kandjaks. Algne tee kasvab rohtu. Ikka enam ja enam. Me müüme oma isiklike emotsiooni ja loomisakti tulemusest saab kaup. Seda mõõdetakse ja liigitatakse nagu ükskõik millist kaup. Ja klassifitseeritakse nagu putukaid väliste tunnuste järgi. Isegi siis, kui töö ehib pühamu seinu.

Kunsti loomisel on loomisprotsess selleks tehinguks, millega kunstnik sõlmib lepingu iseenda ja kõiksuse vahel. See on tee, mille kaudu ta ise avaneb. Ta avaneb ruumi, mis

on temast avaram, ja kõik omab vaid seda võrd tähtsust, kui võrd ta suudab oma avanemist teistele edasi anda. Tundmata radu käies määrab kunstnik ise pidepunktid väärtuste keskel. Ja need ei pruugi olla tavapärased, millega me seni oleme kokku puutunud.

Väljaspool aega. Eemal isiklikust ja ümbritsevast. Nagu seistes me kohal. Või kusagil kõrval. Tundmatuna, nimetuna, samastudes hetketi millegi kõrgemaga, mida võib ehk aimata, aga mitte kunagi lõpuni mõista.

Läbi aegade avaneb vargsi too teine mõistmise tasand. See on märksa anonüümsem looja kui subjekti ja vahendaja suhtes. Isegi meid ümbritsevaga samastudes otsib ta lähtepunkte suures protsessis. Leiab märksõnu-sümboleid, algstruktuure kõikehõlmava kujutamiseks. Ta arvestab väga vähe meie maailma mõistmist. Talle on see teisejärguline, vähemtähtis. Ene Kull kuulub nende kunstnike hulka, kes Eesti viimaste aastakümnete kultuuripildis on püüdnud omandada senisest erinevat suhet maailma kunsti-pärandiga. «Rühm 22» ja nähtus nimega «hermetria» lähtub visuaalsetest süsteemi-

dest, mis läbi aegade on otsinud tähendust kujundile väljaspool konkreetset aega ja ruumi. Selline looming määrab juba algselt erineva lähenemise isiksusele ja tema kohale üldisemas taustsüsteemis.

Millised oleksid need pidepunktid, mida me peame arvestama, kui tahame leida kontakti Ene Kulli loominguga? Kõigepealt ehk suhe kolmemõõtmelise ruumiga. Õigemini selle eitamine. Metafüüsiline kunst loob meile illusoorse üleloomuliku ruumi, mis iseenest välistab võimaluse formaal-esteetilisteks spekulatsioonideks. Kolmemõõtmelise ruumi teadlik ignoreerimine seevastu annab võimaluse suhelda sümboli kui absoluudiga. Ta ei oma enam reaalseid mõõtmeid. Kaduv-vaike samastub kõikehõlmavaga. Kuid meile jääb võimalus sümboli samastamiseks esemelise maailmaga. Näeme, et varasemates töödes oli taoline projektsioon reaalsusesse isegi üheks elemendiks mängus. 1976.—1979. aasta arhitektuurseid fassaadiprojektusi meenutavates töödes oli sümbolne organiseeritus peidetud formaalse konstruktsiooni alla. Taoline ümberpööratud «funktsionaalsus» võimaldas aga mõistmist, kus inimene otsis kontakti vaid ühe tasandiga. Samalaadset olukorda kohtame, kui vaatame näiteks kesk-aegsete kirikute põhiplaan. Neis eksisteerib omavahelises läbipõimimises nii esteetilis-ratsionaalne kui ka sümbolne tasand. Viimast ei ole me tavaliselt võimelised isegi visuaalselt fikseerima. See tasand omandatakse meie alateadvuse poolt. Toimub sõnumi omandamine ilma sellest ise teadlikuks saamata.

Esemelise maailmaga samastumise tahtlik vältimine toimub aga järgneval perioodil,

1980.—86. a. töödes. Need alkeemiliste sümbolitena lihtsad märkkonstruktsioonid kannavad otsest psüühilist aktiivsust. Bioloogilised vormid, maailm, mis avaneb meile alles mikroskoobi all, omab rituaalsete esemete ja märkide salapäraselt organiseeritust. Siin on märgi enda aktiivsus sedavõrd suur, et ta domineerib kogu töö geomeetrilises struktuuris. On lõhutud võimalus formaal-esteetiliseks suhteks.

Sümbolmaailma uurimisel ja taasehitamisel on nii avarad piirid, et ta on aastatuhandeid kandnud iidseid kultuure. See võimalus ei ole siiski lõputu. Ene Kulli viimaste aastate töödest näeme, et domineeriva sümboli tähendus on vähenenud. See toimus võib-olla isegi varem. Siis, kui osa sümboleid omandas keerukama sisemise struktuuri, mis hakkas elama nagu väiksem organism suuremas, valitsevas tervikus. Toimub uuesti samalaadne kahe tasapinna loomine, nagu me nägime arhitektuursete fassaadide-sümbolite perioodil. Seekord aga hoopis erineval algel. Erineva sisulise mahuga sümbolite ühendus leiaks paralleeli psühhonaalüüsi *ego* — *self* muutuste ahelas ja alkeemiliste rituaalide järjepidevuses. Domineerivast sümbolist vabanemine asendub domineeriva struktuuriga. See on uus maailmakõiksus, arhitektuur, mille konstruktsioon väljub nendest piiridest, mida määrab meile töö. Ruumi avardades muutub ka kujundi enda olemus. Bioloogiline alge vaheldub jäiga kristallilise korratusega. Kaks vormilist printsiipi sõlmivad uue ruumilise seose.

Väljaspool aega. Eemal isiklikust. Nagu kivi, kes teab, et temast laotakse maja. . .

JÜRI LUIK

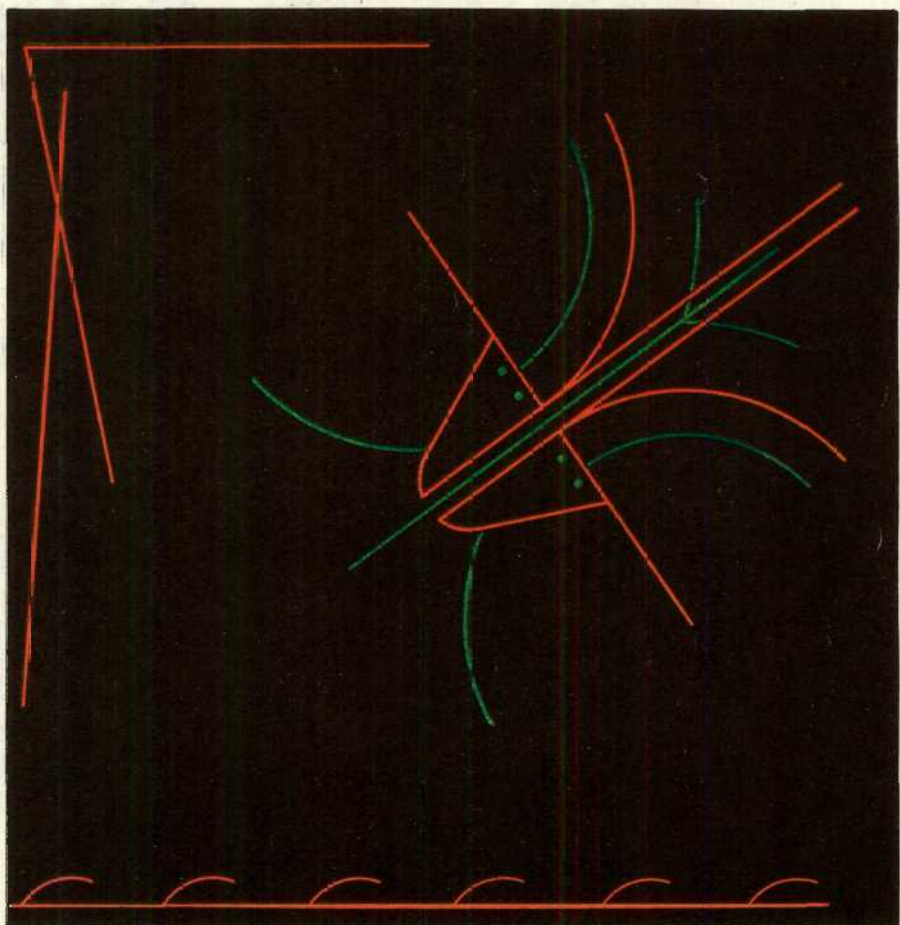
ÜHINEVAS EUROOPAS

Naljakas on Roomas vaadata neid tuhandeid turiste, kes tont teab, millise osalussoovi ajal lasevad ennast küll üksinda, küll grüüvi viisi pildistada Colosseumi või Senatihoonet taustal.

On kurb, kui erinevate kultuuride kohtumist ei toimu, kui on vaid värvipilt. Euroopa Tudengifoorum '89, mille korraldas Euroopa vanima ülikooli, Bologna ülikooli üliõpilaste koordineerimiskeskus, oleks pildilt

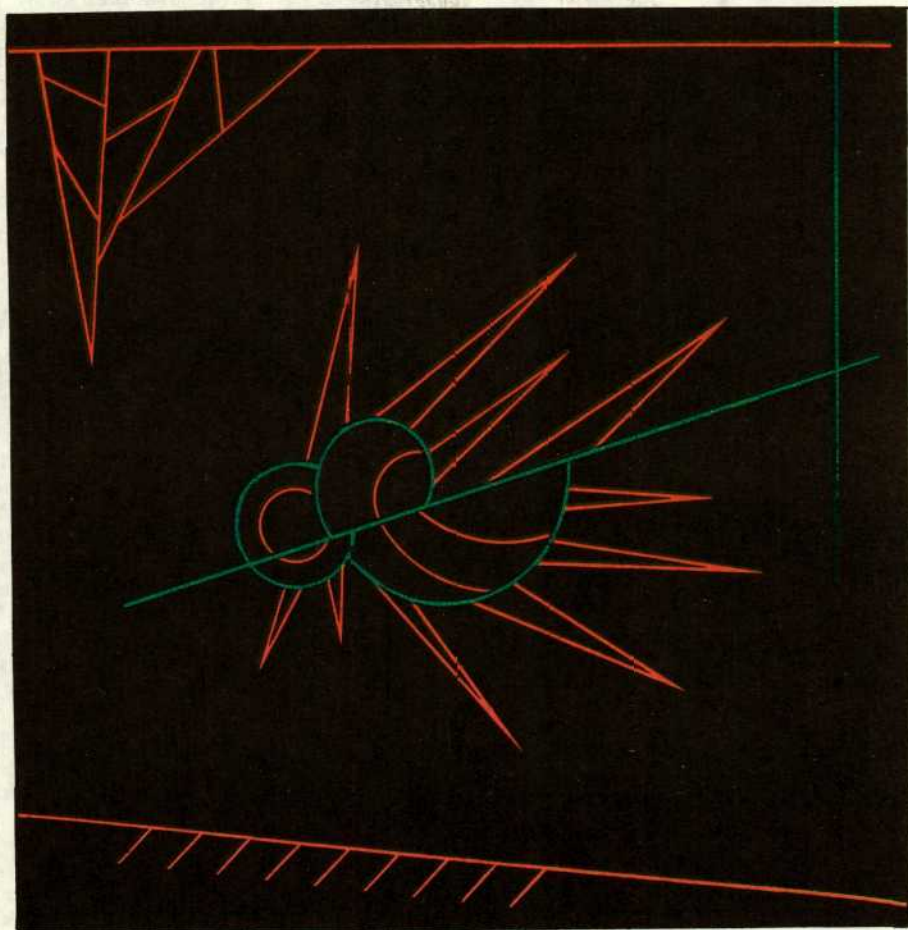
vaadates suhteliselt kahvatu. Seda erinevate tsivilisatsioonide kokkupõrget, kultuurišokki pole võimalik jäädvustada. Need on hetked, mil kohtuvad üksteise suhtes soodsalt meeletatud, kuid absoluutselt erineva maailmamõistmisega inimesed. Eesti Üliõpilaste Selts sai foorumile kaks kutset, sõitsid seltsi vanamees Indrek Tarand ja alla-kirjutanu.

Ülikool on sündinud keskajal ja Bologna

Ene Kull.
«Kevadlõbu I». Koloreeritud kõrgrükk. 43×43.
1988.

Ene Kull.
«Kevadlõbu II». Koloreeritud kõrgrükk. 43×43.
1988.

ülikool oma kõrgete süngete hoonetega kannab ajastu pitserit. Tänapäev Itaalia näib olevat vanadest varjudest lahti rabele- nud. Roomas ei tundu pilvelõhkujad moes olevat, rohkem on igapäevast mõõdukat äri- ja kaubandusvaistu. Ometi tundub, et kapitalism itaallastele nagu hästi ei sobi, neid iseloomustab rohkem pidev, röömustav vir- varr, mis meenutab läbi laste pikksilma vaadatavat kirevat mosaikpilti. Itaallasega on raske teha konkreetseid kokkuleppeid, nad on rõõmsad, joovad palju veini ja tuleviku üle pikalt ei arutle.

Konverents, kuhu meid oli kutsutud, oli rahvustevaheline selle sõna parimas mõt- tes, ehkki kommunistidest ei vabanenud me päriselt ka Itaalias. Konverents oli korral- datud arutamaks ühise Euroopa haridus- probleeme. Kohale oli kutsutud 12 Euroopa Ühenduse* liikmesriigi üliõpilased, põhiliselt rahvuslike üliõpilasorganisatsioonide esinda- jad. Arvestades 1992. aastat, mil Euroopa majandusühendus muutub ühtse turuga hiid- riigiks, kus on kaotatud tollipiirangud, kus kodanikel on ühtsed passid ja kus tegut- seb üldine tööstus, peab haridus olema põhi- mõtteliselt ümber korraldatud. Tegelikult oligi konverentsil kaks peaaesannet: paran- dada üliõpilaste praegust sotsiaalset olu- korda (loomulikult tundus see meile veidi koomiline, arvestades situatsiooni kodumaal) ja teiseks arutada tulevast Euroopa Ühendust ja sellega seonduvat. Nimelt osutuvad avanema börsi korral ühed maad teistest paremaks, nende haridusstandard, näiteks Inglismaa oma, vastab paremini nõutavale kui näiteks Portugalil. Ka ei ole riikidel võrdsed võimalusi hariduse riikliku subsi- deerimise osas.

Kõike seda arutasid kogu Euroopast kokkusõitnud umbes 800 üliõpilasdelegaati tõsisel ilmel, mis põrmugi ei välistanud konverentsijärgset napsitamist. Head itaalia veini näisid nautivat kõik osavõtjad, rahvusest hoolimata. Ometi jahmatas see tõsidus, millega noored arutasid haridusprobleeme, noorte sügav integreeritus ühiskonda, nende usk, et neist saavad kunagi ühiskondade juhid ja et nad seetõttu juba praegu või- vad asuda võrdvõimelise poleemikasse riigi- juhtidega. Mis veel naljakam, ühiskondade praegused liidrid jagasid nende arvamust, ja kuigi Euroopa Ühenduse esimees mr. Baron ei saanud konverentsil viibida, saatis ta tervituskirja, kus väliste vii- sakusfraaside tagant aimus kummardus intelligentsile, Lääne ühiskonna konkurentsile tuhtgrupele. Kohal olid mitmed EEC haridusjuhid, nende sisutihje sõnavõtte kuu-

* Kasutan edaspidi ingliskeelset lühendit EEC — European Economic Community

lati viisaka tähelepanuga, võtmesõnadeks humanism, demokraatia jne. (Tundub, et ka sealne ühiskond peab oma verbaalset taas- tootmist oluliseks, mõttekeskustes sündinud ideoloogiat korrutavad nii noored kui vanad.) Kui erinev on üliõpilase positsioon seales ja meie ühiskonnas, sain pildi jutuajamisest Cambridge'i üliõpilaslüüdi presidendi Cather- ine Robertsoniga, kelle ametlik suhtlusring ulatub välja kuni Briti kuningannani.

Kohalekutsutud riikidest eraldusid selgelt mõned delegatsioonid, kellest igal dele- gaadil kujunes oma arvamused.

Kõigepealt korraldajamaa Itaalia.

Itaalia on püüdnud aktiivselt EEC protsessis osaleda, kuid jõuvarusid juhtiva rolli mängimiseks pole. Aeg-ajalt võis tajuda halvakspanu itaallaste suhtes, kes ei suutnud täita sellise konverentsi korraldamiseks vaja- likke demokraatlikke rituaale. Konverentsi organisaator, aktiivne üliõpilaspoliitik Simone kukatati koosoleku juhatuse valimistel läbi. Oli ta meie jaokski liiga aktiivne, aktivist sõna halvas mõttes, kuid vaieldamatult vaeva näinud, et konverents üldse toimuks. Pani ka imestama, et paljud itaallased ei osanud mälestusena oma suurest minevikust ühtegi võõrkeelt. Samas on nad väga inter- natsionaalsed: paljud Bolognas õppivad, lait- matult itaalia keelt valdavad üliõpilased osutusid lõpuks poolakateks, jugoslaavlasteks, väga paljud ungarlasteks, kellel on Itaaliaga vanad kultuurisidemed.

Itaallased on uskumustele altid: näiteks on kommunistidel Bologna linna parlamendis enamus, teine tugev poliitiline jõud on kato- liiklased. Kuna konverentsi finantseerimisel osales palju kommuniste, keeldusid kato- liiklased koostööd tegemast. Hommikuti seis- sid Bologna ülikooli peahoone ees noored katoliiklased, kes jagasid konverentsi külä- listele protestikirju, kus oli kirjas ise- enesest kaalumismäärne mõte, et maailma saatus on jumala kätes ja parandada ei tasu seda mitte koosoleku pidamise, vaid rohke palvetamisega. Itaalia kommunistid pidasid igal juhul vajalikuks rõhutada, et nad ei ole mitte sellised nagu vene kommunistid. Ometi ei trükinud kohalik kommunistlik ajakirjandus meie tõlgendusi impeeriumi lagunemisest, nad tegid isegi märkuse kor- raldajatele, et toodud on sellised ebausaldatav- vad tüübid, suisa petturid. Jah, kommunist jääb kõikjal kommunistiks. Itaallased näivad olevat vähemarenenud Lõuna-Euroopa keskuseks, nende ümber keerles palju his- paanlasi ja portugallasi.

Teine silmatorkav rühm oli inglise delegatsioon (mingeid ametlikke delega- tsioone polnud, kuigi oli loomulik, et ühest riigist tulnud käsitleti ühtse delegatsioonina).

Ainus, kelle puhul selline suhtumine arusaamatusi tekitas, oli N. Liidu grupp. Meie ja leedukad protesteerisime tarmukalt. Kuid ka inglaste delegatsioonis eraldus väerika ja aeg-ajalt seelikut kandvana šotlaste esindus, kelle suhtumist suuringlastesse demonstreerib vastus, mille andis morn šotlane Matt, kui me koos vaatasime inglaste ja hollandlaste tormilist finaalkohtumist üritusega paralleelselt toimunud üliõpilaste jalgpallimatšil. Minu küsimusele, kelle poolt ta on, tuli õlakehitusega vastus: «I really dont' care as long as Brits loose.»

Inglased esindasid EEC poliitilist paradigma ta tegid seda täies suveräänsuses, nende teadmisi, aga ka nende pedantsust demokraatiaküsimustes ei seadnud keegi kahtluse alla. Juba esimesel päeval protesteeris inglise delegatsioon itaallaste kaootilise juhtimisstiili vastu. Nemad olid ka ainsad, kes mõistsid, millist poliitilist jõudu omab erinevaist ilmanurgist tulnud tudengite poolt vastuvõetud dokument. Sestap, tsiteerin taas Catherine Robertsoni, hoolitsesime me selle eest, et otsuste vastuvõtmise mehhanismis ei oleks auke, et me võiksime hiljem nendele otsustele apelleerida. Inglased olid vist ainsad, kes võtsid üritust päris tõsiselt, kes ei pidanud paljuks lahkuda piduõhtutelt, et valmistada ette järgmist kohtumist. Itaallaste liidri Simonega tekkis konflikt eelkõige sellel pinnal, et too kippus igat esinejat kommenteerima ja saali arvamust kallutama, meenutades mulle kangesti meie laiguga MS-i. Ja peab tõesti ütleva, et uus koosolekujuhataja šotlane Malcolm tegutses sissekasvanud suursuguse väärkusega, jättes saalile mulje, et just tema tahet viiakse praegu ellu. Inglased juhtisid pea kõiki töögrupe, võtsid tihedalt sõna ja õpetasid teistele demokraatia finesse. Kui keegi pakkus mingit hääletus- või valimissüsteemi, oskasid nad näidata, kellele selline süsteem on kasulik. Igat valimissüsteemi nimetati nimepidi, mis saab meil võimalikuks ehk alles pärast Rein Taagepera kuulsa valimissüsteemide raamatu lugemist.*

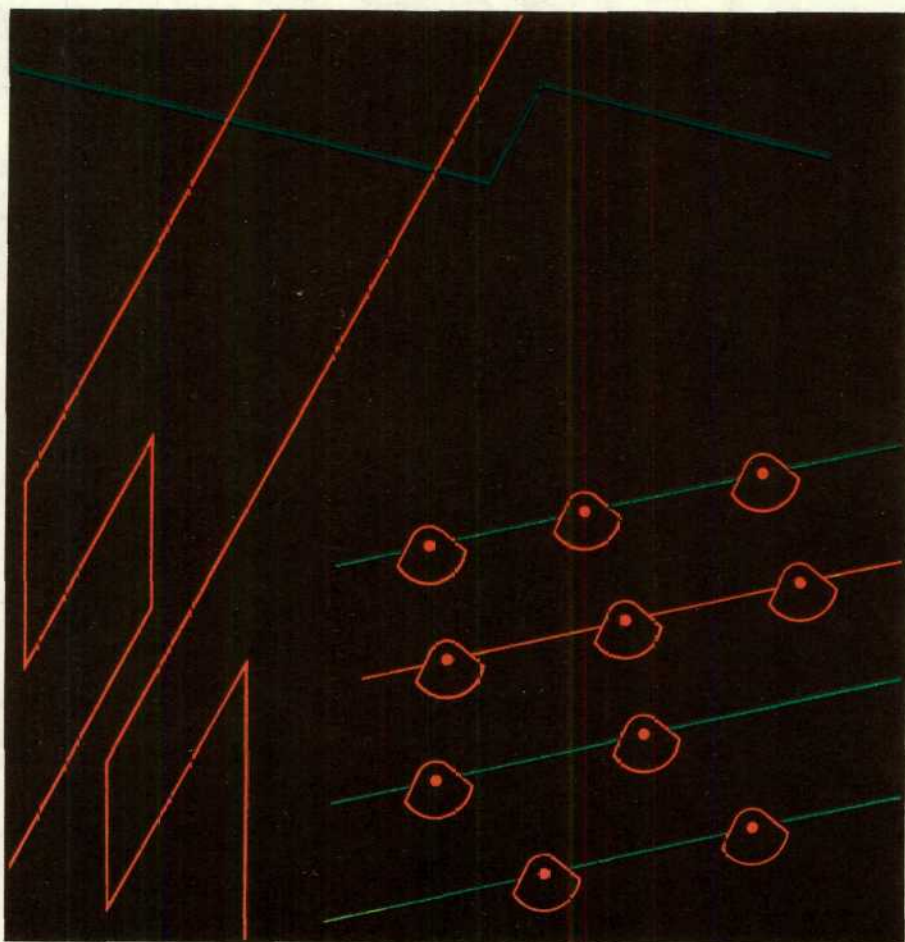
Inglaste seltskonnas liikus paljusid seda mõtteviisi toetavaid ja samu süsteeme kasutavaid rahvaid. Meeldivaks üllatuseks oli Hollandi delegatsioon, ehkki sügavamalt järele mõeldes polegi midagi imestada. Olid ju Madalmaad esimese demokraatliku ühiskonnakorra loojad. Ühtlasi leidsin kinnitust Ott Sandraku mõttele, et me võiksime endale välismaiste sõprade otsimisel (ma mõtlen riiklikku taset) valida originaalsemaid riike kui need, kust kõik raha nurumas käivad. On mitmeid Euroopa maid, kes huvitatud uutest suhetest, sealhulgas ka piisavalt rikkaid, et subsideerida arengumaade pro-

jekte.

Kõige värvikam ja omanäolisem oli konverentsil Ida-Euroopa delegatsioon. Ta tõi oma mured, poliitilise kliima ärevuse ja olemise ebakindluse ka konverentsisaali. Ta karjus täiel häälele, et pole põhjust rääkida olukorrast Lõuna-Aafrikas või Iisraeli poolt okupeeritud aladel, kui meil ei jätku julgust endale tunnustada, mis toimub siinsamas, Ida-Euroopas. Meil tekkis mitmete Ida-Euroopa gruppidega hea kontakt, sest neil polnud seda petlikku ohutusetunnet totalitaarsete süsteemide ees nagu paljudel arenenud riikide kodanikel. Eriti silmatorkav oli see ungarlaste puhul, kes, olles küll meist suhteliselt paremas seisundis, ei teinud mingeid illusioone selle seisundi kestvuse osas. Ungari delegatsioon oli idaeurooplastest üldse kõige suurem ja mõjukam, sest ungarlased on juba pooleldi aktsepteeritud EEC ridades, õpivad mitmetes Lääne-Euroopa kõrgkoolides, EEC ja Ungari kui suhtelise heaoluühiskonna probleemid olid suuresti kattuvad. Ida-Euroopa poliitiline lõhestatus peegeldus ka kõigis delegatsioonides: Ungari delegatsioon oli jaotunud laias laastus kaheks: mõõdukad, keda esindas ametlik üliõpilasliit, ja radikaalid, keda esindas noorsoo demokraatlik liikumine FIDESZ. Hulgaliselt oli kutsutud venelasi, kes moodustasid kireva ja korraldajalt raha väljapressiva massi, millest eraldus vanematest inimestest koosnev Moskva Sputniku grupp, keda konverents üldse ei huvitanud (korraldajatepoolset kutset oli Moskva kasutanud ühe lisaturismigrupi teesasaatmiseks). Rahvusmütsides kasahhid, kellest kolm osutusid hiljem venelasteks, tutvustasid ennast Kasahhi kõrgema diplomaatiakooli tudengitena. Ukrainast oli kohal kaks politoloogi, endist teadusliku kommunismi õppejõudu, kellest üks oli väga jutukas ning tegi meile pidevalt märkusi diplomaatilise kultuuri mitteastumise pärast. Temaga oli raske polemiseerida eelkõige seetõttu, et ta samastas end vahel vene, vahel aga ukraina rahvaga.

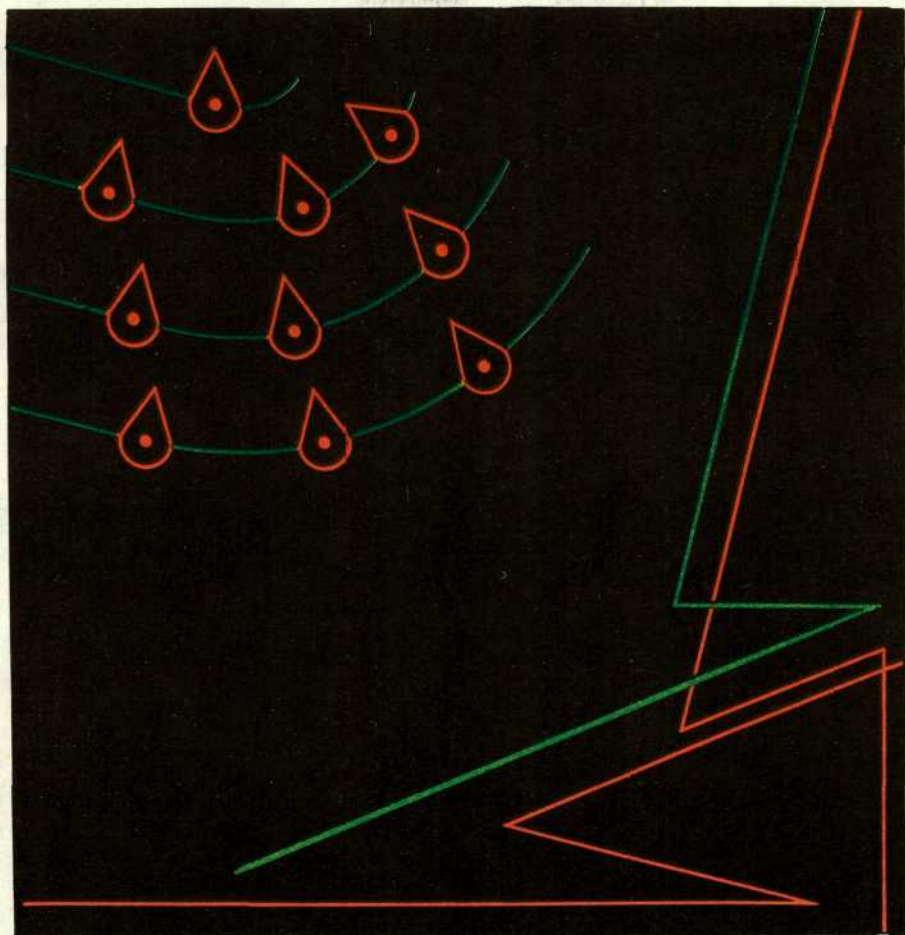
Formaalselt küll NSVL delegatsiooni hulka loetuna vastandasime koos leedukatega end sellele teravalt, eriti kui konverentslastel lipsas rinnalipikut «Estonia» nähes tahtmatult üle huulte: oh, Russia! Konverentsi lõpu-pole hakkas see refleksi kaduma hirmust, et tuleb taas kuulata väikerahva esindaja pikka-laiat geograafiaalast seletust sellest, kus asub Eesti, kui vana ja arenenud kultuur tal on jms.

Poolakad sümpatiseerisid oma suure kommunismiviha tõttu, näiteks nuuskisid just nemad välja, et selle konverentsi taga on Bologna kommunistid. Ka poolakad olid

Ene Kull.
«Sädetus I». Tušš, gvašš. 48×46.
1989.

Ene Kull.
«Sädelus III». Tušš, guašš. 48×46.
1989.

jagunenud kahte lehte, mille radikaalsema tiiva moodustas Poola üliõpilaste «Solidaritas». Kui me ühele selle organisatsiooni liikmele poolnaljatoonis laususime, et loodame Eesti ja Poola diplomaatiliste suhete peatset taastamist, sõnas ta, et peaminister Mazowiecki on tema hea sõber ja ta annab meie soovi kindlasti peaministrile edasi. Andku poliitikamehed meile see nali andeks, nii nagu meie oleme neile andeks andnud nende naljad. . .

Huvitavaid inimesi oli veel L-Saksast, Prantsusmaalt, Austriast, Belgiast, aga ka Türgist ja mujalt. Nad kõik olid omaette toredad, kuid neil polnud sellist kaalu, nagu on suures EECs näiteks Prantsusmaal kui EEC ideoloogia väljatöötajal ja praegusel ametlikul juhtriigil või ka Saksamaal, kes moodustab selle rühma majandusliku aluse ja standardi. Kuid ühtse tervikliku grupina nad silma ei paistnud ja olid niimoodi parimaks tunnusemärgiks EEC teineteisse sulamise ideoloogiale.

Kuigi külalisi oli palju, ei tehtud neile mingit hinnalaadust. Jutt käis põhiliselt EEC ja tema probleemide ümber. On oma-moodi uskumatu, kuivõrd EEC ideed on aktsepteeritud ja kui vähe nähakse neid ohte, mis riikide liitumise teel võivad varitseda. Kuigi tudengite hulgas oli väga palju sotsioloogiat õppivaid inimesi, oli üllatav, kui juurdunud olid tühjad fraasid rahvaste sõprusest jms. Oma pika liitriigikogemuse pinnalt väitsime, et on palju objektiivseid vastuolusid, mis sellistes riikides valitsevad. Esiteks kõik, mis on seotud vabatahtlikkusega. Kui kõik teised riigid ühinevad suureks blokiks, kas siis näiteks Portugalil on üldse mingit valikuvabadust? Teiseks vormiline võrdsus. Tõsi, EEC lipul on kõik 12 tähte ilusasti ringis, keegi pole teisest tähtsam. Aga tegelikult? Kas saab kaunis flaami keel vastu inglise keelele, mis juba praegu on kujunenud üldiseks infokeeleks üle kogu maailma? Kaovad rahvuslikud standardid: kas saavad hispaania haridusstandardid seista vastu saksa täpsusele. Sama nivelleerimine toimub ka majanduses, kaupadega. Tõsi, asjaajamine muutub lihtsamaks, tuleb ühtne raha. Kuid selle ECU (eküü) kurssi hakatakse hoidma kunstlikult stabiilsena. Kas pole ka rubla kurss stabiilne? Mis juhtub rahaga, kui ta pole enam majanduse regulaator, vaid lihtsalt ühtne paber asjaajamise hõlbustamiseks? Me võime püstitada küsimuse ka teisiti. Kuidas on võrdsus reaalselt saavutatav? Ta on saavutatav nivelleerimise teel. Seda ohtu on taibanud näiteks Inglismaa, kelle valitsuselt võib aeg-ajalt kuulda EEC suhtes üsna skeptilisi arvamused.

Aktiivseimad Euroopa ühenduse ideoloogid näivad olevat itaallased, kindlasti ka prantslased. Aktiivseimad ühinejad on riigid, kes iseseisvalt jääksid kindlasti teiste Euroopa riikide varju. Selline on minu isiklik arvamine Euroopa Ühendusest, mis ei välista suurt põnevust selle gigantse eksperimendi läbiviimisel.

Järgnevalt proovin anda põgusa ülevaate sellest, milliste teemade ümber keerles vaidlus. Teatava süsteemi huvides olen mõtted organiseerinud nelja alateemasse.

Riik ja üliõpilane

Olenemata sellest, kas tegu on rikka või vaese riigiga, ei teki ühelgi Euroopa tudengil mõtet, et riigil ei tohiks midagi nõuda, et kui riigilt midagi nõuda, kukub too hoopis ümber. Ei ole hirmu, et riigil pole produkti, mida jaotada. Tuleb lihtsalt võimalikult rohkem suruda, et kasumit tootmissfäärist sotsiaalsfääri ümber pumbata.

Riiklik finants on jaotatud mitmesse rühma, olulisim neist on nn *financial aid*, abi, mida iga tudeng peab riigilt saama finantstoetuse näol. Meile on kindlasti huvipakkuv, et rõhutatakse tudengi autonoomsust isikusena ja seda, et finantsabi ei tohi sõltuda vanemate majanduslikust olukorrast. Finantsabi peaks kannustama iga tudengit võtma ette üha rohkem kursusi, ennast täiendama. Tudengi staatus ei tohiks teda välja lülitada põhilistest majandus-toetustest (oma varanduslikult seisundilt kuulub tudeng kõige vaesemasse klassi ja on seetõttu õigustatud nõudma mitmesuguseid toetusi ja lisasid). Teine oluline toetus on *scholarship*, stipendium, mida tudeng saab sihtotstarbelisena mitmesugustelt fondidelt. Rõhutati, et stipendium ei peaks tähendama võlaõigust. Tehti isegi ettepanek, et stipendiumile võiks olla õigus igapähele, kes seda küsib. Lõpuks peeti sellist võrdsustamist siiski liialt kommunistlikuks.

Ühenduva Euroopa oluline osa on ühtne tööjõubörs. On ometi selge, kuivõrd erinevad on eri maade haridusstandardid, kuivõrd ebavõrdsed on võimalused ühtsel börsil kaasa mängida. Üks töökomisjonidest, nn *workshop*'idest, arutas just spetsiaalselt seda küsimust. Konverents teadvustas endale, et rahvuslik haridus on rikkus, mille nivelleerimine on kuritegelik. Töötati välja programm, mille kohaselt haridus peaks jagunema standardiseeritud põhihariduseks, mis peaks olema kõigil EEC liikmetel ühine, ja erihariduseks, mida oleks võimalik igas riigis vastavalt selle riigi kultuurile ja majandusele.

Riigi ja üliõpilase vaheliste suhete mänguväljakuks on ülikool, avaldumisvormiks võitlus hariduspoliitika pärast. Hariduspoliitika

tika töögrupp oli kogu konverentsi üks põhjapanevamaid.

Töögrupis toodi välja 3 põhialust:

1. Tudengikeskne haridus. Õppimine pole ju mitte ainult ühiskonnalt saadud ülesande täitmine, see on ka elulada. Eraldi rõhutati, et õppimine ei ole kollektiivne protsess, et sisuliselt määrab tulemuse õpilase-õpetaja intiimne suhe.

2. Ühiskonnale orienteeritud haridus. Näiliselt eelnevale vastukäiv nõudmine, kuid samas täiesti loogiline. Vabaturumajanduse seadused kehtivad ka tööturul ja iga, milles ülikool lõpetatakse (Itaalias u 30. eluaastal) nõuab kiiret eluvõitlusesse lülitumist. (See, et mina 23aastasena ülikooli lõpetasin ja I. Tarand 25aastasena abielus on, põhjustas rohkesti hämmastust, et mitte rohkem öelda.) Selgituseks olgu öeldud, et kõrgkooli ja riigi suhe Euroopas ei piirdu ainult haridusküsimustega. Ülikooli olulisemaid rolle on olla teaduskeskus. Jutt on eriti uute, originaalsete mõtlete toomisest teadusesse. Kuid juba ülikoolis püüab kapitalimaailm neile kätta peale panna. Siit ka tudengite nõudmine — kõik teadustööd, ükskõik kelle kulul nad ka tehtud ei oleks, kuulugu avalikustamisele.

Väärtustatakse ülikooli kui ühiskonna mudelit. Just selles kinnises süsteemis modelleerivad tudengid, tulevased ühiskonnaliidrid, neid situatsioone, mida on hiljem vaja suuremate süsteemide juhtimiseks. Paljuski seetõttu peavad üliõpilased pingestatud võitlust, et suurendada oma mõjuvõimu institutsioonides, mida Tartu ülikooli lõpetanu nimetaks ülikooli suureks nõukoguks. Nende üliõpilasseltsid ei meenuta meie intiiorganisatsioone, vaid pigemini ametiühinguid, surveorganisatsioone sotsiaalse heaolu nimel.

3. Ülikool kui haridussüsteem. Ka seal nagu meilgi on probleemiks hariduse ebaefektiivsus. Ja on leitud ka lahend — nn probleemikeskne haridus. Kõrgkoolis jõuab meieni tohutu annus informatsiooni, kuid niikaua, kui ta pole seotud probleemidesse, on ta meie jaoks kasutu. Ma näen siin teatud lahkuminekut meie kontseptsioonidest, kes me proovime naasta klassikalise hariduse juurde, mis seisneb põhiliselt mõisteõpetuses. Kuid eks iga haridus jõua kunagi kriisini.

EEC ja mitteEEC maad

See küsimus oli meile loomulikult kõige olulisem. Nii nagu praeguses Lääne-Euroopas on kõige hullemaks süüdistuseks, et inime ne on rassist (olgu teadmiseks lisatud, et meil täiesti neutraalse sõna «neeger» kasutamine reedab teis kohe rassisti, samal ajal kui meil halvamaigulise «musta» kasutamine on

seal levinud ja täiesti süütu), ei sobi stiiliga kokku ka rahvuste nimetamine, tähtsam on rõhutada ühtset kui erinevat. Kuigi ka siin oli huvitavaid nüansse: näiteks oli inglise delegatsiooni liige Pascal veendunud, et vene lased on rassistid, sest nad olid ainsad, kellega see lõbus ja jutukas neeger ei suutnud kontakti luua. Viga võis muidugi olla ka venelaste halvlas keeleoskuses, kuigi küllap mõjub käitumislaadile ka pikaajaline elamine riigis, kus sinu rahvusel on ilmeksimat kuulsus.

EEC üliõpilased muidugi tajuvad oma riikide paremat materiaalet positsiooni teiste riikide ees. Stiili juurde kuulub meenutus, et me aitame teid, kuidas saame. Ühe noormehe iseenesest täiesti asjalik sõnavõtt plaksutati maha, sest ta ütles: teeme endal asjad korda, siis hakkame teisi aitama. Seda võis tajuda kui üldist arvamust, kuid sellest rääkida polnud viisakas. Seetõttu rõhutati põhimõttelist valmidust suhelda, kuid ka vajadust olla tagasihoidlik, et mitte Ida-Euroopa tööjõuturgu tühjaks tõmmata.

Alateadlikult täideti poliitikute tellimust Venemaa vaiksiks integreerimiseks Läände. Sest ehkki sellest ei räägitud, oli hirm Venemaa ees see, mis ei lubanud julget ja mitte kuraditki pelgavat šoti poissi, meie koosoleku *chairman*'i, isegi koosoleku lõpukõnes nimetada Balti riike. Julguse ülim piir (tema enda sõnul) olid väikesed riigid, kellele ta oma kõnes edu soovis.

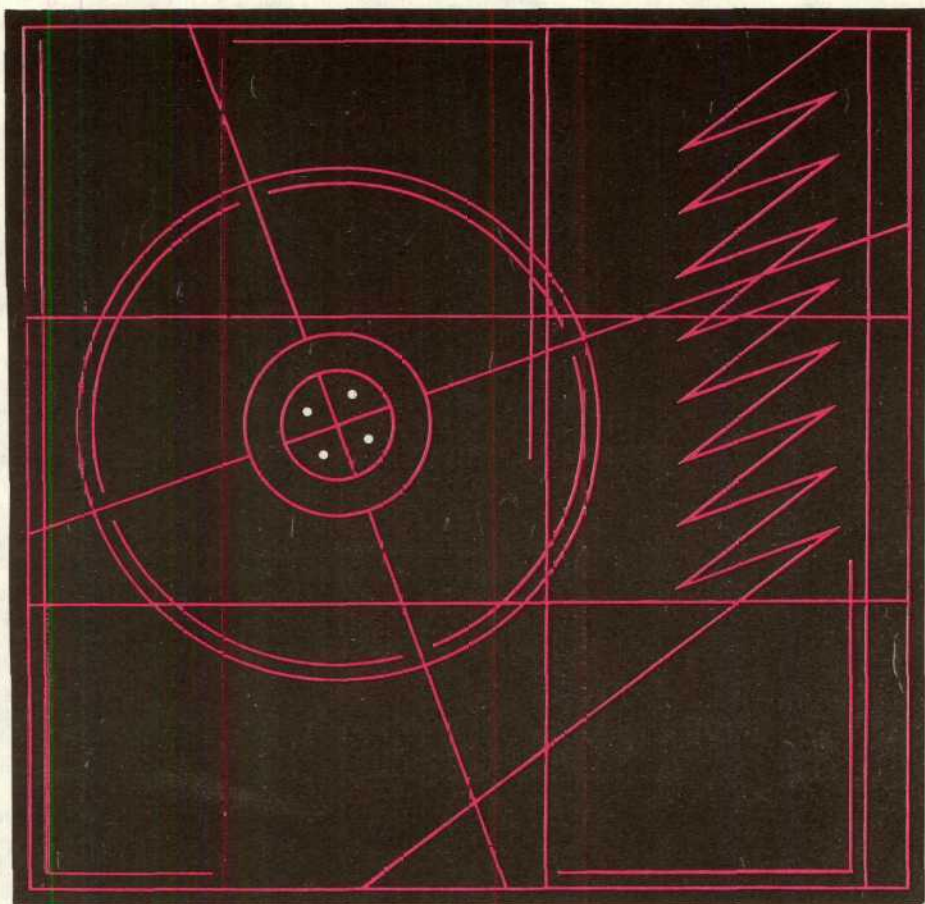
On banaalne tõde, et asjad paistavad nii, nagu neid näha tahetakse. Meie struktureerime maailma poliitilist kaarti nii, et loeme ennast Euroopa osaks. Sealtpoolt vaadates on Euroopa kõik see, mis lõpeb Saksa Liitvabariigi idapiiril. Ülejäänud on Ida-Euroopa, mis on mõnedes asjades väline kui näiteks Türgi. Mingi geograafiline asend ei anna meile eelisõigust, mingi kultuuritraditsioon ei ava meile EEC ukse. Meie ainus lootus näib olevat eksootika. (Vahemärkuse korras olgu öeldud, et pole midagi lihtsamat, kui kujutada endast välismaal Che Guevarat, kes võitleb parema ja õiglasema riigikorra eest: et kõigile jätkuks seepi ja pesupulbrit.) Sealst paistame me Venemaa provintsina, mässava provintsina, kes võitleb mingi mõistetamatu iseseisvuse eest: see, et me oleme okupeeritud Euroopa riik, kunagine Rahvaste Liiga liige, näis Euroopale samasuguse paradigmanihkena kui Moskvale.

On muidugi detaile, millega võid rabada. Et sul on viisakas ülikond, et sa oskad korralikult Euroopa kultuurkeeli. Selleks, et olla võrdne, pead olema veidike parem.

Naisõiguslusest

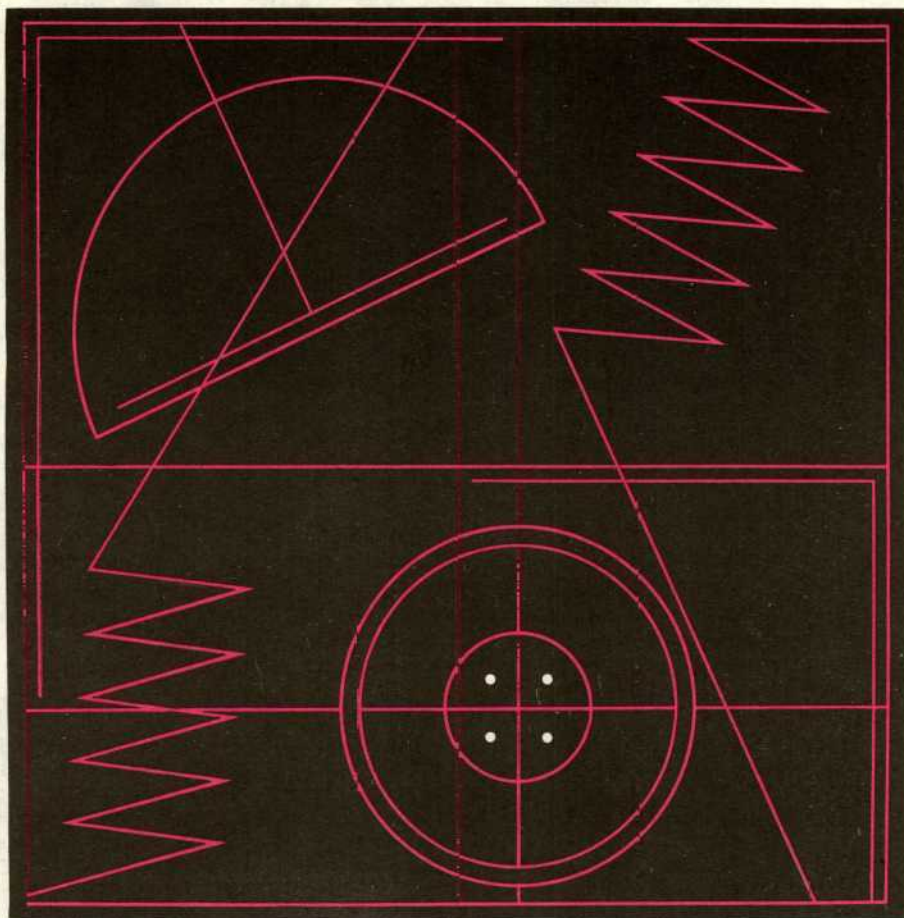
Inimesest, kelle elu sisuks on võitlus enda ja kaasinimeste vabaduse eest, Lääne

Ene Kull.
«Laeng I». Tušš, gvašš. 43×43.
1989.

Ene Kull.
«Laeng II». Tušš, guašš. 43×43.
1989.

üliõpilaste seas ei kohta. Heaolulainetus loob teise ellusuhtumise, eksistentsiaalse-tele probleemidele ei mõelda, või täpsemalt on nad taandunud kas üliabstraktseks sõja ja rahu ja looduskaitseteema-tilkaks või ülikonkreetseteks finants-toetuste nõudmisteks. Esimeste hulka liigitak-sin ka naisõiguslaste liikumine, mille toeta-jaks osutusid kõik arenenud Lääne-Euroopa riikidest pärinevad naisüliõpilased.

Rassistile järgnev, võib-olla hullelgi süü-distus on *sexist*, s.o inimene, kes tunnistab soolisi erinevusi, kusjuures meil üldkasutata-vad mõttet selle kohta, et naistel on oma spetsiifiline mõtlemine (mitte halvem ega pa-rem, aga lihtsalt erinev), ei pälvinud sealsete naisõiguslaste poolt mingit heakskiitu. Kuna ma juhtusin ettevaatamatult ühe sellise mõtte esitama, tundsin hiljem tõsist muret oma presi-tiizi pärast. Piinlikust olukorrast pääsesin ainult tänu selgitustele meie riikide ja seega ka inimteadvuse erinevast arengu-tasemest.

Tegelikult oli kohtumine naisõiguslastega kõige šokeerivam kogemus. Maailm olevat organiseeritud meeste loogika järgi. Selles tuleb teha radikaalseid korrektiive. Juba plenaaristungil püstitasid naisõiguslased küsi-muse, miks on konverentsi keelekasutus nii sexistlik. Miks öeldakse koosoleku juhataja kohta *chairman*, kuigi põhimõtteliselt võiks ju olla ka *chairwoman*. Selle probleemi ümber mediteeriti pikalt ja valiti lõpuks neut-raalne *chairperson* (esiisik).

Hiljem kogunesid naised töögruppi, kuhu mehi ei lubatud. Valmis programm, mida ma nimetaksin sexistlikuks. Kõigepealt loeti üles kõik naiste diskrimineerimise vormid lääne-riikides. Üks koomilisemaid oli: diskrimi-neerimine on, et naised võivad jääda rasedaks. Ühe meesüliõpilase ahastav vastu-hüüatus: «Aga see, et mina ei või jääda rasedaks, on ka diskrimineerimine!» Teine, juba kontseptuaalsem punkt oli, et tuleb läbi viia positiivset diskrimineerimist meeste suhtes. See tähendab, et kui õppejõu kohale apelleerivad nii mees kui naine võrdsete teadusnäitajatega, tuleb igal juhul valida naine, kuna seis Euroopa ülikoolides on praegu tugevasti naiste kahjuks. Sellist positiivset diskrimineerimist tuleks viljeleda nii kaua, kuni tasakaal on taastunud.

Ma tahaksin selguse mõttes avada oma mõistmatuse tagamaid, et mitte omandada meesõvinisti kuulsust omas kodus. Ma pole sugugi nõudmiste vastu, mida nais-liikumine esitab. On teada, et mitmetes Lääne-Euroopa maades makstakse naistele tööpoolest sama töö eest vähem. Selle vastu võitlemine on igati asjakohane. Ma mõistan, et naisüliõpilaste abistamissüsteem peab ole-

ma hoopis täiuslikum. Kuid võidelda selle nimel, et muuta maailmakorda, mille aluseks olevat mehelik loogika... Muuta maailma, see on radikaalse intelligentsi igipõline unis-tus ja selle aluseks on kindel usk, et võib eksisteerida ideaalne süsteem, mis tuleb ainult välja mõelda ja siis kürestati ellu viia. Ja eks ole arvamus sellest, et maailm on organiseeritud meeste loogika järgi, sarnane arvamusele, et kogu maailm on orga-niseeritud kodanluse loogika järgi ja seda printsiipi tuleks muuta.

Konverentsi lõppresolutsiooni läks muu-hulgas sisse ka punkt: tuleb muuta majandus-likke süsteeme. Mida see täpselt tähendab, ei osanud keegi öelda. Selgituspalvele vastati küsimusega: aga praegu on ju asjad maailmas halvasti, järelikult tuleb majandus-süsteeme muuta, kusjuures eriti kurdeti kapitalistliku süsteemi kurjuse üle. Ainult tänu sellele, et ma olen pikka aega elanud ühele hullumeelsele kontseptsioonile alluta-tud riigis, ei suutnud ma selle revolutsioonil-isusega kaasa minna. Kuid ma mõistsin, et heaoluühiskond sünnitab revolutsiooni. See on nagu nautida seiklust kinolinal, kui igapäevane ettemääratus hakkab tüütama. Korra ja süsteemiga harjunud teadvus ihkab hävingut. Seetõttu mind rõõmustab Lääne noorsoo integreeritus ühiskonda, mis ehk välistab kommunistliku, maoistliku putši (meenutagem aastat 1968 Pariisis) ohu.

Informatsioon

Informatsioonil näib olevat arenenud ühiskonnas koht, mida meil on raske mõista, puuduvad vahendid, puudub kontseptsioon. Õigus saada kätte informatsiooni on kujune-nud oluliseks inimõiguseks. Informatsiooni omamine määrab koha sotsiaalses hierarhias, seetõttu olid üliõpilased eriti huvitatud infovahetussüsteemide loomisest, ka Idaga. Peale sümboolse on sellel ka oluline utilitaar-ne tähendus. Meievahelise kontakti loomises on kõige hullel see, et me ei oska üksteisele õigeid küsimusi esitada. Palju küsiti meilt üliõpilaste meelelahutuste kohta, mõistmata õieti, et meid piinavad hoopis teised probleemid.

EÜS, keda me Indrekuga esindasime, on nüüdsest European Student Network'i liige. See on infosüsteem, mida mõõda hakkab jooksma info üliõpilaselust EECs, muuhulgas ilmselt ka neist projektidest, mis võimaldavad mitte-EEC riikide üliõpi-lastel osaleda üleeuroopalistes õppe-programmides. (Vaheinformatsiooni korras olgu öeldud, et Euroopa Ühendusel on kaks olulist programmi ERASMUS ja COMMETT. ERASMUS-programm loodi üliõpilaste vahetuseks EEC raames. Tegu on nii infovahetuse kui ka majandusliku

koostööga. Mitmetes kõrgkoolides loodi ERASMUSE ametnike kohad, kes seda tööd koordineerivad. ERASMUSE lahutamatuks osaks on Euroopa ülikoolide Magna Charta, kus ka Tartu Ülikool on osaline ja mis annab kogu vahetussüsteemile humaanse ideoloogia. COMMET on analoogiline program otsimaks noorte teistes riikides töötamisvõimalusi). Loodetavasti aitab see meil täita programmi, mille II noortefoorumil sõnastas Peeter Olesk: noored tuleb igal juhul Eesti NSV-st välja saata!

Selle artikli pealkiri pidi olema «Kerjusena Euroopas», kuid see poleks olnud täpne. Me ei tundnud end kerjustena vaimses mõttes, sest olud on vaimu värske hoidnud. Kuigi jah, rahapuudus tõi mitmeid piinlikke momente. Lihtne on käia mõne vene linna tänaval,

kui rublatki raha pole taskus, sest osta niikuinii midagi ei ole. Loomulikult finantseerivad sind Itaaliais võõrustajad, loomulikult ei näe sa nalga ega maga õues. Aga kui lähed kellegagi kohvi jooma, kes mitte pahahtlikkusest, aga lihtsalt hajameelsusest unustab, et sul on raskusi isegi kohvi eest maksimisega? Loomulikult klaaritakse vahejuhtum, arve saab makstud, aga imelik maitse jääb suhu. Ja kirud mõttes seda suurt riiki, mis on teinud sust kerjuse. Ma pole juba ammu nõukogude võimu kirunud, aga näe, Roomas ütlešin jälle mitmeid inetuid sõnu. Kui impeerium on muuseumieksponaat, on teda päris talutav vaadata. Aga õilmitsevad Roomad ei anna rahu.

ŠIMON GLUZMAN

Psühhiaatria — see on peegel, milles peegelduvad elu pimedad tahud.

Prof. V. A. Giljarovski, Psühhiaatria vanad ja uued probleemid, 1946. aasta.

Hullumeelsus ja mõistusetus on meie olemise lahutamatud tahud. Nii Euroopas, Alaskal kui Uus-Meremaal. Aeg ja traditsioonid nihutavad vaimuhaiguse ja normaalsuse vahelist piiri, aga vaimuhaiguse mõiste ei kao kuhugi. Vaimuhaigete eraldamine tervetest kuulub kõikidesse kultuuridesse euroopalikust hõimukultuurini ja sellest loobuda on võimatu: see on ühiskonna funktsioneerimise üks garantiisid, üks võimalusi kanaliseerida võimsat enesesäilitusinstinkti. Kui aga haigete eristamine viiakse absoluuti kuni nende füüsilise hävitamiseni (Sparta, fašistlik Saksamaa), siis on tegu suhtelise absoluutiseerimisega: on ju vaimuhaiguse mõiste suhteline. Rääkimata probleemi kül-

belistest aspektidest, millest tuleb juttu allpool.

Mitte keegi ei suuda mitte kunagi anda vaimuhaiguse ammendavat definitsiooni. Kas või seetõttu, et pole võimalik ühetähenduslikult ja selgelt määratleda normaalset psüühikat.

Igale ühiskonnale, igale traditsioonile vastab oma vaimulaad, s.o sümboolite süsteem, mis tekib konkreetse kultuuriajaloolises epochis ja kinnistub inimeste teadvuses omasugustega suhtlemise protsessis (M. A. Bargi määratlus).¹

Hullumeelsus on spetsiifiline ellusuhtumine, mis on samuti omahe igale epochile, igale kultuuritraditsioonile. Tema määratlemise põhialuseks saab pidada, teda kui erilist seisundit ja käitumismudelit saab mõista ainult kõlbluse kaudu.

Kõlbeline matriits on ainuvõimalik hinnanguline alus meie sammudele ja pingutustele. Nii individuaalsetele kui ühiskondlikele. Teistsugust meile antud ei ole.

Ma asun konkreetse ajaloolises ja sotsiaalses situatsioonis, kuid ainult läbi invariantse kõlbeline matriitsi suudan ma määratleda, millised peaksid olema minu teod, kui ma tahan teha midagi head.

Hullumeelse käitumine (nagu ka kurjategija oma) lähtub teiselt positsioonilt, mingitest immanentsetest imperatiividest ja

Simon Gluzman (1946) lõpetas 1970. aastal Kiievi meditsiiniinstituudi, töötas 2 aastat psühhiaatrina. 1972 arreteeriti seoses kontraktspertiisiga kindralmajor Grigorenko süüasjas. (Sõjaväeakadeemia õppejõud P. G. Grigorenko avaldas 1961. aastal Leningradi parteiaktiivil arvamust, et tuleks töötada välja kindlad garantiid isikukultuse kordumise vastu.) Istus 7 aastat raske režiimiga parandusliku töö koloonias, pärast seda 3 aastat Siberis asumisel. Elab praegu Kiievis, tegeleb ilukirjandusega.

¹ M. A. Бרג. Эпохи и идеи. Становление историзма. 1987.

avaldub sammudes, mis ei sobi heateo mõistesse. Kuid need määratlused nagu üldse kõik taolised selgitused selgitavad äärmiselt vähe.

Nähtavasti võime tõepoolest kinnitada, et enamiku vaimuhaiguseks peetavate juhtude puhul on tegu peaaegu talitluse häiretega. Teatud juhtudel on see ka teaduslikku tõestamist leidnud. Nii Lääne kui ka Ida traditsioonis on määratletud see tegelikkuse sfäär, mida nimetatakse hullumeelsuseks.²

Kaasaegne Euroopa psühhiaatria, nagu ta kõrvaltvaatajale paistab, kujutab endast juba ajaloolisest traditsioonist lähtuvalt ranget meditsiinilist distsipliini. Kuidas arst ka ei suhtuks psüühika funktsioneerimise konkreetsetesse mehhanismidesse, jääb ta igal juhul arstiks. Loomulikult suhtub iga ajastu meditsiiniprobleemidesse erinevalt. Kuid eksisteerib mingi invariant, mis elab kauem kui arst ja patsient, mida M. Vartofski nii õnnestunult nimetab heategeva meditsiini olemuseks.³ Ja selle vundamendiks on loomulikult Hippokratase negatiivne postulaat: «Ära tee halba!»

Meditsiinilise heategemise invarianti kuulub kindlasti ka tavateadvuse poolt hästi mõistetav, abstraktse heategemise sünonüümiks kujunenud «halastus». Moisei ben Maimon (Maimonides) ütles juba XII sajandil, et kõrgeim, parim on halastus, mida võib ellu «eikeegi» halastuse saajate jaoks, kes ise ei teagi, et neile halastust jagatakse.

Ajalugu tunneb mitmeid kuulsaid heategijaid, kes on ametilt meedikud, loomulikult on neid ka psühhiaatrite hulgas. Kõigil meil nii Idas kui Läänes on vajadusi nagu loovus, julgeolek, kooselu teiste inimestega, vajadus toetuse ja inimliku soojuse järele, ja on olemas erinevad teed (E. Frommi järgi), kuid sisuliselt vaid üks «terve» variant nende vajaduste rahuldamiseks. Selle «terve» variandi dikteerib meile meie maailmapilt. Kui me läheme nendest piiridest välja, osutuvad meie teod ebamoraalseks, kuritegelikuks või hullumeelseks. Kui «terves» ühiskonnas on ebamoraalne tavaliselt ka kuritegelik, siis vaimuhaigustesse suhtutakse teisiti: karistatavad teod saavad reeglina pehme hinnangu. Ja selle põhjuseks on halastus. Psühhiaater, s.o vastava sotsiaalse institutsiooni ja vastava teadmiste-

tüübi esindaja, on sisuliselt isik, kes jagab halastust psüühiliselt haigetele. Üheks konkreetses halastuse vormiks ühiskonnas on ekskulpatsioon, vastutusvõimetuse institutsioon. Inimest, kes on sooritanud seaduserikkumise, ei tohiks karistada, kui ta on hullumeelne. Nii on olnud (kahjuks mitte alati), nii peab ka jääma. Ekskulpatsioon kui õiguslik institutsioon on tuttav ni Piiblist kui Justinianuse Koodeksist. . . Psühhiaatrilised asutused, kannatuste vaigistamine ja sotsiaalne piiramine on tegelikult positiivseks alternatiiviks kriminaalkaristusele, moraalsele ja materiaalsele sanktsioonidele.

Totalitaarsel ühiskonnal on oma seaduspärasused. Iseloomustades N. Liidus kujunenud ühiskonnakorda totalitaarsena, opereerime me selliste näitajatega nagu parteide arv, valimissüsteem, riigi suhtumine kodanike õigustesse ja vabadustesse, aga ka muu traditsioonilist demokraatiat iseloomustavaga.⁴ Totalitaarse ühiskonna normatiivid on teistsugused. Avalikult ja seaduslikult tunnustatud viha teisitimõtlejate vastu, ühiskonnas liikuva informatsiooni range kontroll, igasuguse tagasiside puudumine süsteemis «võim—rahvas» — kõiki neid probleeme arutatakse täna avalikult, muuhulgas ka nendesamad võimumeeste poolt. Ja selgub, et me osutume maailmakultuurist väljalülitatuks, me olime sõjas kõik kõigi vastu ja valik hea ja kurja vahel sai toimuda ainult üksikisiku, mitte tervikühiskonna tasandil.

Totalitaarse normatiivna eripära seisneb selles, et igasugust teisitimõtlemit hinnatakse psühhiaatria kriteeriumidega, s.o distsipliini poolt, mis on orienteeritud hullumeelse uurimisele. Totalitaarse ideoloogilise doktriini kohaselt valitseb meil ju täielik majanduslik heaolu, austatakse inimõigusi, kunagi ei esine pingeid rahvuste vahel — kahelda või vaielda nende faktide vastu võib vaid teadlikult ja sihikindlalt pahatahtlik või psüühiliselt haige, hullumeelne inimene. Totalitaarse ideoloogia ei vaja mingit materiaalselt tõestust — ametliku propaganda võimas surve, alternatiivse informatsiooni puudumine ja hirm loovad erilise teadvuse, inimmesilase, mutri teadvuse.

Totalitaarse riigi narratiivsus kandub kiiresti ühiskonna kõigile struktuuridele ja distsipliinidele, ka psühhiaatriale. Psühhiaatria, mis traditsiooniliselt on orienteeritud puhtumaansetele eesmärkidele, muutub julma ja piiritu karistamise instrumendiks.

Kas psühhiaatria selline funktsioon totalitaarses ühiskonnas on kuritegelik? Kirjeldades seda fenomeni seestpoolt, lähtudes

² Erilist huvi pakub minu arvates artikkel: A. M. Пятигорский. Психологическая система раннего буддизма и некоторые семиотические проблемы современной психиатрии (Труды по знаковым системам. — 1973. № 6. Тарту).

³ M. Вартофский. Добродетели и пороки: социальное и историческое конструирование медицинских норм. — М., 1988.

⁴ R. Cord, I. Medeiros, N. Tones. Political science. An introduction. — N.Y., 1974.

konkreetses totalitaarses kultuuris, kasutades selle kultuuri mõisteparaati, peame tunnistama: kirjeldatud orientatsiooniga psühhiaatria ei ole kuritegelik, ta sobib süsteemi orgaaniliselt, vältimatult, immanent-selt. Totalitaarne lähenemine viib ainuvõimalikule resultaatile — kõigi teistimõttele ja tunnustamisele luulude, haiglaste ideede ja veendumuste kandjaks (luul — reaalsusele mittevastav ettekujuvus ja otsustus, mille ekslikkuses on subjekti võimatu veenda). Ja väites seejärel, et psühhiaatria on rangelt siseriiklik asi, mis nii oma meetoditelt kui sihiseadelt rängalt erineb ülejäänud maailma psühhiaatriast, võiksime selle teema päriselt lõpetada.

Ent nõukogude psühhiaatria ei ole ennast kunagi pidanud absoluutselt eraldatuks, ei traditsioonides ega praktilistes aspektides. (Üksikud erinevused pole siin olulised, psühhiaatrilise koolkonna mõiste on tuttav nii Läänes kui Idas.) Nõukogude totalitaarne psühhiaatria opereeris universaalsete, üldiselt aktsepteeritud mõistete ja kategooriatega. Ja just seetõttu on meil õigus uurida psühhiaatria kuritarvitusi N. Liidus, kasutades eetilist lähenemisnurka, s.o uurides meie psühhiaatriat universaalsetest mõistetest lähtudes.

Meditsiin on sotsiaalne inimpraktika ja sellisena üks inimkonna eksisteerimise fundamentaalseid aluseid. Psühhiaatria on selle aluse üks osa, tema haru.

Psühhiaatria kuritarvitamise sotsiaalsed ja juriidilised juured on meile mõistetavad. Olemasolev totalitaarne süsteem vajab psühhiaatriat kindlatel eesmärkidel. Ekskulpatsioon, definitsiooni järgi humanistlik institutsioon, antiikse templi analoog, kus karistuse eest põgenenu sai teatava julgeolekugarantii, on muutunud iseenda vastandiks. Eripühhiaatria haiglate seinad, mille vahele ei ulatunud ei ühiskonna, ei tervishoiuorganite kontrolliv pilk, võiksid rääkida õudseid lugusid mõnitamisest, ränkist, piinamistest, põgenemistest. . .

Spetsiifilised paragrahvid 70 ja 100* (Vene NFSV Kriminaalkodeksi) muudavad psühhiaatria tarvitamise vältimatuks. Sest nii seadus kui ka psühhiaatria täidavad totalitaarses süsteemis eesmärgi, mida Dostojevski kirjeldas juba oma «Sortsides»: «Me uputame igasuguse geeniuse keskpärasusse. Kõik on taandatud ühele nimetajale — «täielik võrdsus.»»

*

Psühhiaatria kuritarvituste uurimiseks N. Liidus on kolm teed. Teiste sõnadega: kolm viisi tõestusmaterjalide kogumiseks ja kompetentseks situatsioonianalüüsiks.

Esimene tee — nende inimeste objektiivne uurimine, kes on kohtu poolt ekskulppeeritud religioossetel või poliitilistel motiividel. Või represseeritud ühel või teisel administratiivsel viisil psühhiaatrite soovitusel põhjal. Siin peab arvestama vähemalt järgmisi momente: 1) kas kannatanu repressiooni tõepoolest poliitilistel või religioossetel motiividel; 2) kas kannatanul polnud absoluutselt mingeid psüühilise haiguse nähte; 3) milline oli psüühiliste kõrvalekallete iseloom; 4) kas psüühilised kõrvalekalded olid nii tugevasti väljendunud, et võis vajalikuks osutuda ekskulpatsioon; 5) milline on ülemaailmne praktika sellistel juhtudel, s.o kas ekskulpatsioon (kas või «piiratud teovõime» vormis, maades, kus selline institutsioon eksisteerib) on sellise psüühilise seisundi puhul vältimatu või üldse rakendatav; 6) milline on tavaline praktika N. Liidu kriminaalprotsessidel selliste juhtumite puhul; 7) kas iga konkreetne juhus on psühhiaatrianormide ilmselge rikkumine või pälvib miski vaatlusaluse käitumises psühhiaatrite tähelepanu; 8) kas intensiivravi ja haiglas avaldatud surve tulemusena pole toimunud psüühika ja somaatilise seisundi muutusi algselt tervel inimesel.

Efektiivsuse ja konstruktiivsuse seisukohast on selline tõendite kogumine ebakonstruktiivne. Esiteks annab iga konkreetne alusetu ekskulpatsioonijuhus tunnistust vaid ühete või teiste psühhiaatrite ebakompetentsusest, mitte aga seaduspärasusest. Teiseks on selline andmete kogumine raskest ja ei saa olla täielik. Kas või sellepärast, et objektiivselt uurimiseks peab olema juurdepääs kõigile uurimismaterjalidele ja psühhiaatrilistele dokumentidele.

Ja ometi on see tee vältimatu: elusad inimesed, ohvrid vajavad konkreetset abi ja kaitset, aga mitte akadeemilisi mõtisklusi õigusest ja humanismist.

Teiseks teeks on nõukogude psühhiaatria erinevate koolkondade analüüs, pikk ja tõsine diskussioon nõukogude psühhiaatria liidritega, kus kasutatakse ekspertstatistikat ja lahatakse konkreetseid juhtumeid. Ma arvan, et see tee on üsna efektiivne, kahtlusi äratab vaid sellise diskussiooni võimalikkus, kuna selleks on vaja mõlema poole kannatlikkust ja heasoovlikkust.

Kolmas võimalus on raske ja töömahukas. Tarvis on läbi uurida tohutu hulk nõukogude psühhiaatrilist kirjandust, kõik see, mida avafondidest on võimalik leida: metodoloogilised instruksioonid, ametkondlikud normatiivaktid, monograafiad, kogumikud, artiklid erialakirjandusest, dissertatsioonid. . . Mulle teada olevatel andmetel ei ole keegi N. Liidus ega välismaal sellega tegelnud.

Selle tee paremus on silmanähtav, sest ühtki «leidu» pole võimalik kahtluse alla seada, pealegi näitab selline omapärane kontentanalüüs ümberlukkamatult, millal ja kelle poolt on psühhiaatriat kasutatud kuritegelikel eesmärkidel ning millistele teoreetilistele kontseptsioonidele on toetunud. Loomulikult saaks tervikpildi vaid juhul, kui oleks võimalik uurida ka N. Liidu KGB salajasi statistilisi andmeid (andmed kõigi Vene NFSV Kriminaalkodeksi §§ 70, 100', 142, 143 ja 227 rikkujate kohta) ja analoogilisi andmeid liiduvabariikidest, samuti prof. Serbski instituudi, ajutalitluse psühhiaatrilise ekspertüsi ja metodoloogiakeskuse andmeid (andmeid nende isikute kohta, keda on süüdi mõistetud ülalmainitud kriminaalkodeksi paragrahvide järgi).

Analüüsides situatsiooni nõukogude psühhiaatriapraktikas tasub meenutada, et psühhiaatrist eksperdi roll kohtualuse represseerimises on alati teisejärguline. Nimelt paragrahvid 70, 190', 142, 143 ja 227 näevad ette delikvendi kohtumist psühhiaatriga, psühhiaater ei ole siin initsiaatori rollis. Selline on seadus, ja millised ei oleks ka psühhiaatri isiklikud veendumused, ta peab delikvendi psühhikat uurima.

Iseenesest on psühhiaatria väga amorfne distsipliin. See on põhjustatud psühhiaatria objektist, mitte aga geograafilistest ja ideoloogilistest mõjuritest. Avameelselt öeldes pole psühhiaatria kompetentsi kuuluvad võimalik kuidagi piiritleda. Lihtsam on öelda, millega psühhiaatria ei pea või ei tohi tegelda (näiteks kontrollida katelde ohutust aatomelektrijaamas või uurida sumeri kiikkirju, ehkki psühhiaatril on loomulikult õigus tegelda nii ühe kui teisega).

Meie tingimustes on psühhiaatria kompetentsussfäär laienenud inimeste poliitiliste ja religioossete veendumuste hindamisele. Just sellega seotult tasub uurida (meenutame Freudi) ühe psühhiaatriaõpiku autori alateadlikku paljastust: «Teaduslikud ideed, mis domineerivad õpetlase teadvuses, fanaatilised ideed uskliku peas kujutavad endast ideede ümberhinnatud variante. Ületähtsustatud ideed arenevad tihti paranoiasarnaseks, haigetel paranoiaks.»⁵ (NB! Autor kasutab ümberhinnatut ja ületähtsustatut kui sünonüüme.) Vastandame sellele targa ja ausa inimese ning filosoofi J. E. Golosovkeri sõnad: «Usk tõesse on tõelise teaduse välistatu eeltingimus. Tõde esindab teaduses absoluuti, olugi ta võimalik vaid hüpoteesi kujul.» Kurbi mõtteid äratab selline vastandamine...

Kas dissidentide seas võib olla psüühiliselt

haigeid isikuid? Loomulikult võib. Ja on. Kuid dissidentluse fakt ise, olgu kirjananduna või suuliselt väljendatuna, ei ole haiguse sümptom, püsiv põhjus saataks kedagi ravile spetsiaalse psühhiaatria haigla müüride vahele... See on täiesti ühetähenduslik. Psühhiaater, milline ka poleks tema poliitiline ortodoksaalsus ja seadustruudus, toimib niimoodi tehes vastu meditsiinilisele headuse imperatiivile. Meie minevik tunneb kahjuks palju selliseid lugusid. Konkreetset räägime neist veidike allpool.

Kõige sagedamini maskeeritakse teisitimõtlemist protsessiva paranoiaga. Tänapäeva vene keele sõnastik määratleb protsessijat kui pidevat kohtuskäijat, intriigitset oma kasupüüdlikel eesmärkidel, kes püüdleb millegi poole vahendite valimata. Iseenesest ei ole protsessiv paranoia terminina tundmatu. Toon vaid kolm näidet kodumaisest psühhiaatriast: H. M. Popovi «Protsessiv hullumeelsus, kliinilise uuringu kogemus», 1889; Davõdovi artikkel «Protsessiva paranoia uurimiseks» teoses «Psühhiaatri arhiiv, 1886. aasta»; 8. köide, Steinbergi artikkel «Protsessivparanoilise vaimuhaiguse viis juhtumit», kohtumeditsiini kogumik, 1873.

«Möödunud on terve sajand. Protsessiv paranoia kui vaimuhaigus on jäänud. Teised psühhiaatrid, teised haiglad, kuid sisu on sama — on olemas protsessiv hullumeelsus. Muutunud on nimetused, muutunud on klassifikatsioon, veidi on muutunud patoloogia vormid... Vaimuhaiguse haiguspilt pole midagi muutumatut, sajandist sajandisse korduvat, põlvkonnast põlvkonda kanduvat. Ajastu iseloom, milles inimesel tuleb elada ja tegutseda, teda ümbritsevad välitingimused, tema isiksuse arengutase — kõik see ei muuda küll psüühiliste haiguste põhilisi seaduspärasusi, kuid jätab neile tugeva pitseri... Nii nagu ajaloolased ühe või teise tüüpilise joone järgi eristavad etappe inimkonna arengus, oleks ka psühhiaatrid arvatavasti võimalised näitama ühtesid või teisi vaimuhaiguse vorme kui ajastule kõige omasemaid.» Nendele N. M. Popovi sõnadele võiks arvatavasti alla kirjutada ka praegu, kus 20. sajand on juba möödumas.

Ja nüüd siis tänapäevases protsessivast paranoia. Definitsioonidesse ma sukelduma ei hakka, allikaid on avafondis piisavalt. Põhilisteks autoriteks on professor Serbski nimelise Kohtupsühhiaatria Instituudi töötajad. Seal töötavad ka protsessiva paranoia erispetsialistid. See on ka mõistetav, sest just selles instituudis eksisteeris pikka aega eriosakond «poliitiliste» jaoks (formaalselt pole seda muidugi kunagi olemas olnud...).

Protsessiva paranoia avaldumine psühhopaatia.

⁵ Г. К. Ушаков. Детская психиатрия, 1973.

1. T. P. Petšernikova artikkel «Kohtu-psühhiaatiline hinnang protsessivparanoilise seisundile tsiviilprotsessis» (1972). Iseloomustav tekstilõik: isikud, kes pikka aega on olnud kohtumenetluse all, kujutavad endast sotsiaalset ohtu. Tihti peale kirjutavad nad kaebusi ja sooritavad teisi raskeid seadusvastaseid tegusid (röövimised, huli-gaansus jms). Töö baseerub 25 haiguslool. Pöörake tähelepanu; «teisi raskeid seadusvastaseid...» s.o kaebuste kirjutamine on raske seadusvastane tegu. Kahjuks ei näegi autor oma ekspertiisi õiguslaseid tagajärgi neil 25 juhul.

2. A. L. Kassatšovi dissertatsioon meditsiinikandidaadi kraadi saamiseks. Teemaks «Kliiniline ja kohtu-psühhiaatiline hinnang paranoilisele psühhoopaatiale» (1973). Materjal — 131 katsealust, neist 117 on uuritud professor Serbski nimelises instituudis, 14 Kuznetski linna psühhiaatria-haiglas nr 2. 46% läbiuuritustest (51 inimest) olid protsessivparanoilise ideedega, 12% reformaatorluse ja leiutusideedega. Nende poolt toime pandud seaduserikkumised: laim ja valeandmete levitamine — 17,1%, passirežiimi rikkumine ja hulkurlus — 15,2%, 105 uurimisalusest ekskulpeeriti 86 inimest (mõelge — 81,9% vastutusvõimetuid ja 18,1% süüdivaid). Selline on üks töö «teaduslikest» järeldustest: sundravile eriti tüüpi psühhiaatria-haiglates peab soovitava julmade tapmist, aga ka pideva protsessimise ja reformaatorluse puhul, mis on suunatud ümbruskonna indutseerimisele, eriti nende seadusvastaste tegude kordumise puhul.

3. L. N. Diamanti artikkel «Haiguspildi ja sundravi küsimused paranoiliste ja ülehinnatud ideedega psühhoopaatiliste isikute puhul» (1978).⁶ Siin on nende iseloomustus: «...Patsientide adaptatsioon häiritud kuni selle määrani, et nad muudavad põhjalikult oma elu, mida nad on pühen-danud neid vallutanud ideedele — tihti peale «võitlusele õiguse eest», nagu nad seda ise nimetavad... Situatiooni muutus, range ravirežiim, võimatus viljelda protsessopato-loogilist tegevust, samuti sedatiivsed ja neuroleptilised vahendid normaliseerivad käitumise suhteliselt kiiresti. Teatud aja jooksul proovi-vad haiged kirjutada kaebusi, samuti haarata oma asja arutamise kõrvalisi isikuid, hiljem aga räägivad oma elamustest vaid siis, kui küsitakse, kuigi teevad seda endise kindlusega. Neuroleptikud mängivad selle seisundi ravi-misel olulist rolli...»

4. T. P. Petšernikova ja A. L. Kassatšovi «Ülepaisutatud ideed psühhoopaatias ja nen-

de kohtu-psühhiaatiline tähtsus» (1982).⁷ Materjal — 120 haiget, neist 21 protsessimis-sündroomiga. 120st allutati kohtu-psühhiaatrilisele uurimisele 82 inimest; kinnipandutest oli 6 «laimajat» ja passirežiimi rikkujat. Huvitavad on tulemused: 82st ekskulpeeriti kohtuotsusega 45. Kahjuks pole andmeid «laimajate» saatuse kohta.

5. Erilist huvi pakub Luntši, Taltse ja Turovoi ettekanne «Sotsiaalpsühholoogi-liste faktorite mõjust psühhoopaatiliste isikute käitumisele», mis on peetud V üleliidulisel psühhiaatrite ja neuropatoloogide kongressil.⁸ Nende tegude hulgas, mida vaatlus-alused olid sooritanud, oli ka «ühiskondliku korra kollektiivseid rikkumisi» (autorid ei täpsusta, mida selle alla mõeldakse). Artikkel tunnistab ühemõtteliselt, et selle autorid on vastu alusetule skisofreenia diagnoosimisele ja selliste inimeste ekskulpeerimisele. Mee-nutagem, et minevikus oli professor Luntš üks põhilisi eksperte n-ö poliitilistes asjades, üks selle ala autoriteetsemaid spetsialiste. Paljud kuulsad 60.—70. aastate dissiden-did on just talle tänu võlgu psühhiaatrilise diagnoosi eest. Aga korraga on ta alusetu ekskulpatiooni vastu! Kõigest sai professor aru, kuid tegi küüniliselt «nagu tarvis», tun-nistades täiesti terveid inimesi haigeks. See «koolkondade» võitlus peegeldub ka ette-kandes: «Meie poolt vaadeldud psühhoopaatide käitumisvormid ja tingimused, milles nad avalduvad, on üheks põhjuseks, miks väliselt esineb kokkulangevaid jooni skisofreeniaga. Ekslikku diagnoosi võib neil juhtudel seletada mikrokeskkonna ja teiste sotsiaal-psühho-loogiliste asjaolude negatiivse mõju mitte-arvestamisega. Harjumatu elulaad, välja-rebitus tervest keskkonnast, joovastavate jookide nautimine, arusaamatud tendentsid moodsa lääne kunstis, filosoofias ja kirjanduses — arutelu nende teemade üle vaadel-dakse õigustamatult kui psühhika skiso-freenilist häälestatust.»

6. Veel üks kitsalt spetsiaalne dissertat-sioon meditsiinikandidaadi kraadi saamiseks: L. Stepanova «Domineerivad ideed ja paranoiline luul psühhoopaatia kliinilises pildis, nende seisundite kohtu-psühhiaatiline hinnang» (1972). Töö aluseks on 8 inimest, kellele tehti ekspertiisi Serbski-nim instituudis. Autori poolt uuritud juhtumite hulgas tähel-dati kolmel protsessiva paranoia tendentse ja kolmel «ülepaisutatud religioossust», kõik 6 kuuluvad domineerivate ideede

⁷ «Психопатии и психопатоподобные состо-яния в судебно-психиатрической практике», 1982.

⁸ «Материалы 5-го всесоюзного съезда невро-патологов и психиатров», № 3, 1969.

⁶ «Проблемы принудительного лечения пси-хических больных», 1978.

grupp. Raskuselt järgmine grupp on paranoilised reaktsioonid, millele on iseloomulik protsessiva paranoia sündroom; siin on kõik tunnustatud vastutusvõimetuks. Kolmas grupp on kõige raskema patoloogiaga, isiksuse paranoilise arenguga; nagu autor kinnitab, on selle prognoos halb, tervenemisuhte pole täheldatud (siin pean küll lisama: dr. Stepanova ei teadnud, et aastate pärast «terveneb» P. Grigorenko, ka paljud teised saavad pikapeale «terveks»). Selle grupi suhtes soovib autor kasutada sundravi, «enamasti eritüüpi haiglates».

Protsessiv paranoia skisofreenia avaldusvormina.

1. Taltse, Landau ja Tabakova artikkel «Sundravi määramise kriteeriumid paranoiasündroomiga skisofreeniahaigetele» (1981).⁹ Artikli alusmaterjaliks on 90 skisofreeniahaiget reformistlike luulumõtete, mis esinesid paranoiasündroomina. Artikli sisu on niivõrd iseloomulik, et tsiteerin seda ohtralt.

«... nende hinnangud ja huvid, kõrvuti paranoiliste moodustiste esinemisega, jäävad tavaseoste tasemele, nad täidavad oma harjumuspäraseid kohustusi, neil säilib formaalne orienteerumine ümbritsevas...»

«... Diagnostilisi tugipunkte... ei tule otsida luulu mõttesisu absurdusest ega haigete käitumise väliste vormide ilmselt mõtetusest, vaid protsessi progredientsuse näitajatest, mis ilmnevad haigete eri eluetappide seisundite kõrvutamisel.»

«... järgmised näitajad, real juhtudel aga nende kogum, mis näitaks erilist ühiskonnaohtlikkust ja olid aluseks suunamisel sundravile eritüüpi psühhiaatriaiglatesse. Haigete suhtumine ümbritsevasse, mille on tinginud luulu patoloogiline mõistesisu...» jne, jne, seejuures niisugune Siseministeeriumi erihaiglates ravi nõudev sündroom nagu psüühika alalhoidlike külgede esinemine.

«... Sundravi üldtüüpi psühhiaatriaiglas võib soovitada neile reformistlike luulumõtete skisofreeniahaigetele, kelle aktiivsus on alanenud, esineb sõnade ja tegude lahknemine, kaob kõrgendatud meeoleolu foon, esineb ükskõiksus oma edasise saatuse suhtes.» Mõte on kergesti dešifreeritav: tegemist on taltunutega, keda ei tarvitse saata erihaiglatesse.

2. J. Landau ja L. Tabakova artikkel «Reformistliku luuluga skisofreeniahaigete sundravi» (1982).¹⁰ Ma ei esita palju

⁹ «Принудительное лечение психически больных», 1981.

¹⁰ «Психогенные заболевания и проблемы деонтологий в судебно-психиатрической практике», 1982.

tsitaate, artikli avamiseks piisab ühest.

«Meie poolt vaadeldud reformistliku luuluga haigete analüüs näitas, et kõigil neil haigetel oli luul väljunud kitsalt isiksustevaheliste suhete raamest, ta puudutab mitmeid ühiskonnaelu sfääre... Nimetatud haiged on kirjutanud arvukaid kirju ja kaebusi mitmetesse asutustesse. Siin esitatud haigusseisundi kliinilised iseärasused koos haigete aktiivse haaratusega oma ideedest, kusjuures real juhtudel oli säilinud väliselt korralik käitumine, põhjustasid nende suure sotsiaalse ohtlikkuse ja tingisid vajaduse suunata sellised haiged sundravile eritüüpi psühhiaatriaiglatesse.» Artikli materjaliks on 35 ekskulpeeritud, kes on ravil SM spetsiaalses psühhiaatriaiglas.

Ja nii edasi, ja nii edasi. Otsige ja leidke. Raamatukoguriigid ootavad uurijaid.

Protsessiv paranoia, reformistlikkus, religioosne luul... Ongi kõik? Kas ülejäänud seadusvastased teod ei ole seotud psühhiaatria kuritarvitamisega? Paraku see nii ei ole. Vaid üks näide: Belovi, Dokutšajeva ja Demonova artikkel «Vene NFSV KrK § 198 põhjal vastutuslevõetud isikute kliinilis-psühhiaatriline iseloomustus» (see paragrahv käib passirežiimi rikkumise kohta).¹¹ Artikli materjaliks on 100 uurimisalust, kellele tehti 1979.—1980. a statsionaarne ekspertis Serbski-nimelises instituudis. Neist 68 on moskvalased või Moskva oblasti elanikud (just nemad pakuvad erilist huvi, sellest allpool). Uuritavad olid kandnud erineva tähtajaga karistust kinnipidamiskohtades üldiste kriminaalparagrahvide alusel, «pärast vabanemist kinnipidamiskohtadest olid nad suunatud elama ja töötama linnadesse ja küladesse väljapoole Moskvat ja Moskva oblastit, kuid ei täitnud seda ettekirjutust ja elasid passirežiimi rikkudes Moskvas, seletades oma seadusvastast elukohta sellega, et nad ei soovi end mujale sisse kirjutada, argumenteerides seda asjaoluga, et nad on siin sündinud ja neil on siin sugulased...» Hädavajalik kommentaar: ametlikult avaldatud passimäärustik, mis on N. Liidu valitsuse normatiivakt, ei keela isikutel, kes on kandnud vabaduskaotuslikku karistust, tagasi pöördumast sinna, kus nad elasid enne aresti, st oma perekondade ja sugulaste juurde. Kuid teine passimäärustik märkega «ametkondlikuks kasutamiseks», mille seesama N. Liidu valitsus on välja andnud pisut hiljem, keelab niisugustel isikutel tagasi pöörduda mõnedesse N. Liidu linnadesse,

¹¹ «Клинико-социальные аспекты профилактики общественно опасных действий психически больных», 1981.

sealhulgas Moskvasse ja Moskva oblastisse. Rääkimata juba mõistetavast soovist elada koos perekonnaga, mitte võõrsil üksinduses, tuleb arvestada ka seda, et N. Liidus pole elamispinna probleem kaugelgi lahendatud ja Moskvast vägivaldselt pagendatud endisi vange ei oota eluruum kuskil, parimal juhul ehk nürune ühiselamu... Jätkame tsitaati: «Moskvas ei tegelnud need isikud ühiskondlikult kasuliku tööga mõnest kuust kuni kahe aastani. Ühed ei töötanud alkoholi kuritarvitamise tõttu, teised keeldusid tööst aktiivselt ja ettekatsetult ja ainult mõned olid tõesti töövõimetus...» Ekspertidest tohtrite naiivsus on erakordne: kuidas võiksid alalist tööd leida Moskvas ja Moskva oblastis sissekirjutamata endised kriminaalvangid, kui seadus keelab mis tahes tööle võtmast isikuid, kellel pole sissekirjutust. Jah, nad pole inglid, jah, nad on alkohoolikud, aga olgu ka kohtulikult karistamata kodanik või ingel, ilma sissekirjutuseta teda tööle ei võeta. Tsiteerin edasi: «...19%-l haigetest olid afektiivsed-tahtelised, samuti intellektuaalsed häired ja kriitika võime alanemine nii märgatav, et nende seisund vastas täielikult süüdimatuse kriteeriumile, kuigi psühhoneuroloogiline patoloogia polnud endogeense haigestumise ilminguks.» 13 protsendil diagnoosisid autorid skisofreenia.

Sügava mulje jätab selle põhjaliku psühhiaatria-alase uurimistöo järeldused: «N. Liidu Ülemkohtu pleenum oma otsuses 28.VI 1973. a otsustas, et kui hulkurluse või passirezhiimi kuritahtliku rikkumise pärast kriminaalvastutusele võetud isikud kuulutatakse süüdimatuks, peab kohus katkestama menetluse kuriteokoosseisu puudumise tõttu, rakendamata nende isikute suhtes sundravi, nad antakse üle tervishoiuorganitele, et need organiseeriks nende asjakohast järelevalvet ja ravi. Aga nagu selgub saadud andmetest, tuleb meditsiiniliste meetmete rakendamisele isikute suhtes, kes on tunnistanud süüdimatuks Vene NFSV KrK § 198 järgi kvalifitseeritud tegevuses, läheneda rangelt diferentseeritult, «mitmekordse kohtuliku karistatuse ja administratiivvastutusele võtmise korral minevikus, samuti antisotsiaalse hoiaku korral käesoleval ajal tuleb isegi produktiivse psühhopaatilise sümptomatika puudumisel soovitada sundravi üldtüüpi psühhiaatria haiglates, erilist sotsiaalset ohtu kujutavate haigete puhul aga eritüüpi psühhiaatria haiglates». See ongi nn puhas juhtum: keegi ei või kahtlustada, et arstide selja taga seisaksid ideoloogia-teenistuste või Riikliku Julgeolekukomitee mehed, sest ei üks ega teine võitle passiivmäärustiku rikkujate vastu...

Veel üheks näiteks psühhiaatrite intellektuaalsest sõltumatusest on suhtumine nn usulistesse kuritegudesse. D. Luntsi ja L. Elmonovi artikkel «Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi mõnest iseärasusest kuritegeliku sektantluse puhul» (1961)¹²: «Ajakirjanduses on valgustatud sektantlike gruppide, nn nelipühilaste (või nende oma nimetuse järgi evangeeliumikristlaste) tegevust, mille uurimine nõudis real juhtudel kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi... enne kui peatuda küsimustel, mis tuleb lahendada ekspertidel, on vaja valgustada neid psüühiliselt traumaarivaid situatsioone, mis on seotud nelipühilaste kultuse ja kombetalitustega...» Nagu teada, pole nelipühilaste õpetus sugugi usuhullus, ta on laialt levinud, muide ka meil. Oluliselt ei erine ta millegagi teistest kristlikest õpetustest. Mis puutub üksikutesse ekstsessidesse, siis kui nad ka on aset leidnud, ei iseloomusta nad sugugi õpetust tervikuna. Nagu ütles Oscar Wilde — fakt, et keegi on mürgitaja, ei ütle veel midagi tema proosa kvaliteedi kohta.

Kahjuks pole alusetu paigutamine psühhiaatria haiglates sugugi üksikjuhtum. Professor N. Timofejev tunnistas: «Meil tuli sageli veenduda, et usulistel motiividel seadust rikkunud uskliku vaadetesüsteemi ja afektiivsete reaktsioonide mittetundmist ja -mõistmist hinnati kui psühhopaatilise isiku paranoilist arengut ainult seetõttu, et tema poolt propageeritav vaadete ja seoste süsteem on ilmses ja täielikus vastuolus meie tegelikkusega ja ekspertiisi enese vaadete süsteemiga.»¹³

Ja veel üks pikk tsitaat, mis iseloomustab nii mõndagi. Muuhulgas ka seda, miks psühhiaatriline sundravi SM erihaiglas oli palju hüllem ja kohutavam laagris kinnipidamises. Siin tulevad arvesse nii moraalised aspektid kui ravimine tänapäeva psühhiaatria rikkaliku arsenaliga, kuid peamine on tähtsust. Kinnipidamine psühhiaatria haiglas on tegelikult tähtsatu. Niisis T. P. Petšernikova artikkel «Näidustused sundravi määramiseks ja selle äramuutmiseks haigetel, kes on sooritanud ühiskonnaohtlikke tegusid» (1978)¹⁴: «Olulised raskused tekivad sundravi katkestamise küsimuse otsustamisel haigete puhul, kellel on erineva geneesiga paranoilised seisundid. Nende haigete paranenud käitumine, nende avaldused, et nad on varem valesti käitunud, lubadus

¹² «Практика судебно-психиатрической экспертизы», № 5, 1961.

¹³ «Проблемы судебной психиатрии», № 19, 1971.

¹⁴ «Проблемы принудительного лечения психически больных», 1978.

mitte realiseerida oma paranoilisi ideid, mis olevat nende jaoks oma aktuaalsuse kaotanud, pole alati paranemise kliinilisteks näitajateks. Paranoilise sündroomiga haigetel esineb dissimulatsioone sagedamini kui teiste psüühiliste haiguste puhul. Dissimulatsioonide sagedus on tingitud isiksuse muutuste iseärasustest, intellektuaalsete funktsioonide säilimisest, mis oma haiguslike elamuste kriitilise hinnangu puudumisel võimaldab neid varjata, et neid hiljem, pärast haiglast väljakirjutamist, realiseerida. Olukorra teeb keeruliseks see, et paranoilised ideed on oma sisult sageli lähedased reaalsele olmemotiividele ja seetõttu omaksed ja sugulased ei pea neid alati haiguslikuks. Seetõttu võetakse haigete patoloogilisi ütlusi kui reaalseid. Need aitavad haigetel algul varjata oma elamusi, aga hiljem, pärast haiglast väljakirjutamist, neid ellu viia.» «...haigete sotsiaalne ohtlikkus ei kao sugugi alati tema täielikul tervenemisel...»

Lõputud read. Aga nende taga on inimeste saatus. Tõesti haigete, ümbrusele ohtlike inimeste saatus. Ja täiesti tervete inimeste saatus. Ühiskond on kartnud tõtt öelda, öelda tõtt iseendale. Kõik oli taandatud vastandusele sõber—vaenlane, mida määrati saatanliku totalitarismi kõrguselt, määrajaks peajumal ja tema preestrid. Kõik oli punutud üheks põhjuslikuks ahelaks. Seda kroonilis kurikuulus klassivõitluse teooria üldise paranoia taustal: ümberingi on õigustest ilmajäänud imperialismi spioonid ja veel hävitamata vaenlased.¹⁵ Totalitaarse ühiskonna psühhiaatria ei võinud olla teistsugune: peamine oli klassihoiak, meditsiinilise headuse aeg pidavat tulema hiljem. Meie eelkäijad on ammu mõistnud, et elukutsed, mis on kutsutud päästma inimese vaimu ja keha tervisele kriitilistes situatsioonides, võivad kergesti seada inimese huku äärele, kui nende elukutsete esindajad ei järgi kindlaid moraalinorme. Kas mitte sellepärast ei tekkinud Hippokratase vanne?¹⁶

1835. aastal anti Venemaal välja esimene seadustekogu, mille 629. paragrahvi järgi tuli vaimuhaiged, kes olid sooritanud kuriteo, paigutada vaimuhaigetega ühistesse majadesse, paragrahv 625 aga keelas panna karauule ja tunnimehi «nõdrameelsete majadesse». Aga saja aasta pärast hakkasime avama SM spetsiaalseid psühhovanglaid,

kohutavaid ühiskonna poolt kontrollimatuid vangikodasid, kuhu heale doktor Haasile oli sissepääs keelatud... Kuhu pandi ravile sõna pärast.

Nüüd hakkame me muutuma. Ees on pikk tee, headus ja õiglus ei levi käsu korras. Me peame endast kõike teadma, muidu pole muutus paremuse suunas võimalik. Kõike peab endast teadma ka psühhiaatria. Ühiskond peab kõike teadma psühhiaatriast. Kõlblus, avalikkus ja sõltumatus võimukast kästust — need on heategeva psühhiaatria nurgakivid.

Kas uus Nürnbergi protsess? ... Ma pole kindel, ma ei tea. Peamine pole kohus. Peamine on kõike teada. Inimesed, kes kuritarvitavad psühhiaatria võimalusi, ei hakka tunnistusi andma. Seda ei maksa loota. Just sellepärast on vaja teha pikaajalist ja nukrat tööd: vestelda inimestega, saada objektiivseid hinnanguid, lugeda tohutul hulgal kirjalikke allikaid. Teist teed ei ole.

Mina loodan. Pisut parafraaseerides vana vene psühhiaatri A. U. Freze¹⁷ sõnu võin ma öelda, et meie psühhiaatriaalse seadusandluse reformid on vältimatud, sest nad tulenevad veendumusest, et kehtiv seadus ei vasta enam aja nõuetele. Naljakas on tänapäeval tõsiselt rääkida ühe või teise seadusandliku akti kvaliteedist ja efektiivsusest, kui kestab juhtiv-administratiivse aparadi võim. Õiguste garantiid psühhiaatrias on teisejärgulised, täielikult võib neid anda ainult õigusriik.

Isegi kui eeldada, et teisitimõtlemine kui delikt jäetakse kriminaalkodeksist välja, pole ja ei võigi tänapäeval olla garantiisid, mis kaitseksid sõna täielikult psühhiaatrilise vangistuse eest. Kuid ma olen siiski optimist. Juba 1906. a kirjutas Pjotr Struve: «Inimesed, kes millessegi ei usu, kõige peale õlgu kehitavad ja kellele piisab oma isiklikust tühisusest, ütlevad halvustavate sõnadega lahti suurtest ajaloolistest sündmustest ja saavutustest.» Kui värskest kõlavad need sõnad praegugi.

Me oleme langenud väga madalale. Selles mõttes on psühhiaatria tõesti peegliks, milles peegelduvad meie elu varjuküljed. Meil pole alternatiivi, tuleb pöörduda üldiselt hinnatu poole. Alles siis kaob meditsiinis väärtuste vastuolu kõlblustraditsiooni ja tegeliku kõlbluse vahel.

¹⁵ Л. Н. Джирназян. Культ и раболепие. «Социологические исследования», 1988, nr 5.

¹⁶ М. Г. Лазар, Б. М. Фирсов, В. А. Ядов. Профессиональная мораль в социологии. — «Социологические исследования» 1988, nr 5.

¹⁷ А. У. Фрезе. Помешательство и его отношение к нашему уголовному законодательству. 1979.

KOMMENTAARIKS

Šimon Gluzmani artikkel «Totalitaarne psühhiaatria — lagunev kindlus» sunnib arutlema mitte ainult psühhiaatria, vaid ka teiste vaimse töö alade positsiooni üle tänapäeva ühiskonnas. Arenenud ühiskonnas on intelligendid, kellele ühiskond on omistanud eksperdi staatuse, laialdased õigused. Nemad määratlevad selle tegelikkuse ala, mida ühiskond peab tõsiselt võtma. Nemad määravad ka selle ala, milles toimuvat võib pidada jamsiks, mida pole vaja kuulata.

Totalitaarse ühiskonna toimemehhanisme uurides näeme, et poliitiliselt ebaustav arvatakse välja üldaksepteeritava tegelikkuse valgusvihust (mis totalitaarses ühiskonnas on muidugi äärmiselt kitsas) ja jäetakse siis pimedusse võimu ja repressiivorganite meelevalda. Ja oleks täiesti ekslik arvata, et demokraatlikus ühiskonnas seda mudelit ei kasutata. Tõsi, mänguväljak, millel võib tegutseda, on laiem, pimedusse sattunud ei pisteta vangi- aga hullumajja, kuid võimalus inimest öeldu eest ühiskondlikust elust välja lülitada jääb ka siin kehtima. Ja erilist ohtu kujutavad need ametialad, mille esindajad on õppinud inimeste ühiskondliku elu kogemusi ja arvatakse nü seisvat kõige lähemal tõesele arusaamisele asjadest, mis kindlasti peavad ühes korralikus ühiskonnas domineerima.

Kui ühiskonna hõimutasemel on see teadmine antud nõiale, hiljem ka pühamehele või parteilasele, siis arenenud ühiskonnas on preestrikuulsuse omandanud filosoofid, sotsioloogid, muidugi ka psühhiaatrid. Viimastele on jäetud ühiskonna sanitari roll. Nad peavad enda kanda võtma kõige originaalsemad ideed, mille vastu võitlemiseks ühiskonnal pole veel välja töötatud oma võtteid ja terminoloogiat. Või nagu õpetab küüniline Ümbernurga Fr. Tuglase «Poeedis ja idioodis»: «Täitsa uute ideedega ehmatad nad surnuks. Täitsa uute ideedega ei panda maailma liikuma. Täitsa uue idee pärast ei pooda isegi mitte risti, vaid pistetakse hullumajja.» Kuna sellised ideed astuvad reeglina välja üldtunnustatud paradigmat, pole nendega võimalik polemiseerida ilma seda paradigmat hävitamata. Sestap valitakse ohutum variant: kahtluse alla tuleb seada ideede avaldaja vaimne tervis, mistõttu ideedki muutuvad vaid hullumeelsuse sümptomiteks. Reeglina pole igal konkreetsel juhul eksperthinnanguid vajagi. Selle töö teevad ühiskonna liikmed ise ära, kui vaid ühiskondlik norm on piisava selgusega välja joonistatud.

Neid võimalusi kasutavad erilise süümepeinat ka inimesed, kes avalikkuses tutvustavad end suurte demokraatidena. Meenu-

tagem või möödunud aastal kõikide meeli kütkestanud IME arutelu. Ühiskonna majandusliku arengu kontseptsioonist muutus ta pühaduseks, millele tekkisid oma preestrid, s.o pühade kirjade levitajad ja tõlgendajad, aga ka ketserid, kes pühade tõdedega poleemikasse astusid, ja lõpuks hullumeelsed, kes IME-t miskikski ei pannud. IME tunnistamine muutus volikirjaks ühiskondlikult arvestatavasse disputi.

Ma olen veendunud, et ühiskonna edukaks eksisteerimiseks on vajalik ühtne paradigma, mis moodustab ühiskonna südamiku. Kuid ma olen samuti veendunud, et mida indiviidile orienteeritum on ühiskond, seda raskem on ekspertidel kedagi välja lülitada. Just ühiskonna praeguse põhilisima organiseerimisvormi, riigi viimine hädavajaliku miinimumini vabastab meid ekspertide ohust. Ideoloogiline ühtsus võib seisneda ka erisuse taotlemises.

Eksperti eristab tavalisest inimesest hulk spetsiifilisi teadmisi. Tihti ei ole eriti humanitaaraladel need teadmised eriti keerulised, kuid kaitsmaks ekspertide tsunfti on nad ritualiseeritud, kasutatakse mõistetamatut terminoloogiat, mis sümboolselt vihjab eksperdi sidemetele Tõega (Jumalaga). See jõud annab talle õiguse ühiskonna käe läbi otsustada teiste inimeste saatuse üle. Meenutagem, et näiteks USAs on surmanuhtluse määramisel oluline komponent psühhiaatri väide, et kohtualune on kuritegeliku psüühikaga, mistõttu ta pärast vabanemist vanglast sooritab kindlasti uue raske kuriteo.

Ebastabiilses ühiskonnas võib ekspert sattuda väga keerulisse situatsiooni. Järsk paradigmamuuutus on kaotanud vana kooli meeste ümbert objektiivsuse ja aususe lummuse, ennast proovitakse päästa väitega, et ka rasketes tingimustes tehti kõik, mis vähegi võimalik. Ma ei jaga lugupeetud Arvo Haugi vaimustust sellest, et NSVL võeti taas vastu Rahvusvahelise Psühhiaatrite Assotsiatsiooni liikmeks, kuna mul pole põhjust kahelda Amnesty International'i andmetes, et N. Liidus oli läinud aastal veel üle saja poliitilise «vaimuhaige». Ma arvan, et Šimon Gluzmani aktiivne vastupropaganda Madridis Rahvusvahelise Psühhiaatrite Assotsiatsiooni Kongressil ei ärritanud mitte ainult Liidu delegatsiooni dogmaatikuid, vaid ka neid, kes nii ühes kui teises ühiskonnas tahaksid olla jumaliku ameti esindajad. Ja pole seetõttu ka juhuslik, et Gluzmani artiklit kommenteerida lubanud tunnustatud kohtu-psühhiaater sellest viimasel hetkel loobus.

Jüri Luik

KRISTIINA ROSS

ÜHEST PIIBLI TÖLKIMISE VÕIMALUSEST

Les traductions sont comme les femmes. Lorsqu'elles sont belles elles ne sont pas fidèles, et lorsqu'elles sont fidèles elles ne sont pas belles.

Nüüd, kus oleme tähistamas täieliku eesti-keelse piiblitõlke ilmumise 250. aastapäeva, võime mõningate reservatsioonidega öelda, et meil on eesti kirjakeelse olemas kolm iseseisvat varianti sellest raamatute raamatust. Need on a) 1739. aastal ilmunud nn Anton Thor Helle tõlge, b) 1938—41 ilmunud Suur Piibel ehk Juubeliپیibel, millest saab iseseisva tõlkena kõnelda tänu Uku Masingu tööle raamatu poeetiliste osade kallal, ja c) 1968. aastal Välis-Eestis ilmunud nn Endel Kõpu tõlge.

Tasapisi on normaliseerumas nende tõlgete kättesaadavus lihtsurelikele. Esimesest tõlkest, täpsemini selle rohkem kui kahekümnest suuremal või vähemal määral redigeeritud kordustrukist on usutavasti säilinud küllaltki palju eksemplare. Lisaks ripub õhus «Eesti Raamatu» paraku küllaltki ähmane lubadus anda nüüdse juubeli puhuks faksiimiletrükis uuesti välja päris esimene variant sellest tõlkest. Teise tõlke ehk Suure Piibli originaalväljaannet on säilinud üsna vähe. Kuid uue juubeli künnisel saabus Eestisse selle raamatu faksiimile-kordustrükk, mis on ilmunud Soomes ja seetõttu kaunisti kujundatud ning tehniliselt ideaalilähedane. Ka kolmandast tõlkest on Soomes ilmunud kergelt redigeeritud uustrükk, mille esimene tiraaž saabus Eestisse samuti eelmise aastavahetuse paiku ja mida kuuldavasti pidavat saabuma veel mitukümmend tuhat eksemplari. (Loetletud on ainult täispiibli väljaanded. Uus Testament ja Psalmide raamat on ilmunud korduvalt ka eraldi ning loodetavasti ilmuvad nad varsti jälle. Aga siin ja praegu tuleb juttu ainult Vana Testamendi tõlkimisest.)

Kui püüda kolme olemasolevat tõlget praegusest hetkest lähtudes sisuliselt hinnata, siis tuleb ütelda järgmist.

Esimene tõlge on nii keeliseliselt kui tõlkestrateegiliselt lihtsalt vananenud. Seda võib nimetada arhailiseks tõlkeks, mille vaieldamatud väärtused on eeskätt keele- ja kultuuriajaloolised.

Teist tõlget võiks iseloomustada kahe

atribuudiga — see on lingvistiline ja subjektiivne tõlge. Kuigi Uku Masingu näol oli siin ühes tõlkijas koos terve piiblitõlkekommisjon — teoloog, usundiloolane, heebrea keele spetsialist, eesti keele spetsialist ja luuletaja —, annab selle tõlke mõistmiseks arvatavasti kõige parema võtme siiski lingvistiline vaatenurk. Teiselt poolt, kui käsitleme seda tõlget eesti üldkeele foonil kui ilukirjanduslikku teost, siis tuleb ta tunnustada väga subjektiivseks. Suure Piibli luuleosaid lugedes on raske seostada loetavat vahetult pühakirjaga, Euroopa kultuuri-paradigma üldkehtiva lähtepunktiga. Tänu ülimalt individuaalsele keeleuususele tekib lugedes esmane seos just Uku Masingu isiksusega ja alles sealtkaudu tajume loetavat kui piiblit. Väikese liialdusega võiks öelda, et see on pigem Uku Masingu luule kui Vana Testament. Lugegem näiteks 131. psalmi:

*Jehoova, mu süda ep ole kõrk
ja mu silmad ep ole kehkel,
ja ma ei taha kõndida asjus,
mis on mulle liiga suured ja imelikud.
Eks ma ole oma hinge tasandanud mallisaks,
nagu võõrutatud laps oma ema juures. . .*

Kolmandat piiblitõlget võib nimetada igas mõttes keskpäraseks. See on korralik tarbepiibel, mis n-ö «ajab asja ära». See on ühelt poolt küllaltki sõnasõnaline ja originaalilähedust taotlev, kuid teisalt täiesti üldarusaadav tõlge. Siin on natukene püütud edasi anda originaali luuleosade kunstipärasust, kuid selles taotluses pole kuigi kaugele mindud. Natukene on üritatud säilitada arhailist stiili, ent kokkuvõttes on keel siiski üsna ladus ja tänapäevasele kirjakeelele. Keskpärasest kirjakeelest hälbivad küll mõned üksikud keeleuunduse aegadest pärit joned, milles võib küllap Johannes Aaviku kätt tunda.¹ Näiteks kasutatakse siin suhteliselt sageli vokaalmitmust (*kurjest mõtteist, pühisse saladusisse*) ja minnakse üsna kaugele u-refleksiivide tuletamise alal (*rõõmustuma, kurvastuma, võõtuma*). Paiguti on viimasesse tõlkesse üe võetud ka Suure Piibli üllatuslike moodustisi. Näiteks on säilitatud sõna *tehilla* ('kiitus; ülistuslaul') tõlkevastena *kiideta-*

¹ J. Aaviku seoseist Piibli tõlkimisega kõneles B. Pilvre Tartu kirjanduspäeval 27. V 1989. Toim.

Ierusalemm. Palvus. Nutumäri ääres.

vus, mida U. Masing on kasutanud seal, kus ühendist *Jumala kiitus* vms võinuks aru saada, just nagu kiidaks Jumal kedagi. Nii on ka 1968. aasta tõlkes (ja selle kordusväljaandes) Jesaja raamatus 42:8: *Mina olen Jehoova /.../ ja mina ei anna /.../ oma kiidetavust nikerdatud kujudele, või Psalmide raamatus 71:8: Minu suu on täis sinu kiidetavust.*

Hinnates meie piiblitõlke praegust olukorda, peab muidugi kõigepealt mõnma, et rahva jaoks, kes tahab täisväärtusliku asjaosalisena kaasa mängida Euroopa kultuuri traditsioonis, on kolm tõlget 250 aasta kohta piinlikult vähe. Aga n-õ «asjaolusid arvestades» tuleb tegijaile tänulik olla, et meil niigi palju on olemas. Lisaks sellele, mida need kolm tõlget meile juba on andnud, on meil nüüd nende näol olemas üsna korralik alus, kust edasi minna.

Muidugi kerkib siit kohe küsimus, kuhu siis tuleks edasi minna? Mida oleks kõigepealt vaja? Ja vastata tuleb, et vaja oleks — lausa esmajärjekorras — tohutult palju.

Ilmtingimata oleks tarvis korralikku, teaduslikult kommenteeritud väljaannet. Asjalike kommentaaridega väljaanne osutub seda enam vältimatuks, et vähemalt osa 1968. aasta tõlke kordusväljaannetest on varustatud lühikestele kommentaaridele sarnanevate lisadega. Kahjuks on need põgusad selgitused äärmiselt pealiskaudsed, kuid seda emotsionaalsemad, ning mis kõige kurvem — lausa eksitavad. Nii väidetakse siin Moosese raamatute kohta eri alajaotuses «Autorsus ja dateering», et «nii Pühakiri kui traditsioon omistavad autorsuse Moosesele», mainimata sealjuures poole sõnagagi, et sellesse traditsiooni löödi esimesed mõrad juba 200 aastat tagasi ja tänapäeval võib niisugust väidet kohata meie uue piibli kõrval väga vähestes raamatutes. Aga karta on, et nii mõnigi lugeja võib sedalaadi kinnitusi teaduslike kommentaaride pähe võtta, kui võrd meil igasugune sekundaarne informatsioon piibli kohta peaaegu puudub.

Teiseks võiks meil muidugi olla ka igasuguseid piiblitõlkeid — st vabu ümberjutustusi ja alternatiivseid käsitlusi, mis asja seletavad ja tutvustavad. Ajakiri «Pioneer» on selles osas juba meeldivat algatusvõimet ilmutanud, aga sellelaadsed kõikvõimalikud materjalid kas või Zenon Kosidowski raamatu laadis oleksid vajalikud ka täiskasvanuile.

Paraku tuleb tunnustada, et hädapärast oleks siiski tarvis ka uut tarbetõlget, teaduslikult kommenteeritud väljaande ja populariseeriva käsitluse vahepealset asjalikku tõlget. Kui meie keskpäraseks nimetatud viimane piiblitõlge puht eesti keele seisukohalt ongi enam-vähem rahuldav, siis tõlkestrateegiliselt on ta märksa vananenud

Sisuliselt lähtub meie piiblitõlge endiselt sõna tõlkimisest, mitte fraasi või mingi suurema tekstiüksuse tõlkimisest. Kui Uku Masingu ekstreemne näide kõrvale jätta, on meie piiblitõlge olnud peamiselt teoloogide erasi. Nõuandva hääle õigust on antud ka lingvistidele, aga professionaal-seid tõlkijaid ja kirjanikke on selle töö tarbeks liiga roojaseks peetud. Seetõttu on meie piiblitõlke alased arusaamad veel praeguselgi hetkel kohati rüvetamata ilukirjandusliku kunsttõlke üldlevinud seisukohtadest.

Mujal maailmas näikse olevat saanud tavapäraseks praktika, et üldkasutatava piiblitõlke valmistamiseks kaasatakse komisjonidesse teoloogidele lisaks ka lingviste ja kirjanikke. Vähemalt võtavad nad tegelikust tööst osa, kui nad ka komisjoni ametlikku nimekirja ei kuulu. Näiteks on Soome Piiblitõlke komisjoni tegevliikmeks kirjanik Lassi Nummi ja soome keele professor Osmo Ikola. Töösse on kaasatud teisi kirjanikke ning heebrea keele professor Tapani Harviainen. Seetõttu on sealne asjasesuhtumine ka piisavalt avarapilguline. Nii iseloomustavad Soome piiblitõlkijad 1978. aastal uue tõlke proovitrükina ilmunud Saamueli raamatute ja psalmivaliku eessõnas oma tõlketootlusi järgmiselt: «Siin ilmuv psalmide tõlge ei ole nii sõnasõnaline nagu Kirikupiiblis. Ühel poolt on püütud anda tekstile niisugune rütmiline ja kunstiline kuju, mis vähemalt mingilgi moel vastaks algteksti värsivormidele, mida küll päris samasugusena ei ole võimalik soome keelde üle kanda. Teiselt poolt on püütud mingilgi määral seletada lugejale VT teoloogilisi mõisteid, mille traditsioonilised tõlkevasted on mõnes kontekstis kergesti valestimõistetavad. Tuleb tähele panna, et neil sõnadel on eri kontekstis eri tähendusvarjundid, mistõttu üldkehtivaid uusi vasteid on raske leida.»

Umbes samasugusest arusaamast lähtub enamik uuemaid laiemaks tarbimiseks mõeldud piiblitõlkeid, ehkki skaalal, mille ühes otsas oleks täpne vastavus algtekstile ning teises otsas ilukirjanduslikkus ja mõistetavus, võib eri tõlgetes täheldada väga suuri kõikumisi. Nii on näiteks nn Jeruusalemma piiblitõlge suhteliselt tekstitäpne, seevastu *Today's English Version* aga üsna kaugele minevalt lihtsustav.

Raske on prognoosida, millal eesti keeles ilmub kirjeldatud põhimõtetele vastav uus korralik kirikupiibel. Igatahes esialgu ei ole selle valmistamise kohta mingeid käegakatsutavaid märke.

Seetõttu oleks praegu võib-olla sobiv hetk välja pakkuda väikese intermeediumina mõningaid äärmuslikke võimalusi, mida ei maksa liiga tõsiselt võtta, kuid mis aitaksid ehk

hiljem leida kuldset keskteed.

Üheks niisuguseks võimaluseks oleks VT judaistlik tõlge, mis eiraks täielikult kristlikku traditsiooni. Niisuguse tõlke üheks ideaalvariandiks oleks talmudile ning teistele judaistlikele kommentaaridele tuginev ja neid arvestav ning tutvustav teaduslik väljaanne. Kuni aga puudub kristlik (europotsentristlik) kommenteeritud väljaanne, oleks niisugune ettevõtmine väikese Eesti kultuuri jaoks siiski liiga arutu luksus.

Mahedama variandina tuleks seetõttu kõne alla tõlkida VT-d kui religioosse sisuga juudi kirjandust. See judaistlik kunsttõlge peaks meie praegusest kristlikust kirikupiiblist erinema kaheti: 1) sisulisest ehk tõlgenduslikust küljest ja 2) vormilisest ehk stilistilisest küljest.

Tõlgenduslik erinevus osutub olulisemaks ülalmainitud judaistliku kommentaariumi koostamisel ega puuduta asja ilukirjandusliku poolt kuigi otseselt. Aga nagu iga tõlkija teab, ei pääse ka puhtilukirjandusliku tõlke korral teksti alternatiivse tõlgendamise küsimustest mööda. Oluline on see kas või niisugustes lõikudes, millele kristoloogiline käsitlus on tagantjärele hoopis teise sisu andnud. Näiteks kui kirikupiibel peab Jesaja raamatu 49.—54. peatüki sõnastamisel arvestama, et kirjeldatava Jumala sulase või teenija all peab olema võimalik mõelda Jeesus Kristus, siis juudipärasest tõlkest tuleks niisugune interpretatsioon juba sõnavalikuga võimatuks teha.

Kirjeldatava potentsiaalse juudi-tõlke korral tundub kitsalt stilistiline külg siiski tõlgendamisest olulisem olevat. Ja stilistilisest aspektist näib arukas olevat esmajoones vältida igasugust arhailisust. Arhailisus, kui selle all mõelda mis tahes vana eesti kirjakeele pärasust, seostub tänapäeval paratamatult meie vana piiblitõlkega. See vana piiblitõlge seostub aga omakorda paratamatult meie oludega — ausalt tööd rügavate läänemeresoomeliselt rahumeelsete ja tahumatute talupoegadega, mitte aga selle atmosfääriga, mille piibli tekst sisuliselt lugeja silme ette manab. Võib-olla on see-sugune hinnang väga subjektiivne, kuid mulle tundub, et igasugused arhaismid annavad eestikeelsele tekstile natukene sedasama värvingut, sedasama aurat, mis ümbritseb meie esimest piiblitõlget. Ja ehkki selles talupoeglik-protestantlikus auras ei ole iseenesest mitte midagi halba, ei passi ta ometi kokku vana Lähis-Ida prohvetite ning leviitide maailmaga. Seepärast tuleks tõlke aluseks ehk nullstiilseks fooniks võtta täiesti tänapäevane kirjakeel. Stilistiliste markeerivate tarvis võiks aga väga ettevaatlikult laenata midagi keeleuunduse aegadest.

Üsna problemaatiliseks osutub sõnasõna-

lisuse vältimine. Asja teeb keerukaks see, et kuna meie esimene piiblitõlge on saanud ühtlasi eesti kirjakeele aluseks, kubises eesti keel sõnasõnalistest heebrea fraseologismidest. Taas väga subjektiivse arvamusena julgen väita, et niisugustel tõlkelaenudel on enamasti küljes seesama talupoeglik-protestantlik hõng. Teisest küljest on need laenuid aga sageli lausa vastupandamatult ilusad, nii et käsi lihtsalt ei tõuse neid millegi «päris eestikeelsega» asendama. Pealegi on üsna võimatut otsustada, kust see laenatult protestantliku ning tõeliselt eestipärase piiri tänapäeval täpselt läheb. Ühe niisuguse fraseologismi juurde tuleme allpool veel illustreerivalt tagasi.

Stilistilise värvingu tekitamisel on oluline osa ka pärisnimedel. Seegi on subjektiivne väide, ent kuna nimesid on Piiblis üsna rohkesti, siis võiks siin mõningane tõepõhi all olla. Juubelipiiblis on nimede edasiandmiseks välja töötatud üsna ranged, koguni algkeele häälikulugu arvestavad transliteratsioonireeglid, aga edasi andmata jäävad *f* ja *š* ning sõnaalgulised *b*, *d*, *g*. 1968. aasta tõlkes on transliteratsioonireeglid vähem järjekindlad, kuid see-eest kasutatakse *f*-i ja sõnaalgulisi nõrku klusiile. Ent kõigis meie piibliväljaannetes esinevad sagedamini kasutatavad nimed n-õ traditsioonipäraselt: *Mooses*, *Aaron*, *Saul*, *Taavet*, *Saamuel* jne. Nende asemel peaks juudi-tõlkes tarvitama loomulikult originaalkeele lähedasi nimekujusid *Moše*, *Aharon*, *Sa'ul*, *David*, *Šmu'el* jne. Juudi traditsiooni silmas pidades on oluline, et need nimed elavad tänapäeval edasi, et need pole mingid spetsiifiliselt ja ainult piibli nimed. Oleks ju väga pentsik siduda näiteks Nobeli preemia laureaadid Agnoni eesnimed *Šmu'el Josef* meie piibli *Saamueli* ja *Joosepiga*. Ja üks ole ju üsna erineva hõnguga laused nagu: *Ja kaheksandal päeval Mooses kutsus Aaroni ja tema pojad. . . ja Kaheksandal päeval* (ehk koguni *Nädala aja pärast*) *kutsus Moše Aharoni ning tema pojad. . .*; või: *Nii tuli Taavet Sauli juurde. . . ja Nii tuli David Sa'uli juurde. . .*

Isegi kui eelöeldud kõigele vaatamata piasiasjaks pidada, on piiblis ometi üks pärisnimi, millega tuleb midagi ette võtta. See on Jumala nimi, mis esineb VT-s kokku 6823 korda. Eestikeelne piibel kasutab Jumala nimenä algest peale nimekuju *Jehoova*, mis on igal juhul vale.

Et selgitada selle nimekuju päritolu ning õige tõlkevaste leidmisega seotud probleeme, tuleb teha väike mäluvärskendav üldhariduslik ekskurs heebreakeelses tekstis kasutatavate Jumala nimede alale. Originaalis on Jumala nimetamiseks mitu võimalust. Siinkohal on olulised neist kolm:

elohim — vormilt mitmuslik sõna, mille loomulikemaks tõlkevasteks on *jumal*.

adonai — vormilt samuti mitmuslik, possessiivsuffixiga sõna, mille algvormiks on *adon* 'isand' ja mille vormvormiline tähendus on 'minu isandad'. Selle nimekuju tõlkevasteks on eestikeelses piiblis *Issand*, mille päritolu kohta on kaks seletust: a) *issand* on tekkinud sõna *isand* emfaatilisest kasutusest, b) tegemist on lihtsalt vana kirjaviisi väärtõlgendusega.

Kolmandaks nimekujuks (või tähtsuselt õigemini esimeseks) on Jumala pärisnimi ehk kirjanduses kasutatava kreeka keelse sõnaga *tetragrammaton* (kuivõrd ta koosneb heebrea kirjas neljast konsonandimärgist — *jod, he, vav, he* ehk translitereeritult *jhvh*).

Kabalistliku käsitluse kohaselt on too pärisnimi ainus Jumala nimedest, mis ütleb midagi Jumala tegeliku, inimestele käsitamatu olemuse kohta, kuna kõik teised nimed iseloomustavad ainult mingeid inimesele mõistetavaid Jumala atribuute. Juba dekalooigi kolmandas käsus öeldakse, et Jumala nime ei tohi asjata suhu võtta. Seda keeldu täidavad juudid tänapäevani rangelt. Äärmuslikemate suundade esindajad väidavad, et ka teisi, vähemtähtsaid nimesid ei tohi valjusti öelda. Mõned rabid on püüdnud keelata prantsuskeelsetel juutidel näiteks sõna *adieu* kasutamise, kuivõrd selleski sisaldub sõna *dieu* 'jumal'. Niisuguse loogika kohaselt ei tohiks kümnet käsku täites muidugi ka eesti keeles tarvitada väljendit *jumalaga*. Algsena muutus tabuks siiski vaid too pärisnimi, tetragrammaton. Arvatavasti tekkis selle väljajätmise keeld kunagi esimestel sajanditel e.m.a. Templikultuse lõpuaegadel tohtis seda välja öelda ainult ülempreester üks kord aastas *jom kippuri* ajal ja nii, et teised seda ei kuuleks. Seega ei tohtinud asjasse mittepuhendatud seda nime ei öelda ega kuulda. Seal, kus varem oli olnud Jumala pärisnimi, kasutati nüüd eufemismina nime *adonai*.

Heebrea kiri oli alguses konsonantkiri. Kui keel kõnekeelena käibelt kaduma hakkas, lisati õige häälduse säilitamiseks konsonantide alla ja kohale ka vokaalimärgid. Et aga VT tekst oli püha tekst, ei tohtinud konsonantkirjas mingeid muudatusi teha. Seepärast lisati neljale tetragrammatoni konsonandimärgile lihtsalt *adonai* vokaalimärgid (kusjuures *adonai* esimene redutseeritud üllühike *a* märgiti redutseeritud švaa-vokaali märgiga, lõpudiftongi järelkomponent *i* on aga heebrea kirjas edasi antud konsonandimärgiga, mistõttu teda tetragrammatonile ei lisatud). Niisugune kummaline kirjakuju tähendas ainult seda, et tetragrammatoni asemel tuleb lugeda *adonai*. Kui tetragram-

matonile vahetult eelnes sõna *adonai*, siis varustati tetragrammaton *elohim*'i vokaalimärkidega, ja kogu järjendit tuli järelkult lugeda *adonai elohim* 'Isand Jumal'.

Nimekuju *Jehoova* tuli tetragrammatoni asemel kasutusele arvatavasti 1520. aasta paiku tänu Inglise piiblitõlkijatele, kes polnud tuttavad juudi traditsiooniga ning lugesid lihtsalt kokku tetragrammatoni konsonandid ja *adonai* vokaalid ning said sellest *Jehoova*.

Kuna tetragrammaton tabuks muutus, polegi tänapäeval teada, kuidas Jumala pärisnimi tegelikult hääldus. Kreeka keelsete allikate põhjal peetakse kõige tõenäolisemaks häälduseks kju *Jahve*. Kuid on ka muid oletusi, nt *Jaho*.

Üsna selgusetu on ka nime etümoloogia ning tähendus. Enamasti seostatakse seda nime verbiga *hjh* 'olema'. Niisugust seletust näib toetavat ka Teise Moosese raamatu 3. peatüki 14. salm, kus Moše küsib Jumalalt tema nime ja Jumal vastab: 'Ma olen see, kes ma olen'. Vastuses on verb *hjh* 1. pöördes, nimekuju peaks väideta-vasti olema mingi keeleajalooline ainsuse 3. pöörde vorm. Enamik uurijaid on siiski arvamusel, et siin on tegemist rahvaetümoloogiaga ja kõnealust salmi tuleb mõista nii, et Jumal lihtsalt selgitab oma olemust, mitte ei ütle oma pärisnime — sest pärisnime ei saaks ju pöörduda. Sellele vaatamata peetakse seost verbiga 'olema' tõenäoseks. Ent ikkagi säilib veel kaks tõlgendusvõimalust. 1. Kui oletada, et tegemist on verbi 'olema' põhitüvega, siis peaks nime tähendus olema 'olev' vms. Seda seisukoh-ta pooldabki enamik uurijaid. 2. Ent on arva-tud ka, et tegemist on sama verbi kausatiiv-tüvega — sel juhul oleks Jumala nime tähenduseks 'olevaks tegev, loov' ehk eesti keeli lihtsalt 'looja'. Lisaks neile tõlgendustele on välja pakutud veel muidki tähendusi. Näiteks on püütud tõestada, et sel nimel polegi mingit seost heebrea sõnaga *hjh*, vaid see on hoopiski laenuine tüvi ja tähendab enam-vähem sedasama, mis *adonai*.

Kõige esimeses kreeka keelses piiblitõlkes Septuagintas, mis on teatavasti ümber pandud juutide poolt, seisab tetragrammatoni koha peal ootuspärastel *adonai* tõlkevaste *Kýrios*. Järjendit *adonai* + tetragrammaton tõlgitakse juudid pärastel *elohim*'i vaste kaas-abil, seega siis *Kýrios Theós* 'Isand Jumal'. Esimene ladinakeelne piiblitõlge Vulgata jär-gib sama traditsiooni — tavaliselt tõlgitakse tetragrammatoni sõnaga *Dominus* (*adonai* tõlkevaste), ühendis *adonai* + tetragramma-ton aga *elohim*'i tõlkevastega *Deus* — seega kokku jälle *Dominus Deus* 'Isand Jumal'.

Täpselt samast loogikast lähtub ka Lutheri

tõlge — tavaliselt tõlgitakse tetragrammaton sõnaga *Herr* — st sama sõnaga nagu *adonai*'gi, ent ühendis *adonai*'ga sõna *Gott* abil — *Herr Gott*.

Eksitusest tarvitusele tulnud värdvorm *Jehoova* oli siiski üsna laialdaselt kasutusel eelmise sajandi lõpuni. Tähtsaimaks tõlkeks, kus seda vormi kasutatakse, on nn kuningas Jamesi tõlge ning selle hilisemad redigeeringud kuni tänapäevaste väljaanneteni välja. Enamik tänapäevaseid tõlkeid lähtub Septuaginta ja Vulgata traditsioonist, tõlkides tetragrammatoni sõnaga *Herr/Lord* või *adonai* järel *Gott/God*. Mõned tõlked teevad siiski erandi 2. Ms 6:3, kus Jumal räägib otse oma *nimest*. Siinkohal kasutatakse nimekuju *Jahve* või inglise tõlgetes ka *Jehoova*. Mõned tõlked eiravad täielikult juudi traditsiooni ning kasutavad tetragrammatoni koha peal igal pool nimekuju *Jahve*, mis on kindlasti korrektsem kui *Jehoova*.

Piibliselti väljaandena ilmub seeria «Helps for translators». Selle vastavas osas, mis ilmus 1982, on seal, kus tetragrammaton esimest korda ette tuleb, öeldud soovitus eks nii:

«Kuigi mõned tõlkijad kasutavad Jumala nimenäe vormi JAHWEH, järgib enamik tõlkijaist varajast kreeka traditsiooni, mis on kooskõlas juutide kombega vältida püha nime kasutamist. See on enamasti ilmselt arukas valik...» Edasi soovitatakse veel, et igal juhul tuleb tõlkevaste otsimisel arvestada sedagi, missuguse sõnaga tõlgitakse UT-s *Kyrios* — ühesõnaga, oleks hea, kui need tõlkevasted kokku langevad.

Seega näeme, et tees tõlkida VT-d kui juudi kirjandust on ainult eesti piiblitõlke traditsiooni taustal jumalavallatult juudilembene — tegelikult oleks niisuguse tõlke lõppsaadus mõneski aspektis üsna sarnane tänapäeva kristlikele kirikutõlgetele. Vähemalt Jumala nime koha pealt seoks juudipärane lahendus VT sujuvalt UT-ga, sest kuna Jeesus oli korralik juut, ei saagi esineda UT-s jumala nime *Jahve*, veel vähem muidugi *Jehoova*.

Juudi traditsioonist lähtudes võiks tetra-

grammatoni tõlkida ju ka nimekujuga JAHVE, kui asetada end aega, mil see nimi ei olnud veel tabuks muutunud. Kuid arvestades asjaolu, et osa VT tekstist on praegusel kujul kindlasti pärit ajast, mil seda nime enam välja öelda ei tohtinud, tuleks vastena eelistada siiski sõna *ISAND* — muidugi mitte *Issand*, mis kannab endaga kaasas jälle todasama talupoeglik-protestantlikku hõngu. (Sama kuju kasutab UT *Kyrios*'e vastena muide ka Jaan Kaplinski selle aasta 4. «Vikerkaares».)

Lõpetuseks esitagu väike tõlkekatke, mis illustreerib niisugust *Jehoova* asendamist *Isandaga*. Valisin välja 13. psalmi, sest see on lühike ja lihtne, nii et mingeid muid, interpreteerimisega seonduvaid probleeme siin ei teki. Ometigi tuleb tunnistada, et see pisike näide ei vasta eelnenud jutule ning demonstreerib ilmekalt, kui raske on praktilises töös kinni hoida omaenese ideaalsetest seisukohtadest. Nimelt on selle psalmi teises värsis väljend *tastir et paneha*, mille sõnasõnaline tõlge on 'sa peidad oma nägu'. Sõna *panim* 'nägu' on etümoloogiliselt mitmuse vorm sõnast *pane*, mis tähendab 'pind, külg, pool' vms, olles omakorda tuletis verbist tähendusega 'pöör-duma'. Tänu niisugusele etümoloogiale on sõna *panim* baasil heebrea keeles hulgaliselt fraseoloogiat, kusjuures tähendus 'nägu' on kord vähem, kord rohkem läbipaistev või vastuvõetav. Eesti piiblitõlkes on sõna *panim* vasteks *palg:pale* ja see on üsna järjekindlalt säilitatud kõikides fraseologismides, kus näost vähegi juttu saab olla. *tastir et paneha* peaks tänapäeva eesti keeles olema lihtsalt 'sa ei tee minust välja' või midagi sinnapoole. Ometigi olen siin inimlikust nõrkusest säilitanud vana 'peidad oma palet'. Eelpool öeldu põhjal tuleks see kuulutada talupoeglik-protestantliku hõnguga väljendiks, aga ta on siiski liiga «ilus», et selle asemel öelda lihtsalt 'sa ei tee minust välja'.

Võrdluseks toodagu sama psalm ka varasemates piiblitõlgetes esitatud kujul (kirjapilti on trükitehnoloogilistel kaalutlustel lihtsustatud).

1739. a tõlge:

- 2 Kui kaua unnustad sinna mind, lõpmatta ärra oh Jehova! kui kaua panned sa ennese Palle minno eest varjule?
- 3 Kui kaua pean ma nou piddama ommas hinges, ja murret ommas süddames päva aeges? kui kaua peab mo vaenlane mo vastu ennast sureks tõstma?
- 4 Vaata sieie, vasta mulle Jehova mo Jummal! valgusta mo silmad, et ma ei uinu surmasse maggama.
- 5 Et mo vaenlane ei ütle: Ma ollen võimust ta peäle sanud! ja mo vastased ei sa vägga röömsaks, kui ma kõigun.
- 6 Agga minna lodan so heldusse peäle, mo südda peab vägga röömsaks sama so abbi pärrast: ma tahhan Jehovale lauda, et ta mulle head teinud.

1939. a tõlge:

- 2 *Kui kaua unustad sina mu hoopis, Jehoova.
Kui kaua varjad sa oma palet mu eest?*
- 3 *Kui kaua pean ma nõu pidama oma hinges
ja muret oma südames päevad otsa?
Kui kaua kehitab mu vaenlane ennast mu vastu?*
- 4 *Vaatle, vasta mulle, Jehoova, mu Jumal!
Valgusta mu silmi, et ma ei uinuks surma,
5 et mu vaenlane ei ütleks: Sain võimust ta üle!
ja mu ahistajad ei ilutseks, kui ma kõigun.*
- 6 *Aga mina loodan su helduse peale,
mu süda ilutseb su avituseks,
ma tahan Jehoovale laulda, sest ta teeb mulle head.*

1968. a tõlge:

- 2 *Kui kaua sa, Jehoova, unustad mind hoopis,
kui kaua sa peidad oma palet mu eest?*
- 3 *Kui kaua ma pean pidama nõu oma hinges
ja kandma muret oma südames päevad otsa?
Kui kaua saab mu vaenlane suurstella mu vastu?*
- 4 *Vaata ometi!
Vasta mulle, Jehoova, mu Jumal!
Tee selgeks mu silmad,
et ma ei uinuks surma magama,*
- 5 *et mu vaenlane ei ütleks:
«Ma sain võimust ta üle!»
ja mu vastased ei ilutseks,
sellepärast et ma kõigun!*
- 6 *Kuid mina loodan sinu helduse peale,
mu süda ilutseb sinu päästest!
Ma tahan laulda Jehoovale,
et ta mulle on head teinud!*

Judaistlik tõlge:

- 2 *Kui kaua veel olen sul sootuks ununenend meelest, Isand?
Kui kaua veel peidad mu eest oma palet?*
- 3 *Kui kaua veel kandma pean ahastust hinges
ja kurbust südames päevade viisi?
Kui kaua võimutseb vaenlane veel mu üle?*
- 4 *Vaata siia ja vasta mulle, Isand mu Jumal!
Valgusta mind, et ma surmaunne ei suikuks.*
- 5 *Et mu vaenlane öelda ei saaks:
«Ma olen ta võitnud!»
Et mu vastased rõõmustada ei saaks
minu langedes.*
- 6 *Sest mina usun su heasoovlikkusse,
mu süda on rõõmus, kuna sina mind aitad.
Ja ma laulan Isandale,
kes on olnud mu vastu hea.*

HASSO KRULL

JULIA KRISTEVA KIRJANDUSE POLIITIKAST: SISSEJUHATUS, TEKST, EKSEGEES I

(Sissejuhatus ja teksti algus eelmises numbris.)

4. Praegune periood /70-ndate algus/, kui teda võrrelda '68-aegsega/Pariisi mai jne/, näib mitmete majanduslike ja poliitiliste süsteemide osas olevat iseloomustatav kui *regressiooniperiood* ja teda võib defineerida kui alistumist *seadusele* ja *identiteedile*. *Süsteem* jõuab subjektist ette: parimal juhul võime oma praktikat temaga kokku sobitada, või siis tuleb meil lolliks tehtuna peatuda.

Millised ka poleks majandussüsteemide või klasside vahelised vastuolud, neid kõiki ühendavaks hooleks on *natsionalism*. USA Kongressist kuni Prantsuse KP-ni või Lähis-Idani välja moodustatakse kõikjal *tervikkogumeid*, mis jõuavad *praktikatest* ette: nende kogumite aluseks on inimrühmade rahvuslik identiteet. Just rahvuslik identiteet ongi ühismõõt keeles ja kultuuritraditsioonis (ma ei käsitle siin majanduslikku paratamatust, millest antud olukorra määratlemiseks ei piisa). Selle rahvuslike identiteetide *paranoilise* ülespaisutamisega käib kaasas ülekordamine, viimasest tulenevalt aga *monotoonsus* ja *igavus*. Selleks, kes välistatakse, on võõras — kas mõni teine rahvuslik identiteet või ka (ja ennekõike) see, kes tolle samasuse enese sees ei kõnele sama keelt: nimelt analüüsiv kirjanik /loe nagu: psühhoanalüüsiv/. *Ksenofoobia* on kõrgpunktis.

Isegi kõige uuemate ja ilmselt kõige radikaalsemate liikumiste seas, nagu seda on *naisliikumine*, otsitakse omaenese identiteeti: «kuidas olla ainult naine ja ei midagi muud», võimaluse korral paavsti õnnistusega ja Al-lende vastu, kui harjumuslikku eluviisi hakatakse häirima. Vasakpoolne, kes ei lülitu analüüsi, leiab oma identiteedi «organisatsioonis» või valmistub koguni Houstoni «maharadžat» vastu võtma.

Seni, kuni kestab majanduslik ja subjektiivne identiteedivajadus, on riik surmast alles kaugel.

Seadus aga mängib vingerpussi: ta talub eritsoone, kus subjektid võivad kujutleda, et nad ei peagi arvestama struktuuriga — sellisteks on narkootikumid, pornograafia ja spiritualistlik *exodus*. Ometi haarab struktuur neist kinni niipea, kui nad püüavad end

ära rääkida, ja seepärast on laostavate vähe-muste diskursused enamasti üksnes valitsevate diskursuste allrühmad. Siis, kui nad ei räägi, on tegu lihtsalt marginalismiga (küll «kohtu-protsessiga», aga «alalise protsessiga») või isegi alibiga seadusele, identiteedile, natsionalismile ja ksenofoobiale: marginalism erutab neid, on nende kireks, paneb nad ringi käima.

See lõhestumine (ühel pool arutu substants, teisel pool identifitseeriv seadus) võib põhjustada ühe uue fašismivormi tekkimise: üleastumistsoonide poolt ärahirnutatud autoritaarsus võib võtta otsuseks nad ära kaotada, pannes nende jõu teenima rõhumist vastavalt klassi või juhi huvidele (see on hõlpsasti võimalik arengumaades). Igal juhul annab lõhestumine põhjust vähemasti selleks, et hakatakse tugevdama täidesaatvat võimu, nii et see võiks lubada vastupanujõududel ennast ise äärealadel lämmatada (USA, Lääne-Euroopa).

Kas tähendab see, et ühiskondlikus korralduses on nähtavale tulnud sulg /*clôture*/, sulg, mis on küll iseloomulik igale tootmisviisile, mille aga päevavalgele toob just kapitalism? — Sel juhul oleksid Freudi pessimism ja niisamuti ka psühhoanalüütiline diskursus täiesti õigustatud.

Sest juba alates möödunud sajandi lõpust on kapitalism hakanud näitama seda, mille Freud formuleeris nii: «Ühiskonna aluseks on ühiselt sooritatud kuritegu.» See kuritegu, mis on lahutamatu sotsiaalsest kokkuleppest ja niisis ka keelest, kuulub loomu poolest «ühismõõdu» juurde. Nimelt on poliitiline kokkulepe ja/või lingvistiline struktuur (verepilastuskeeld ja seadusandlik sümbolika) tapnud *soma/keha* kr k/, st atomistide *rütmi*, semiotiseeriva keha, müütilise kuldaja. Psühhoanalüüs, mõrva avastaja, elab nüüd üle kogu leidmisjärgset ahastust ja kutsub üles anamneesile /*meeldetuletamisele* psühhoanalüütilises mõttes/ sellesama keha keeles, mille mõrvarlik keel-kokkulepe tõrjus. Seepärast on psühhoanalüüsi projekt ülimal määral sotsiaalne: dramatiseerida sotsiaalne ja/või lingvistiline kokkulepe ning liita siis sellele subjekt. Nõnda, astunud ise kokku-

lepe ja «ühismõõdu» poolele, teeb ta sellelt positsioonilt semiotiseeritud keha anamneesi ja osutab talle keha puudujäämisele.

Siinkohal võib küsida, kas mitte pole just psühhoanalüüs kõigist diskursustest kõige truum sellele sotsiaalsele sulustatusele, mis moodustub lõhenemisest ühel poolt *soma*, teiselt poolt autoriteedi, identiteedi, seaduse, «ühismõõdu», natsionalismi jne vahel. Kas mitte ei ole ta omaenese asendi tõttu, teadlikuna oma tõrjutud põhjustest, just sotsiaalsusele üliomane diskursus?

On aga siiski olemas veel üks *teine diskursiivne praktika*, mille suhe sotsiaalsusse ja seega ka poliitikasse on teistsugune ning mis tänu Freudile on muutumas mõistetavaks Öhtumaalgi. Selle praktika jaoks ei ole sotsiaalne kokkulepe ja keelesüsteem mitte ühismõõd, vaid piir, mis tuleb panna mängima /võnkuma/ (mitte tühistada). See diskursus ei kõnele mitte sotsiaalsuse, mitte nominatsiooni, mitte keele nimel: ta *kulutab* nad ära, enne kui *formuleerib* nad *uuesti*. Poliitika ja keele struktureeriv piir võetakse omaks, et destruktureerida nad semiootilises mängus, kus ühene subjekt saab protsessuaalseks. Just sellises topeltregistris kukkus läbi Majakovski (lääbikukkumine, mis tähistab ka poliitilise revolutsiooni läbikukkumist); just sellises topeltregistris püsib Mao. Ma ei meenuta neid kogemusi mitte kirjandusliku soorituse pärast, vaid sellepärast, et neis tuleb nähtavale teistsugune hoiak sotsiaalpoliitilise sulu suhtes. — Kuivõrd iga poliitiline (ühiseluline, seadusandlik) akt on imperatiiviks olevikule, siis *revolutsiooniline poliitiline akt* on nüüsgu, mis sellele olevikule lisab eeltuleviku, st üleskutse utoopiliseks tulevikuks, lähtudes võimalusest tuletada uuesti meelde see, mille struktureeriv-ühiseluline sümboolne tees on tõrjunud /alateadvusse/. Proletaarsest klassiteadvusest ei piisa selle eeltuleviku kindlustamiseks. Ka psühhoanalüütiline transferents, võides küll panna subjekti kahtlema oma samastumis-rolldes, ei nihesta veel tema sotsiaal-ajaloolist sulg. On tarvis, et revolutsiooniline klassiteadvus tühistaks enda kui klassiteadvuse (kui tootmisest determineeritu), tuues end kuuldavale /en s'énonçant/ selles diskursuses, mis analüüsib süsteemist üheaegselt nii keele (tähenduse) kui ka sotsiaalsuse poole pealt. See tähendaks struktuuri lagundamist, lähenemist keele piirile keele enese kaudu, kuni jõutakse pöörase rütmiaärele, sinna, kus muutub hänguseks subjekti/objekti, looduse/kultuuri vaheline lõhe — ning just see analüüs tulebki investeerida poliitilistesse tähendustesse. *Uue poliitilise praktika subjektiks saab olla üksnes uue diskursiivse praktika subjekt*: tuleb omaks võtta lingvistiline ja sotsiaalne

struktuur, et see kõigepealt pihustada ja pluraliseerida, lõpetades selle semiootilise rütmiga, kus subjekt läheb kaotsi naudingusse, mil pole ühiselulist-ühismõõdulist aspekti ja mida ta nõuab kui oma õigust.

Muidugi võib psühhoanalüütiline diskursus seda teist sotsiaallingvistilist praktikat, mis on Öhtumail uudne fenomen, meie eest ka varjata: kuid ta võimaldab seda ka mõista, tingimisel, et me võtame neid subjekti keeles tehtavaid katsetusi täiesti tõsiselt. Joyce, Kafka, Artaud — üks diskursus, sotsiaalsus ja poliitika, mis kestnud juba kaks tuhat aastat, on nüüd rebenemas pärast selle mõõdetamatu naudingut formuleerimist. Poliitika, mis seda ei mõista, pühendub kas anakronismile või mõnele totalitarismi paljudest variantidest. Kui seda aga mõistetakse, hakatakse aru saama sellestki, et protsessuaalne subjekt nõuab teistsugust sotsiaalsust, mis ühesama liigutusega kõrvaldaks nii hullumeelsuse kui ka lõhestava allumise seadusele.

3. Eksegees.

Järgne ülaltoodu eksegees. Kirjutaja püüab võtta eksegeedi hoiakut umbes niimoodi, nagu unenäo-tõlgendaja või oraakli-seletaja. Ei aga see unenägu või oraakel ise on lugejale iga hetk vahetult kättesaadav, — et me teda antud juhul oleme n-ö tsiteerinud tervikuna, — peab muidugi hoiatama: kindlasti ei suuda eksegees suuremale osale lugemisel tekkivatest küsimustest üldsegi vastata. Eksegees püüab antud juhul esitada lihtsalt seda, mida algmaterjal lugejale võiks tähendada, mil määral ta siinolevat ajaloolist lugejat võiks puudutada. Suutmata ja tahtmatagi seejuures jätta muljet, nagu oleks lahtiharutatava teksti tähistav midagi olemuslikult lihtsat.

«Kirjanduse poliitika» esimene pool annab meile mitmekordselt vähendatud, koguni tibatillukese konsekti sellest, mis on välja arendatud «Luulekeele revolutsiooni» teoreetiliste preliminaraide esimeses peatükis «Semiootika ja sümboolika» (lk 17—100), kusjuures märksõnade «negatiivsus» ja «heterogeensus» kaudu segatakse sellesse ka järgmistes peatükkides kõne alla tulev. See on see osa ettekandest, mida kõige õigustatumalt võib nimetada just *poststrukturealistlikuks*: leiame siit eest lühidalt skitseeritud poleemika strukturalismi ja generatiivse lingvistikaga, millele siis vastandatakse «dialektilisest ja materialistlikust seisukohast» lähtuv keelekäsitlus. Saame aru, et freudiliku dualismi sissetoomisega on keele funktsioneerimise teooriasse kaasa haaratud ka see,

mida oleme kuidagi umbmääraselt ja brutaalsetl harjunud nimetama «alateadvuseks» (pr k *inconscient* 'mitteteadlikkus') ja mille kohta meil käib hulk segaseid ja salapäraseid ettekujutusi — otseku polekski tegu täiesti ratsionaalse töökontseptsiooniga. Muidugi, psühhoanalüütiliste kontseptsioonidega tegelesid 60. aastatel juba ka suured strukturalistid ise (nt Roman Jakobsoni käsitlus metafoorist ja metonüümiast), kuid Kristeva uuendus on siiski radikaalne: siin pole enam mõeldavgi läheneda keele kasutamisele ilma freudilikku dualismi arvestamata, nii et iga sugune «sünkroonia» ja «diakroonia», «paradigmaatika» ja «süntagmaatika» vastandus tegelikult muutub teisejärguliseks. Täpsemalt: nad kuuluvad üksnes keele märgilisele, sümboolsele tasandile (Kristeva tekstiteoreetilises paralleelterminoloogias: *fenotekstuaalsele* tasandile), mis on küll eraldivõetuna analüüsitav, kuid pole oma toimimise käigus lahutatav kehalis-rütmilisest, semiootilisest tasandist (*pro genotekstuaalsest*). Just nii, nagu «Kirjanduse poliitika» esimene pool seda kirjeldab.

Vahemärkusena: võib mõistagi tekkida probleem terminite «semiootika» ja «sümboolika» konkretiseeritud tähenduse eristamisel nende abstraktest, harjunud tähendusest (kuivõrd seda teistes keeltes peale prantsuse ei saa markeerida nende sõnade grammatilise soo muutmise, nagu tegi Kristeva (*la sémiotique* → *le sémiotique*, *la symbolique* → *le symbolique*). Eesti keeles oleks ju võinud moodustada mingid rööpvormid, nt «semiootilisus» ja «sümboolsus», kuid kohmakamat ei kasutanud. Üldjuhul peaks kontekst siiski alati välja näitama, kumma variandiga tegemist, ka keerukama teksti puhul.

Milleni viib see radikaalne samm? Siin võiks loetleda mitmeid järeldusi, kuid peamine on minu meelest see, et nii jõutakse teatava materialistliku käsitluse keelest, arusaamani, et keel ei saa kirjeldada maailma, asetudes ise sellest maailmast välja poole, ei saa olla mingisugune maailmteksti metakeel, «puhta tähenduse» kandja. Keel on inimese suus, peas, hingamises, vereringes, kõigis kehalistes tungides ja rütmides sees, võtab osa ainevahetusest ja allub ise selle tsüklilisusele, on üks «asi» teiste «asjade» seas. Nii ei saa keel olla «jumalik», puutumatu ja püha, saab aga olla liikuv, jaotatav, mitmuslik, viljakas, erootiline, naudinguline. See keel on söödav nagu puuvili, hingatav nagu õhk, maitstav, nuusutatav, puudutatav nagu keha, väljaheidetav nagu kaka, kõdunev nagu laip ja viljakandev nagu muld. See on õieti hoopis üks **teine keel** — on ebaideaalne, rütmiline, ruumiline, äramõõde-

tamatu nagu - -

Nagu. — Teame ju küll, et seda mõusat teist keelt tegelikult ei ole. Ei ole just keelena. Tõeliselt on keel ikka alati keeldude ja käskude, paragrahvide ja artiklite, lubaduste ja etteheidete, «kõrge» ja «madala», «jaa» ja «ei» keel. Keha jääb keelest välja ja keeleline tähendus on just keha äralõikamine, kastratsioon. Igasugune *nagu* on juba teisel, sümboolselt korrastatud tasandil funktsioneeriv kokkuleppelisus. Keel jääb ära söömata ja tema paikapandud struktuur lammutamata — ning söömata ja lammutamata jäävad ka selles keeles, selles struktuuris jäädvustatud keelud ja käsud. See ongi punkt, kus Kristeva jaoks keel juba lõikub poliitikaga ja kus hakkab vaja minema kaht praktikat, mis võimaldaksid «revolutsiooni» mitte ainult sümboolse korra tasandil: nendeks praktikateks on «transferent» ja «kirjandus» ja nendega tegeleb «Kirjanduse poliitika» teine pool.

Kuid veel sellest keelest: võib muidugi jääda mulje, et selline «teine keel» taastabki maailma algse lapseliku ühtsuse, et ta viibki meid välja «ainsani», ühe tõelise, lõpliku, igitervikliku maailmasümbolini, mis siis ongi kõige algus ja lõpp, on «Jumal» ja «Üks». Sellisel juhul ei erineks seesugune poststrukturealistlik programm õieti millegagi kristlik-uusplatonistlikust müstikast ja ta distantseerumise «mono-logismist» jääks arusaamatuks. Ei oleks näha seda peent selget eraldusjoont, mis praegu eraldab kristevalikku diskursust nt Tooma evangeeliumist, kus öeldakse: «Kui teie teete kaks yheks ning teete sisepoole nii nagu välispoole ning välispoole nii nagu sisepoole ning ylalpoolse nii nagu allpoolse ning kui võtate teha mehe ja naise yheksainsaks, nii et mees ei ole tehtud meheks ja naine tehtud naiseks /.../ siis teie lähete sisse kuningriiki.»¹ Hoolimata ilmsetest paralleelidest, mis poststrukturealistlikul tekstuaalsel praktikal võivad olla seesuguse müstilis-religioosse enesetehnikaga («sisepoole nii nagu välispoole», «ylalpoolse nii nagu allpoolse» jne), ei pürgi tekstuaalne praktika kusagil seksuaalse erinevuse, vastuolu kaotamise poole (lüües nii muidugi lahku ka hegellikust «ületamisest», *Aufhebung*'ist). Tekstuaalne kehaline praktika ongi just **mäng** erinevuse ja vastuoluga, piiri lakka-matu ületamine mõlemas suunas ning sellelt pinnalt võrsuv nauding, *jouissance*. Ta on nagu piirivalvepunkt, Checkpoint Charley, mis muratakse, et alustada õnnestus- ja lõhes-

¹Studia Ecclesiastica Orientalia. EELK Usuteaduse Instituudi Toimetised II/2. Tallinn, 1986, lk 73. Tlk U. Masing.

tamistööd, nii et subjekt arvatava üheksaasemise asemel mitmestub ja igatsetav «kuningriik» on just selle **mitmuse lõhedes**. Nii ongi võimalik siduda kiiresti seksuaalsus ja poliitika selliselt, et ühendavaks nende vahel pole repressioon (ühepoolselt), vaid **nauding** (kahepoolselt). Tähendab nii, et see osa seksuaalsusest, mis tõrjuti alateadvusse, ei pea otsima mingeid kõrvalteid vägivalda või hälblike arengute näol, vaid võib tagasi teadvusse tulla **kogu aeg**, ilma viimast ometi negatiivsusega (ehk nn irratsionaalsusega) üle ujutamata. Selline praktika erineb põhimõtteliselt ka sürrealismist (sürrealismis on keelel alateadvuse liikumiste suhtes jälgendav, mimeetiline roll, sürrealistlik tekst on — Bretoni kombel väljendudes — teatav «alateadvuse fotograafia»).

Niisiis: kui me selle «teise keelega» seni veel ka kuskil kokku puutunud ei oleks, oleks ta ometigi leitav. Leitav, nagu väidab Kristeva, kahe modaalsusena, millest üks ongi «kirjandus» ja teine «transferents». See viimane — nagu vihjasime sissejuhatuseski — on valdavale osale meist (antud juhul «meie» = «kirjutise autor» + «lugejad», ilma komplikatsioonideta) kas üsna tundmatu või siis üsna abstraktne, teoreetiline mõiste kaunis kauguses. Kristeva tekstistki on tabatav, et tegu on Freudi kõige olulisema avastusega, millele toetub kogu järgnev sajanäppikkune psühhoanalüütiline praktika — aga kuidas mõista selle avastuse olulisust, kui see praktika meid kuidagi ei puuduta? Tekib peaaegu tunne, nagu peaks meelde jätma, miks just see-ja-see kongress partei ajaloo oli eriti «maailmaajaloolise tähtsusega». Konspekterigem siis üsna lühidalt: *transferents* (ehk *ülekanne*, sks. k. *Übertragung*), mille avastamine paigutub kuhugi aastasesse 1888—95 (alates «vabade assotsiatsioonide» meetodi kasutuselevõtust neuroosi diagnoosimisel kuni raamatu «Uurimused hüsteeriast» ilmumiseni), seisneb mingite lapsepõlvkogemuste (nt hüljatuse tunde, kiindumise isasse, emasse või hoidjasse jne) ülekanndumise täiskasvanu reaalsete inimsuhete maailma, alateadlikus mallivõtmises neist. See ülekanne toimib kogu aeg ja kõikides inimsuhetes (seega ka suhetes psühhoanalüütiku endaga), võib aga mõnikord sattuda tugevasse konflikti tegelikkusega ja põhjustada neuroosi. Neuroosi ületamiseks peab patsient Freudi järgi need lapsepõlvkogemused taas teadvustama, meelde tuletama (anamnees). «Tõrjutud tunded» peavad saama «teadlikeks tunneteks». Saame nüüd aru, mil moel ja missugusel määral transferentsi-skeem kattub tekstuaalse «kirjanduse» projektiga: mõlemal juhul on tegemist «tõrjutu» tagasikutsumisega nii, et see

ei «valluta» teadvust. Muidugi on neil kahel seejuures ka märgatavaid erinevusi.

Üks tähtis kokkupuutepunkt siiski veel: nimelt see, et nii transferentsis kui «kirjanduses» on analüütilise praktika vahendiks ja keskkonnaks keel. Kogu psühhoanalüütiline praktika on algusest peale olnud **keelepraktika** (siinkohal võib viidata ka Jacques Lacani strukturalistlike sugemetega psühhoanalüütilisele teooriale, kus alateadvus ja keel ongi põhimõtteliselt samastatud — Lacani mõju Kristevale ja kogu *Tel Quel*i grupeeringule oli aga 1960. aastate lõpul väga suur). Siit tuleneb, et Kristeva ilma mingi metafoorsuseta võib kasutada nt väljendit «analüüsiv kirjanik» hoopis teistsuguses tähenduses, kui seda teeb meie kriitilisrealistliku koolitusega kirjandusteadus. Kirjandusel ja psühhoanalüüsil on üks ühine «teine keel», mis tuleb nähtavale «esimese keele» sotsiaalsete koodide üle- ja äratartvitamise käigus — tekstuaalne kirjandus ongi see «haiguste ravi üksinduse ja raadioga», millest kõik tallinlased ja tartlased on juba lugenud majaseintelt, müüridelt, plankudelt. Ühiskond oleks nagu kirjaniku kuritegelik patsient, kelle lastakse ennast tühjaks rääkida ja analüüsitakse siis saadud (võttes muidugi arvesse ka nn vastu-transferentsi, analüütiku/kirjaniku enese kalduvuse kanda suhetesse patsiendiga üle oma tõrjutud tundeid). Siit ka vajadus lasta kirjanduses võimalikult **kogu** ühiskond, võimalikult kõik ühiskonnas funktsioneerivad diskursused, eri- ja allkeeled. Kõnelema tuleb panna **ühiskonna keha üleni**. Ja selleks tuleb ületada (nagu psühhoanalüüsi praktikaski) ka tema alateadlik vastasrind, nn tsensuur.

Nimed, mida Kristeva nimetab kui «üht õhtumaise diskursuse kõige efektsemat plahvatust» tähistavaid, pole küll meie jaoks praegu kõik ühtviisi kõnekad ja kujukad. Paremini tuntud on Kafka (eesti keelde tõlgitud kõik romaanid ja hulk lühijutte, tõlkimata kirjad ja päevikud) ning Artaud («Esseed ja kirju», LR 12/13, 1975, annab hea algse ettekujutuse, kuigi ei sisalda luuletusi ja ka eriti olulisi keha-mõtlemise vahekorda analüüsivaid kirjutisi); Joyce'i puhul jääb «Dublinlastest» (LR 37/39, 1969) siiski väheks, ning Mallarmé ja Lautréamont'i osas jääme tühjade kätega (kui välja arvata kaks napilt kommenteeritud tõlget Kaalepi «Peegelmaastikes»). Seepärast peaks küsima, kas need nimed ehk polnuks tõlkes asendatavad tutvamataga? .....

— Tähendab, oleksid olnud küll, aga ma jätsin nad praegu käesoleva kirjutise lugeja enese lisada (orientiiriks näiteks asjaolu, et nad kohalikus kirjandusloos on silmanäh-

tavalt kõige tõrjutumad või siis pole neid suudetud «ammendavalt käsitleda»).

Jääb veel rääkida veidi poliitikast. Selles osas vajaks Kristeva tekst küll võib-olla eriti põhjalikku eksegeesi, aga ei-ei, mitte minu nõdrast sulest! On siiski kaks momenti, mis intrigeerivad. Üks on nacionalismi küsimus: meie ju tunne, et kui kuskil kõvasti hüütakse «natsionalist!», siis sellega tahetakse tõenäoliselt ikka laimata just meid. Samas aga on see etniline, see rahvuslik grupp, millesse arvame end kuuluvat, algusest (esimestest «ärkamisaegadest») peale olnud formeeritud kui ühe vägevama, koledama, suurema natsionalismi «teine». Ja, kui kurb see ka mõnele ei paista, Eestis polegi genuiinset natsionalismi. Mis tuleb eriti selgelt välja nt masinglikus «indogermaanide»-vastasuses: ei teki mingit kahtlust, et see on ainult puhas reaktsioon, peaaegu et paroodia. See pärast on siinne olukord subjekti jaoks veidi komplitseeritum kui see, millest 1974. a Lääne-Euroopas kõneles Kristeva: on tähtis mitte identifitseeruda selle «teisega», millena meid meelsasti kujutab algupärane vene natsionalism (ehk šovinism). Kui tahes dialoogivalmid meil ka ei oldaks, meist ei saa kunagi «internatsionaliste» (nõnda võib lasta end nimetada ainult keegi, kel on raha ja võimu, et seda sõna trükituna sajamiljonilistes tiraažides paljudada); kui meist aga saaks «natsionalistid», leiaksime end kohe põrgu kõige viimasest jäisest ringist, kus ei saa enam teha ühtki liigutust. Ning «protsessuaalne subjekt» on antud ajaloolises ajas just see, kes kulutab ära need mõlemad koodid, «natsionalismi» ja «internatsionalismi», ja kes seda teeb samaaegselt. Võrreldes nende kahe — põhi- ja varinatsionalismi — jäiste identiteetidega on protsessuaalne subjekt nagu keev vesi, kes võib «aurata ära», enne kui ta uuesti formuleerib sotsiaalse kokkuleppe piiri.

Teine moment on muidugi «see topeltregister, milles püsib Mao». Saame ju enam-vähem aru, mis mõttes «kukkus läbi Majakovski», aga mida tähendab see «püsib Mao»? — Siin ei saa praegu hakata harutama prantsuse maoismi ajalugu alates maoistide lahkulöömisest Prantsuse KP-st 1964. aastal kuni Mao surmani 1976, millega see liikumine põhiliselt lõppes; võib ainult märkida, et *Tel Quel* liitus maoismiga alles 1971, pärast ajalehes *l'Humanité* avaldatud süüdistavaid artikleid, kus väideti, nagu oleks Heideggerimõjuline poststrukturealistlik kõnepruuk lihtsalt üle võetud sõjaeelsest saksa parempoolsete sõnavarast (iseloomulik on juba esimese ründaja J. P. Faye artikli «*Le camarade Mallarmé*» — «Seltsimees Mallarmé» — pealkirja mürgine iroonilisus). Maoismi

põhiliseks tõukejõuks Prantsusmaal oli seisukoht, et N. Liit on lakanud olemast kommunistliku liikumise avangardis ja keskendunud üksnes võimuvõitlusele USA-ga; Mao surma järel aga selgus äkki, et ka Hiinas oli kogu aeg valitsenud lihtsalt üks uus surverežiim. Selle peale võib meiesugune siin küll ainult väga kõvera suuga ja mõrult muiaata (rohkeimat minu arvates ei maksa), kuid näiteks Philippe Sollers'i jaoks oli see uus vaade Hiinale tõesti mahamurdev, ja kuni oma ilmumise lõpuni (1983. a asutas Sollers uue ajakirja *l'Infini*, mis vist ilmub praegu) ei olnud *Tel Quel*'is enam tunda lõhnagi ei kommunistist ega maoismist. (Viimane ei tähenda muidugi, et see väljaanne poleks enam olnud vasakpoolne.)

Võib-olla oli Kristeva maoism tegelikult mõõdukam kui teistel, arvestades ta päritolu. See pole aga meile nii oluline; tähtis oleks meeles hoida just neid filosoofilisi erijooni, mis on Mao dialektikal varasema marksistliku dialektikaga võrreldes (ja mida pole veel ka Leninil). Põhiline on siin nn **topelt-põhjuslikkuse** kategooria, ehk nagu kirjutab Sollers ise: «Antiikne ja mehhanistlik materialism ei võinud kujutada *sisemist* põhjuslikkust. Idealistlik dialektika arendab seda, kuid «peidab» enese sisse *välise* põhjuslikkuse. Dialektiline materialism rajab *alates Maost topelt-põhjuslikkuse* kui olemusliku kategooria.»² Just see topelt-põhjuslikkus võimaldabki marksismi ja freudismi sõbralikku lähenemist teineteisele poststrukturealistlikus teoorias, võimaldab liita Marxi «välise töö» analüüsiga Freudi «sisemise töö» («alateadvuse töö») analüüsi. Jah, ühel vaesel äranuditud N. Liidu kodanikul võib mõistagi olla raske uskuda, et niisugused diktaatorid nagu Lenin ja Mao võisid olla päris huvitavad filosoofid, — ja eriti raske vabaneda humanistlikust eelarvamusest, et see nende filosoofia peab kindlasti olema «kuri». (Viimane oleks vist võimalik ainult niisuguse sisemise tööga, mis tõesti vabastab teadvuse tema «tõrjutu» pideva ähvardava juuresoleku tundest. Õieti on teadvuse tõrjutu ja sotsiaalne eelarvamus seotud omavahel sellesama transferentsi kaudu, millest oli juttu veidi eespool.) Mulgi on selle küsimuse juures kergelt kõhe tunne, ja seepärast ma armast lugejat nende nimedega enam ei tüüta.

Või ehk siiski: väärib märkimist, et ka Mao Ze-dong polnud mitte kohe «sündinud marksist», vaid noorena pooldas hoopis taoismi. Sellega võib olla seotud ka tema dialek-

² Ph. Sollers. Sur le matérialisme. In: De l'atomisme à la dialectique révolutionnaire. Paris, 1974, lk 57.

tika eripära. Lao-zid on ühes varasemas töös tsiteerinud ka Julia Kristeva (Hiina-poolseid mõjusid ja viiteid on tema semioloogias üldse palju), ja võib-olla sellepärast meenubki tema kirjandus-poliitiliste vaadete eksegeedile üks lõik *Daodejing*'ist, ptk LXX:

*minu sõnu väga kerge mõista
väga kerge teostada
taeva all ei ole suutjat mõista
suutjat teostada*³

Kui jätta lugemata see, mis järgneb, võiks nüüd ehk kergendatult öelda: no näedsa, romantiline unistaja. Ega ju ei ole «suutjat teostada», tänu jumalale! Võiks küll oletada, et just mõne sellise haisema kippuva paradoksikese pärast Mao ütleski lahti taoismist (aga see oletus vist on liiga julge). Sest see paistab viitavat, et tegemist on ainult ühe utopiaga, mille pilvekesel mõnus on hõljuda. Jah, kus istuvad need «protsessuaalsed subjektid»? «Moskva» kohviku ees? — Noh, see kohvik muidugi on subjekt. Iseasi, kas ta on «protsessuaalne», või ainult üks marginalismi vorm. Maksab aga võtta teadmiseks, et praegu on meil nimelt saabunud poliitilise «negatiivsuse» hetk, «struktuuri lagunemise aeg», ja ei maksa sugugi rutata kohe mingi uue keelelise ja sotsiaalse struktuuri ühismõõtu omandama! Ei maksa otsida imemaad struktuurides, mis näivad lähedad ainult sellepärast, et me neid veel õieti ei tunne. — Kuidas see kõik puutub kirjandusse, pidi eelneust juba selguma.

Kristeva tekstis tuleb ette kreekakeelseid sõnu, mille seletust ei saanud teksti sisse kaldkriipsude vahele mahutada. Need on: *mathesis* — «õpp», «haridus», *Tel Quel*'i pruugis märgib aga descarteslikku teadust «üldisest korrapärast», millega seostub usk maailma lõpliku ratsionaalse mõtestatavuse, pidevatavuse võimalikkuse; *chōra* — «koht, kus asi on», «järjekord», Kristeval

tähistab preoidipaalselt kujunevat semiootilis-rütmilist dispositsiooni, mis hõlmab kogu keha/alateadvust (kirjeldatakse sellisena mõnedes Platoni dialoogides); *rütm* (*rhythmos*) — «möödetud liikumine», «möödetud aeg», «proportsioon», «korrapära», «kuju», eelsokraatiliste atomistide kontseptsioon; Kristeva viitab Prometheus monoloogile Aischylose tragöödiast «Aheldatud Prometheus» (selle «neleos od' errhythmismai» on Uku Masing muide tõlkinud nii: «et maiste vastu heldisin, siis heldimust/ei arvatud mind väärt ja nõnda armutult/ siin sirgu seati, Zeusi võimu tõendajaks»⁴); *tees* (*thesis*) — «asetus», «positsioon», Kristeval märgib murrangulist momenti lapse arengus, mil hakatakse eristama subjekti ja objekti ja tekib «mina»; *doxa* — «ettekujutus», «oletus», «hinnang», «arvamus, mis teistel on kellestki», «maine», poststrukuralistide pruugis ilmselt nietzscheliku konnotatsiooniga («isa arvamus on poja tõde» jne).

Olulisemate poststrukuralistliku mündiga terminite ja sõnaühendite puhul lisasin kaldkriipsude sees tõlke algkeelse vaste.

KASUTATUD KIRJANDUS

- S. Freud. The Interpretation of Dreams. Oxford, 1986.
An Intermediate Greek-English Lexicon (Liddell and Scott's Greek-English Lexicon). Oxford, 1987.
J. Kristeva, Desire in Langague. New York, 1980.
J. Kristeva, Polylogue. Paris, 1977.
J. Kristeva. La révolution du langage poétique. Paris, 1974.
Ph. Sollers. Sur le matérialisme. Paris, 1974.

³Lao-zid, *Daodejing*. Tallinn, 1979, lk 54. Tlk. L. Mäll.

⁴Kreeka kirjanduse antoloogia. Tallinn, 1964, lk 124.

MEIE INTERVJUU

VESTLUS ARVO MÄGIGA

Intervjuu Harry Liivrannale

Pälvisite tänavu Rootsis August Soe nim. Ajakirjanike Fondi preemia tunnustusena mõõdnudaastase ja ka varasema ajakirjandusliku töö eest välis-eesti perioodikas, samuti USAs tegutseva Eesti Kulturfondi Jaan Ülesoo nim. eriauhinna. Palun meenutage kõigepealt mõne sõnaga oma ajakirjandusliku töö algust.

Debüteerisin veel üliõpilasena 1938. aastal «Üliõpilaslehes». 1939. aastal läksin tööle Eesti Rahva Muuseumi, selle direktoriks oli Ferdinand Linnus, kes esimese nõukogude okupatsiooni ajal minema viidi. Töötasin pisut aega kultuuriloolises osakonnas Helmi Üpruse «all», siis aga siirdusin fotokogu korraldama. Kui 1941. aasta sügisel kuulsin, et «Postimehe» juurde on võimalik tööle saada, ei suutnud mind enam mingi mägi Raadil pidada — sõnad on armsamad kui asjad!

Ja 1943. aastal sõitsite Saksa poliitilise politsei eest Soome, kus asusite tegevtoimetajana tööle soomepoiste ajalehes «Malevlane».

«Malevlane» oli tegelikult esimene pagulasleht, oli mõeldud nn. soome-poiste (u. 2500) ja tsiviilpagulaste jaoks Soomes (1000). Ilmus kord nädalas, kokku 33 numbrit, tiraaž võis olla u. 500. Toimetasin seda mõned kuud, siis siirdusin koostama Soome Raadio eestikeelseid saateid (mu järglaseks sai Valev Uibopuu). Mõlemal juhul toimus äge võitlus saksasõbraliku tsensuuriga.

1944. aasta sügisel alustasid Rootsis ilmumist «Teataja», «Välis-Eesti» ja «Stockholms-Tidningen Eestlastele» (sellest arenes hiljem «Eesti Päevaleht»). Isiklikult ma ühegi loomise juures ei olnud. Hiljem olen aastate jooksul teinud kaastööd kõigile, olnud «Eesti Päevalehe» kultuuritoimetaja 1976—1983. Võiks öelda, et alguses oli «Teataja» suhteliselt liberaalsem ajaleht kui teised. Praegu on «Teataja» peamiselt artiklite leht, «Eesti Päevaleht», mis ilmub kaks korda nädalas, uudiste leht. «Välis-Eesti» ilmub «tarviduse järgi».

Eksiilis järgnes ajakirjandustööle peagi ilu-

kirjanduslik looming, romanisti ja novellistina Teid sünnimaal eelkõige tuntaksegi. Kuidas sünnivad Teie teosed?

Minu esmateoseks oli 1949 ilmunud romaan «Hõbedane noorus», kus on ümber töötatud teatud motiive mu emapoolse perekonnaga ühenduses, võtmeromaan see siiski ei ole. «Oma näo» ma sain ette romaaniga «Uputus» (1952), mis kujutab nn. metsaasunike elu mu kodukoha ligiduses. Eelloona võin mainida, et olin juba koolipõlves huvitatud sellest, kuidas ilukirjanduslikud teosed on «tehtud», ülikooliõpingud arendasid seda huvi ja muidugi vastavaid teadmisi. Kui välismõjudest juttu, siis meenutaksin prantslasi — täpne vorm, lühike ja selge lause ning soomlasi — loodustunne ja teatav «soomeugriline» elutunnetus.

Mu teosed võtavad kuju isikute, nende suhete, miljöö ja inimlike intriigide ümber, poliitilised või filosoofilised probleemid ja ideed on hoopis mitmendajärgu tähtsusega. Olen pigemini novelli- kui romaanikirjanik. Peatükkidel on romaanides väga tähtis osa. Näiteks «Karvikute kroonika» ei koosne neljast romaanist vaid paljudest episoodidest.

Teose loomisprotsess on kõige suurem nauding, mis kirjutamisega ühenduses. Valmissaanud teose vastu — ka siis, kui see pole veel ilmunud — kaotan kiiresti huvi. Loomulikult ei soovi, et teos jääks lau-laekasse, aga see on siiski sekundaarne probleem.

Tsitaat Teie viimasest romaanist «Kolm koda» (1987): «Kas sina tahaksid Kanadasse kolida? Mina Rootsis elada ei taha, siin tiblud üle aia...» Kas väljendus siin Rootsi pagulaskonna ühele osale iseloomulik hoiak või autori *alter ego*?

Väljendus pärineb Kanadas elavalt 50. aastastel daamilt ja on tulnud esile tavalises vestluse korras. Tegelikult ju «kanadalased» tunnevad end seal teispoole ookeani «julgemalt». Autori *alter ego* tolles romaanis — nagu üldse mu loomingus — ei esine. Olen nn. objektiivne kirjanik.

Ajalooline taust mängib Teie loomingus suurt rolli, käsitlute oma proosas olulisi ning murrangulisi aegu eesti rahva saatuses. Kriitika on eriti esile tõstnud suurromaanid

«Karvikute kroonika» (1970—1973), milles tegevus kulgeb intensiivselt XIII sajandist kirjaniku kaasajani välja, vaadelduna läbi ühe suguvõsa ajaloo. Kui kiiresti see suurromaan valmis?

«Karvikute kroonika» idee tekkis Bornholmil Taanis suvitades suvel 1963. Ootasin hulga aega, enne kui hakkasin midagi tekstilist paberile panema (märkmeid tegin küll) ootuses, et aine «küpseks». Kirjutasin alates aastast 1968, eriti esimene osa on mitmed korrad ümber kirjutatud. Teised läksid libedamalt. Neljanda osa lõpp oli alguses tänapäeva välja toodud romaani kujul, aga siis leidsin, et aeg on liiga ligidane ja piirdusin nelja kirjaga. Olen hilisemates romaanides («Epiloo» ja «Kolm koda») teinud viiteid sellele, et Karvikud ikka edasi elavad.

Kas «Eesti Rahva Ajaraamatut» ja «Euroopa Rahvaste Ajaraamatut» innustas kirjutama soov koostada moodsat ajalookroonikat või etendas siin oma osa ka Välis-Eesti noore põlvkonna lugemislaua täiendamine emakeelse ajalookirjandusega?

«Eesti Rahva Ajaraamatu» idee andis kolleeg Valev Uibopuu, küsides, miks ma «Karvikute kroonikas» harrastatud ajaloojuppidest ei arenda välja kroonikat. «Euroopa Rahvaste Ajaraamat» tuli siis hiljem selge hoo tõttu, kuna mu huvid on eesti ajaloost nihkunud Euroopa ajaloole. Ei ole ju ka olemas piiratud «Eesti ajalugu», see on ainult üks lõik Euroopa ajaloost.

Kasutatud kirjanduse loetelu oleks väga pikk, suurt osa ei mäletagi, eriti Euroopa ajalugu kujunes välja pikaajalise lugemuse põhjal.

Enn Nõu ja Heino Kiigega on kurjustatud «liiga» julgete erootiliste stseenide kirjanemise pärast, Teiegi mitmetes novellides ei häbeneta elust rääkida, «nagu asi on».

Teatud kirjanikke «ebamoraalsuses» süüdistajad pole tavaliselt lugenud kuigi palju maailmakirjandust ega pannud tähele, et suhtumine erootilistesse probleemidesse on viimase poolsajandi ajal radikaalselt muutunud. Kui tahetakse leida «puritaanlikkust» ja «vanu häid kombeid» ilukirjanduses, siis loetagu Ida-Euroopas ilmunud kirjandust, seal on suhtumine tihti niisugune, et see meenutab Inglismaad õndsas kuninganna Victoria ajal.

Õppisite Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas ning õiendasite ülemastme eksami ka kunstiajaloo. 1938. aastal kaitsesite magistritöö «Kujutavkunstilisi elemente Friedebert Tuglase ilukirjanduslikus loomingu». Keda ja mida meenutaksite oma tudengipõlvest ning millises seoses olid Teie jaoks kirjandus- ja kunstiajalugu?

Minu õpetajaks kirjandusloos oli peamiselt prof. Gustav Suits, väga mitmetahuline ja äärmiselt paeluv isiksus, kellega mul tekkis hea isiklik vahekord. Kunstiajaloo oli mu õpetajaks prof. Sten Karling, kelle suhted üliõpilastega olid (rootsi kooli järgi) tunduvalt jahedamad. Aga ta osutus väga teovõimsaks õpetajaks ning õpetlaseks, kes on teinud palju teedrajavat eesti kunstiajaloo alal.

Kirjandusloos olen avaldanud kaheosalise «Lühikese eesti kirjandusloo» (1965), sihiga anda järglast Fr. Tuglase samanimelisele teosele, kuna aega oli vahepeal edasi läinud ja hinnangud muutunud. Hiljem olen välja andnud lühikesed eesti kirjanduslood inglise ja soome keeles (1965 ja 1968), samuti olnud kaasautoriks koos Karl Ristikivi ja Bernard Kangroga teose «Eesti pagulaskirjandus» (1972) puhul. Olen kirjutanud lühimonograafiad Karl Ristikivist (1962), Gert Helbemäest (1968) ja Kalju Lepikust (1970). Samuti kirjutanud artikleid ning arvustusi kohalikes eesti ajalehtedes ning ajakirjas «Tulimuld». Valimik mu artiklitest on ilmunud teoses «Aeg kirju ei kuluta» (1986).

Võib-olla siinkohal mõni sõna Karl Ristikivist kui inimesest.

Mina ja mu abikaasa tundsiime Ristikivi väga hästi, ja ei tundnud ka, nagu hiljem selgus. Ta oli põline poissmees. Esimestel aastatel siin sattus ta meile korterisse, ta tundus küllaltki saamatuna praktilistes asjades; armastas lapsi ja ilusaid esemeid. Meie kooselu kestis paar aastat, kuni ta sai töö pealinna, meie jäime tollal veel Uppsalasse. Pealinnas olengutel võis ta olla seltskonna keskpunktiks, kirjutada toredaid pamflette ja lavastada midagi «Mardiooperi» taolist. Algul töötas ta endale vastumeelsel alal ja kannatas pidevate peavalude käes. Et töötada eeskujulikult, tarvitas ta peavalu-tablette, mis pikapeale kahjustasid neerusid ja millest tekkis kõrge vererõhk. Lõpuks sai ta huvitava töö: õpetas kaasteenistujatele võõrsõnu ja võrtsitas oma loenguid igasuguste jutustustega maailmakirjandusest. Kahjuks ei jõudnud Ristikivi kunagi nautida pensionipõlve. Kirjutatakse, et ta oli

väga üksi — ta elas ju poissmehena, aga tal oli palju sõpru. Oma viimasel suvel veetis ta kaks nädalat meil ja luges läbi 12 köidet rootsikeelset «Maailmakirjanduse ajalugu». Tol suvel andis televisioon inglise filmi «David Copperfield»; Ristikivi näis end samastavat peategelasega, elas tundlikult filmile kaasa, hüüatas isegi mõnikord põnevatel kohtadel. Tema surma nädalal tuli viimane osa, kus väga piltlikult näidati peategelase suremist. Võib-olla see mõjus nii rängalt, et lõhkes veresoon. . .

Eksiili siirdus Teise maailmasõja ajal enamik eesti juhtivatest kunstiteadlastest, samuti mitmed 1930. aastate teisel poolel Tartus õpinguid alustanud noored, nagu Eevi Lassen (End), Olga Paris-Berendsen, kes tulemusrikkalt on välismaal oma erialal tegutsenud. Ka Teie sulest pärineb 1960. aastatel mitu kataloogiessõna, 1978 ilmus lühimonograafia Eduard Olest. Kuivõrd peate kunstikriitikaga tegelemist oma töö pärisosaks?

Mina kui kunstikriitik? Lubage naeratada! Muidugi olen ma lõpetanud ülikooli kunstiajaloo alal koguni ülemastmes, aga minu tegevus nimetatud alal on olnud väga sporaadiline. Paar ajalehearvustust olen kirjutanud häda sunnil, kui ühtki tegevast kunstiteadlast polnud saadaval. Eduard Ole monograafiaga tuln toime, kuna kunstnik oli mu joonistusõpetaja koolis ning hea isiklik sõber. Kaua aega läks, ei mäleta, aga jupikaupa sai seda tehtud. Inglise keelde tõlkis Ole-raamatu daam, kelle nimi on Doris del Renzio — puhas eestlane, kes elab Canterburys.

Orienteerumiseks võin siin nimetada neid eesti soost kunstiarvustusega tegelejaid, kes olid alla kirjutanud prof. Sten Karlingi surmakuulutusele — kuigi kõik polnud Karlingi õpilased: Eevi End, Lili Kaelas (siirdus hiljem arheoloogiasse), Mai Raud (õppinud peamiselt Rootsis), Ervin Pütsep (arhitekt, tegeleb kunstiga selle kõrval), Rain Rebas (õppinud Rootsis) ja allakirjutanu. Peale selle on kunstist kirjutanud veel Maia Mathiesen, õppinud ka Rootsis. Kõik need on pensioniealised isikud, nooremaid on vist mõnes provintsimuuseumis, aga eesti kunstiga pole nad tegelema. Õigus — kunstikriitik on ju ka veel Laaban, rootsi kunstikriitikas on tal nimi. Siin on üldse ka kirjanduse alal millegipärast «Filosoofia» tähtsam kui kõik muu. . .

Jaa — ma olen 50-tel aastatel Varbergis läänerrannikul elades pidanud ka rahvaülikooli raames loenguid stiililoost rootslastele,

väga populaarsel tasemel.

Millisena meenub Teile ajavahemik 1940—1944?

Sellele küsimusele vastamiseks oleks vaja tervet köidet või mitut. Olen tähistanud kirja mälestusi sellest ajast, esialgu küll mitte avaldamiseks, vaid järeltulevatele põlvedele. Küsimusele esitatud kujul on võimatu intervjuu piirides vastata.

Kuigi eksiilis on ilmunud arvukalt mälestusteraamatuid esimestest aastatest võõrsil, pole need siiani eesti lugejale eriti kättesaadavad. Kuidas iseloomustaksite Teie paguluse esimesi aastaid, kas oli see ainult «istumine lahtipakkimata kohvrite otsas», nagu Raimond Kolk on öelnud?

Ka raske küsimus intervjuus vastamiseks, nõuaks palju ruumi. Suhtumine? Kuidas keegi. Oli kohvri otsas istujaid, oli neid, kes hakkasid kohe rabelema, et pääseda uues ühiskonnas mingisugusele positsioonile. Lapsed tahtsid koolitamist jne. Lühidalt võiks öelda, et aastani 1956 oli olemas (salajasi) lootusi lääneriikide abile, pärast seda, kui Ungari mässu puhul lääneriigid passiivseks jäid, kustusid need lootused.

Väljaspool küsimusi määrgiksin, et meid siin kodumaast eemal häirib kodumaal millegipärast tarbele tulnud «Eestimaa» «Eesti» asemel. See meenutab omaaegset kubermangu, mingit geograafilist mõistet. Juhan Liiv unistas «Eesti riigist» ja meil oli «Eesti Vabariik»... .

Väliseesti kirjandust tõlgiti ja avaldati Soomes peale Teist maailmasõda palju. 1960ndate teisest poolest aga olukord muutus. Millega seda seletate?

Vist aastal 1966 kutsus selleaegne Soome president Urho Kekkonen (kes Jätkusaja ajal oli Eesti—Soome Ühingu esimees muide) enda juurde soomlased, kelle kohta ta teadis, et need suhtlevad pagulastega, ja keelas selle suhtlemise ära. Soomlased enamikus kuulasid käsku, maha arvatud üks poliitikategelane, kes sai kõrgest ametist lahti, kuna oli osa võtnud oma Osakunna sõpruslepinguorganisatsiooni pidustustest Rootsis. Pagulaskirjandust enam ei tõlgitud ega sellest kirjutatud Soomes. Kui ilmus soome keeles Endel Nirgi «Eesti kirjanduslugu», juhiti siit Välismaise Eesti Kirjanike Liidu Juhatuselt kirja teel tähelepanu teoses esinenud poliitilistele valedetele ja pagulaskirjanduse rängalt alahindavale käsitlusele. Ajalehed ja kultuurilised organisatsioonid,

kelle poole pöörduti, vaikisid. Veel selgituseks: meie ei süüdista Nirgi teoses olevate puuduste puhul autorit, vaid teose nn. retsensente.

Näete Te muutusi kodu- ja välis-Eesti suhete arengus alates möödunud aastast?

Areng on igas suhtes olnud üllatav ja absoluutselt positiivne. Loodame, et see jätkub või vähemalt püsib endisel kujul.

Vastaja sõnastus ja ortograafia muutmata — *Toim.*

LENDLAUSED. PÜSIMÕTTED

LINNAR PRIIMÄGI

Vabadus! Võrdsus! Vendlus! (III)

Tõsiasi, et Suures Prantsuse Kodanlikus Revolutsioonis esilekerkinud võrdsusidee polnud ühitatav ei klassikalise ega romantilise vabadusaatega, sai tähendada vaid üht: Suur Revolutsioon mõistis «vabaduse» all midagi hoopis muud, kolmandat. Eelmisel korral (vt Vk 1989, nr 11) osutasime, et see «vabaduseks» nimetatav miski muu oli ülimalt vaid poliitiliste õiguste (valimis- ja relvakanandmisõiguse) võrdsus, seega siis just põhimõtteline võrdõiguslikkus, mitte tegelik võrdsus. Nüpea kui revolutsioon hakkas looma tegelikku võrdsust algul poliitika ja hiljem majanduse alal, kustust tegeliku vabaduse tungal diktatuuri verelombis.

Prantsuse ühiskond pidi teel «vabaduse revolutsioonini»¹ ületama mitmed hiljem eelarvamusteks nimetatud põhiarusaamad oma tavateadvuses.²

Aluslikem neist eelarvamustest oli arusaam, et mitteaadlikud (*les roturiers*) kuuluvad teise inimliiki kui aadlikud (*la noblesse*), et aadel pole mitte pelgalt sotsiaalne, vaid bioloogiline mõiste. XVIII sajandil ei olnud «verepuhtus» veel mingi meta-

foor: siniverelisis tähendas sünniparemust ning sellest tulenevalt iseeneslikku ühiskondlikku eeliseisundit. Hiljem sellele seisukohale tagasi vaadates märkis näiteks Mme Campan: «Kõrgeaadlikud, kes olid harjunud, et neid koheldakse kui jumalusi, hakkasid loomulikult viimaks uskuma, et neil on mingi eriline loomus, et nad on mingi hoopis puhtam liik kui ülejäänud inimesed.»³

Kuuluvus nende väheste väljavalitute hulka,⁴ pääs seisuslikult eesõigustate ringi oli väga ihaldusväärne. Sellest siis aadelluse tohtu külgetõmbejõud, mis avaldus niihästi seaduslikus kui ka ebaseaduslikus tiitlite omandamises. Tiitli usurpaatorite väljaselgitamiseks ja karistamiseks tegutsesid alates 1683. aastast kuni revolutsioonini erikomisjonid. Nende töö innukusest või loidusest võib selgesti välja lugeda muutusi riiklikus aadlipoliitikas. Sedasama dünaamikat saab jälgida aadlikerjadega kauplemise valmiduse või kitsiduse põhjal. Aadliseisusse rekruteerus eelkõige Pariisi linnaladvik — tsunftide eestseisjad, suurkaupmehed, raehärrad, kõrgema kohtuameti (parlamendi) liikmed —, tuginedes oma varanduslikule ning ametiseisundile (nn mantli- ja ametiaadel, *noblesse de robe et d'office*).

Tolle uue, kodanliku aristokraatia seisund ühiskonnas oli õige pidetu: kodanlusest hoidis ta end ise eemale, pärusaristokraatia aga ei võtnud teda omaks («l'anobli restait bourgeois»). Nii meenutas hertsog de Saint-Simon 1715. aastal kuninglikus rahandus-

¹ St 14. juuli konstitutsionalistliku revolutsioonini. 10. augusti vabariikliku revolutsiooni (1792) nimetati «võrdsuse revolutsiooniks». (See eristus on fikseeritud näiteks vabariigiaegsel Pariisi linnavalitsuse pitsatil.)

² Fontenelle'ist alates märkis sõna «eelarvamus» (*préjugé*) ekslikku seisukohta ühiskondlikus teadvuses (nn avalikus arvamuses), mis mõistuse kriitika proovile vastu panna ei suuda, püsib aga rumaluse ning ebausui toel.

³ Tsit. P. Lacroix. XVIIIme siècle. Institutions, usages et costumes. France 1700—1789. Paris, 1878, lk 22.

⁴ Kuningliku genealoogi H. Chérini andmeil esindas 80 000-st Louis XVI aegest Prantsusmaa aadliperekonnast vaid paarikümmend tõesti «mälendamata aegadest» pärinevat vana aadlit.

nõukogus puhkenud vaidlusega seoses mantli-aadlit soosivale Regendile, et «iga riigiametnik, olgu ta sünnilt kes iganes, kuulub kolmandasse /st kodanlikku/ seisusse oma ameti poolest. Riiginõunikud kuuluvad mantliaadli hulka ning on riigiametnikud, järelikult samuti kolmandast seisusest».⁵ See näitab, et vana aristokraatia teadvuses säilis pärusaadli (nn mõõga-aadli) ja mantliaadli **seisuslik** vahe. Ehkki linnade suurdodanlus juba revolutsiooni eel edestas aadlike enamikku varanduslikult, jäi ta seltskondlikult alaväärtsulikuks, teisesordiliseks, naeruväärseks («kodanlasest aadlimees!»). «Haruharva võib leida kodanlast, kelle mõtlemises oleks laia joont,» leidis isegi hertsog de Richelieu (kes ise oli suhteliselt madalat päritolu, ehkki rikas). Niisugune tunnistus on seda tähelepanuväärsem, et Richelieu oli üks **Voltaire'i** lähedasemaid sõpru, ja just eelkõige **Voltaire'i** nimega seostub XVIII sajandi ühiskondlikus teadvuses murrang, mille käigus eesõiguste mõõnmisel vereparemus-eelarvamus asendus vaimuparemus-kriteeriumiga.⁶

Kodanliku ühiskonna eelajalugu oli juba renessansiajal vana pärusaadli (*noblesse d'extraction* või *de race*) kõrvale toonud teenetaristokraatia, kes aga XVIII sajandiks oli vana aadli hulka sulandunud.⁷

⁵ Mémoires complets et authentiques du duc de Saint-Simon sur le siècle de Louis XIV et la Régence, XXV. Paris, 1843, lk 100.

⁶ Sama tähelepanuväärselt jäi sünniaadli ühiskondliku prioriteedi ideele kindlaks ka teine **Voltaire'i** kuuluis sõber, Friedrich II, kes näiteks oma vastuses Du Marsais' anonüümselt ilmunud «Esseele eelarvamuste kohta» (1770) märkis: «Luuu perekondi, kes oma esivanemate tublide tegude tulemusel õitsele puhkesid — kas ei tähenda see anda üldsusele virgutust ausalt riiki teenida, et järglased võiksid olla üle külvatud samasuguste heategudega? /- - -/ Kõikides Euroopa riikides on aadli ühesugused eesõigused. Vahetevahel rajab kodanlus endale tee kõrgemate ametiteni, ja nimelt siis, kui teda aadeldavad talent, võimed ja teened. /- - -/ Mitte mõõnda sünnipärale seda, mis talle õigust mõõda kuulub, pole mitte filosoofilise vabaduse, vaid **kodanliku** ja **naeruväärse** edevuse tagajärg.» — Friedrich II. v o n P r e u ß e n. Schriften und Briefe. Leipzig, 1987, lk 270.

⁷ Niisugune protsess polnud Euroopa ajaloos esmakordne: seesama oli juhtunud varakeskaegse teenetaristokraatiaga, kes feodaalajastu kõrgperioodiks oli sulandunud rüütlikeisuse hulka. Uut tüüpi teenetaristokraatia kutsus renessansiajal ellu vajadus uut tüüpi teenete järele, sest rüütli-teened (ning nõnda ka eraldi rüütlikeisuse) oli kasutuks muutnud püssirohu kasutuselevõtt sõjatehnikas. (Nii, nagu osutab Hegel, sai püssirohi ühiskonna sotsiaalselt struktuuri ümberkuundavaks jõuks alles Euroopas, kuna ta Hiinas jäi murrangulise tähtsusetu avastuseks.)

Selleks ajaks oli Euroopa ühiskond valmis poliitilisele areenile vastu võtma uue teenetaristokraatia, kuid tolle tuli ühiskondlikus teadvuses ületada teatav eelarvamusi: tuli läbi suruda kodanluse ning aadli sotsiaalse võrdväärsuse ja võrdõiguslikkuse idee.

Selleks tuli näidata, et seisuste erinevused pole mitte aprioorsed ja looduslikud (bioloogilised), vaid puhtkonventsionaalsed. Niisugune arusaam levis XVIII sajandi Prantsusmaal koos inglise sensualismiga, mille üks põhiteese (Hobbes, Locke) ütles, et inimesed on kõik sünnilt võrdsed «valged lehed», et nad startivad ilmale tulles kõik ühel joonel ja kellelgi pole teiste ees arvestatavat edumaad kaasaantud kvaliteetide näol. Koos inglise sensualistidega väitsid prantsuse valgustusfilosoofid (Voltaire, Helvétius, Rousseau jt), et inimintellekt on puhtalt sünnijärgse keskkonnamõju tulemus, mille saavutamisel etendab olulist rolli igaühe isiklik tublidus, isiklikud **teened**. Sünnipäraseid teeneid pole olemas: «Aadlik, kelle ainsaks teeneks on tema esivanemad, pole mõistuse silmis muud kui lapseohtu vanur, kes kunagi olevat korda saatnud suuri asju.»⁸

Sotsiaalsele areenile ilmus uut tüüpi aristokraatia, **vaimuaristokraatia**.

Selle silmapaistvaimaks eestvõitlejaks sai-gi **Voltaire**. Häbenedes ja põlates oma kodanlasapäritolu⁹ pühendas Arouet-noorem end võitlusele vaimuaristokraatia ja seisuaristokraatia seltskondliku võrdsuse eest. Oma programmi sõnastas ta juba nooruses, öeldes kuninglikku verd prints de Contile kord lõunalauas: «Eks me ole siin kõik ühtviisi printsid või poeedid!»

Tookord, regentlusaajal, oli niisugune «libertiinluseks» nimetatav vabameelsus kõrgseltskonnas veel sallitav, hiljem, kui Louis XV trooniletulekuga (1723) algas pärusaadli seisuseteadvuse uus tõus, anti **Voltaire'ile**, kui ta end unustama kippus ja sünniaristokraatide (Rohan) või koguni kuningatega (Friedrich) võrdseks pidama tikkus, lihtsalt peksa.

«Arouet? Voltaire? Mis teie nimi siis lõppeks on?» oli ševaljee de Rohan temalt 1726. aastal küsinud. **Voltaire'i** vastus, mis tõi talle kaela kepihoobid, Bastille' ja pagenduse, kõlas oma sajandi vääriliselt: «**Voltaire!** Mina olen omanimeliste hulgas esimene, teie aga viimane.»¹⁰

⁸ J. Le Rond d'Alembert. Oeuvres philosophiques, historiques et littéraires, III. Paris, 1805, lk 69.

⁹ Tema alaväärsuskompleksi kohta vt J. Orieux. Voltaire ou la Royauté de l'esprit, I. Paris, 1977, lk 9—76.

¹⁰ Sealsamas, lk 166.

Läbi raskuste rajas vaimuaristokraatia endale teed ühiskondlikule tunnustusele seisuaristokraatia kõrval. Tema sotsiaalse läbimurde paigaks said **salongid**, XVIII sajandi seltskondliku lõbutsemise asutused. Kujukalt annab vaimuaristokraatia iseteadvuse kasvust märku näiteks järgmine juhtum kirjanik Le Sage'iga:

Le Sage, kes ei külastanud salonge kuigi meelsasti, oli siiski saadud hertsoginna de Bouilloni juurde üht komöödiat ette lugema, kui talle oli kinnitatud, et seltskonda ei tule ühtki finantsisti. Le Sage juhtus hiljaks jääma ja saabus, käsikiri kaenas, alles hulk aega pärast aadlikest kuulajaskonna kohalejõudmist. «End oodata lastes te raiskasite meil terve tunni,» ütles hertsoginna rangelt. «Kohe säästan ma teile tervelt kaks,» vastas Le Sage ja kõndis välja.¹¹

Finantsistide mainimine ülal esitatud anekdoodis annab märku ka juba kolmanda aristokraatia, **rahaaristokraatia** (*l'aristocratie financière*) esilekerkimisest ühiskonnas merkantilistliku majanduspoliitika ning aadlipatentide müügi tagajärjel. Õieti moodustus rahaaristokraatia **seisusvahe ähmastudes** liberaalse, kapitaliseeruva õukonna-aadli¹² (mh hertsog de Noailles, markii de La Fayette, hertsog d'Aiguillon, krahv de La Rochefoucauld) ning varaka kõrgkodaanluse vahel.

Eriti märgatavaks jõuks muutus rahaaristokraatia regentluse ajal (1715—1723): võitluses teda mitte tunnustada tahtva kõrgaadli vastu toetus regent Philippe d'Orléans suuresti uuele kodanlikule teenistusaadlile. Viimase iseteadvusest andis kohe märku rahandusnõukogus asetleidnud intsident: mantliaadlikest nõunikud hakkasid taotlema eesõigust päruaadlike ees, kui nood pole hertsogid või *officiers de la couronne*, mistõttu neist tahapoole oleks jäänud markii d'Effiat, Prantsusmaa marssali lapselaps ja Püha Vaimu ordeni kavaler. Niisuguse taotluse fakt on seda tähendusrikkam, et normid, millele seejuures viidati, olid ammu aegunud.

Revolutsiooni eelõhtuks oli Prantsusmaal niisil moodustunud teatav aadli ja kodanluse vahekiht, kelle valduses olev tegelik jõud ning initsiatiiv polnud poliitiliste õigustega kaetud. Just see vahekiht algatas revolutsioo-

niprotsessi kui võitluse aadli eesõigustest osasaamise eest.

Seisusvahede jäikus, mis takistas kõrgkodaanluse tegelikku aadlistumist, sundis viimaks XVIII sajandi keskel kodaanlust välja astuma iseseisva, uue poliitilise jõuna: **kodanikest koosneva kolmanda seisusena**.¹³ «Mis on kolmas seisus?» küsis abee Sieyès 1789. aasta jaanuaris, ja vastas: «Kõik.» — «Mis on ta senises riigikorras olnud?» usutles ta seejärel, ja nentis: «Mitte miski.» Saada «miskiks» tähendas kodaanlusele omandada kahe kõrgema seisuse, kleeeruse ning aadli poliitilised õigused, täpsemalt: eesõigused.

Suure Prantsuse Kodanliku Revolutsiooni järgutisus tulenebki õieti sellest, et vabaduse, s.o poliitilise võrdõiguslikkuse ehk «võrdsete õiguste» loosungi varjus taotles iga järjekordne Suure Revolutsiooni areenile ilmunud ühiskonnakiht võrdsust temast ülemal seisva kihiga, kusjuures nood tema seaduspärastena nõutud **õigused** ei pidanud olema muud kui **eesõigused** temast alamale jäävate kihtide ees. Poliitiline võrdsus, mis kirjutati revolutsiooni lipule, oli ikka vaid eesõiguste võrdsus (!). Selle sisemise mehhanismiga toimus revolutsiooni käigus omalaadne «masside ülestõus», st sotsiaalse te kihilte järkjärguline võrdsustumine ülespoole (poliitilises mõttes).¹⁴ Selle tulemusel laienes kordkorralt — kodaanluse eri kihtide kaupa — poliitiliste subjektide ring, käivitus protsess, mida nimetatakse **kodaanluse poliitiliseks emantsipatsiooniks**.¹⁵

Kui aga õigusi — sealhulgas poliitilisi —

¹¹ Vt P. Lacroix, XVIIIme siècle, lk 435.

¹² Konservatiivsem õukonna-aadel ja maa-aadel pidasid komertstegevust seisusvastaseks. Isegi mantliaadli hulka kuuluv Montesquieu väitis kaubandusega tegelemise kohta: «See oleks vahend, millega hävitada aadel, toomata vähimatki kasu kaubandusele.» Seisusvastase eelarvamus oli visa kaduma ka pärast Riiginõukogu määrusi, millega suurkaubandus (erinevalt väikekaubandusest) kuulutati aadlikele siiski auväärseks.

¹³ Kodaanluse seisusliku iseteadvuse kasv väljendus niihästi sõna «bourgeois» vabanemises iroonilisest, halvustavast kõrvaltähendusest ('tõusik') kui ka sõna «citoyen» ('kodaanik'), tolle hiljem revolutsioonijärgse ainsa tiitli, võrdsustitiitli käibele tulekus. Muide, viimases on jälle oma tunnuslik roll Voltaire'il: pärast Rohaniit peksasaamist kaitses teda ainsana hertsog de Villars: Rohan olevat lasknud «läbi peksta kodaaniku!» — Vt J. O r i e u x. Voltaire, I, lk 169.

¹⁴ Seda ülespoole võrdsustavat üldtendentsi inimkonna ajaloos nimetatakse **humanismiks**. Vt L. Priimägi. Kellel on, sellele antakse... «Vikerkaar» 1987, nr 7, lk 84—85.

¹⁵ Kujukalt avaldub see protsess «natsiooni» kui riigi poliitilise subjekti mõiste sisu muutuses. Joseph-Marie de Maistre defineeris seda veel järgmiselt: «Qu'est ce qu'une nation? C'est le souverain et l'aristocratie.» Abee Sieyès aga juba: «Le tiers état, la bourgeoisie, est tout; c'est la nation.» — Vt Fr. Meinecke. Weltbürgertum und Nationalstaat. Berlin, 1922, lk 21 jj.

on võimalik võrdsustada ülenevalt¹⁶, eesõigustena, siis kohustusi — eelkõige majanduslikke — saab võrdsustada üksnes alanevalt: ümberjaotamine majandussfääris rikkust juurde ei tooda ning uute majanduslike subjektide (omanike) ringi laienemine kodanluse madalamate kihtide võrra pidi revolutsioonilise paratamatult kaasa tooma varandusliku võrdsustamise allapoole ehk nivellatsiooni.

Nagu me eelmisel korral juba näitasime, hoidsid nivelleerimise initsiatiivi — nagu ikka — enda käes alamkihid.¹⁷ Peamiselt nende vaiksamal või valjemal surve lasti ümberjaotusse revolutsiooni käigus eksproprieerimise teel tekkinud ressursid: kiriku, emigrantide ja «kontrrrevolutsionääride» vara, üle 600-liivrised pensionid jms. Illusioon, et rikkus saab tekkida ümberjaotusest, kõlas iseäranis ilmekalt juba deputaat Reubeli soovitusel 1791. aastal Rahvuskogusse oma vaesuse vastu protestima tulnud maameestele: «Kui te tahate, et natsioon oleks rikas, siis minge aristokraatia ja finantsistide

kappide ja laegaste kallale ning võtke endale, mis te sealt leiate!»¹⁸

Pelgalt konfiskeeritu väljajagamisega piirdus alamkihtide (sankülottide) rikastamise aktsioon ka jakobiinide valitsuse ajal (vantoosidekreedid 1794. aasta veebruarimärtsis), kaugemale nad minna ei sõandanud, ringluse osalevat omandit, kapitali, eriti tööstuskapitali, nad puutuda ei julgenud. Jakobiinide ideaaliks oli varade **ligikaudne** võrdsus, olukord, kus «kõigil on midagi ja kellelgi pole liiga palju». Seda oma ideoloogiliselt isalt Rousseault pärinevat põhimõtet järgides tõrjusid nad tagasi kõik radikaalsemad võrdsustamiskatsed (hebertistide, šometistide, žakruitiinide poolt).¹⁹ Siiski oli jakobiinide majanduspoliitika nii poolik, et nende 1793. aasta konstitutsioonist võis omakorda saada babuvistide võrdsustusprogrammi alus. (Mäletatavasti kuulutas Babeuf oma majandusdekreedi projektis, et uus ühiskond ei tunnusta mingeid erinevusi peale... vanuseliste ja sooliste.²⁰)

Kui vabaduse, st poliitilise võrdõiguse loosung tähistas **emantsipatsiooni** ehk võrdsustumist **ülespoole**, siis tegeliku võrdsuse, st majandusliku võrdsustamise loosung tähistas **nivellatsiooni** ehk võrdsustumist **allapoole**. Nende kahe vektori, kahe vastandliku suundumuse vahelises pinges arenes ja viimaks seiskus oma ettenähtud punktis Suur Prantsuse Kodanlik Revolutsioon.

¹⁶ Ülenev võrdsustamine oli revolutsiooni peamine poliitiline tendents, tema ühiskondlik põhitelg. Seisusliku allapoole võrdsustamise, st seisusliku nivellatsiooni juhud — «imede öö» 4.VIII 1789, tiitlite ärakaotamine 1790. aasta 19.VI dekreediga, vaimulike kuulutamise riigiametnikeks (esimese seisuse ärakaotamine) 12.VII 1790, tsunftide ja nende eesõiguste likvideerimine veebruaris 1791 — on vaid kaasnähe. Seisusliku nivellatsiooni äärmuslikem väljendus oli muidugi regitsiid 21.I 1793. Just niimoodi käsib seda akti mõista Saint-Justi lause Rahvuskonvendis 14.XI 1792: «Kuningat ei tule kohtu alla anda mitte tema valitsemisaegsete kuritegude eest, vaid selle eest, et ta on kuningas...» (Vt A. З. Манфред. Великая французская буржуазная революция XVIII века. Москва, 1956, lk 172). Muidugi on see, mis kõrvaldatakse, igas revolutsioonis teisejärguline, võrreldes sellega, mida sünnib uut.
¹⁷ Ühiskonna ülakihtides oli küllalt selge selle protsessi hukatuslikkus. Nõnda oli juba La Bruyère märkinud, et «l'égalié des possessions et des richesses entraîne une anarchie universelle», ja abee Raynal meenutanud: «Il n'y a dans la nature qu'une égalité de droit, et jamais une égalité de fait.» Sellest said aru ka revolutsiooni algatanud konstitutsionalistid. Näiteks hoiatas Barnave juba 15.VII 1791 Rahvuskogus, et «üksainus ülemäärane samm võrdsuse suunas tähendab omandi hävitamist».

¹⁸ Souvenirs de la marquise de Créquy de 1710 à 1803, VII. Paris, i.a. (Garnier frères), lk 95. Samas vaimus õigustas Jacques Roux hiljem Pariisi poodide rüüstamist lihtrahva poolt 25. II 1793. Vt J. Roux. Freiheit wird die Welt erobern. Reden und Schriften. Leipzig, 1985, lk 17.

¹⁹ Rousseau kahetisuse veelkordseks kinnituseks on asjaolu, et temalt võib leida ka äärmusliku varandusliku võrdsustamise õigustuse. Kui «Contrat social» (1762) rõhutab vaid varade ligikaudse võrdsuse põhimõtet, siis samal aastal ilmunud «Emile's» on otsesõnu öeldud, et riigil «ei ole õigust puutuda ühe või mitme eraisiku omandit, aga ta võib seadusliku õigusega ära võtta kõikide omandi». (J.-J. Rousseau. Emile ou de l'éducation, II. Paris, i.a. (Nelson), lk 378.) Selles seisukohas on nähtud Morelly «Code de la Nature's» (1755) mõju Rousseaulle, aga paralleel on olemas juba ka Hobbesi riigiteoorias.

²⁰ Vrd История политических учений. Москва, 1955, lk 288.

MÜÜT, MÕTE JA MEIE

JAAN KAPLINSKI
Unustuse näod

Inimene on nagu Kuu, tal on valguse- ja varjupool ja teise inimese poole on ta enamasti pööratud valguspoolega. Sotsiaalse kontrolli toimimise eeldusi on meie usk, et mingi oluline osa inimesi, need, kellega me arvestame, kelle ees tunneme häbi, on meist paremad. Me saame seda uskuda, sest me ei tea teistest inimestest kuigi palju, me ei tunne ja enamasti ka ei taha tunda nende varjupooli. Siia kuulub ka meie soov uskuda, et inimesed ei ole õnnatud, et elu on keskeltläbi süiski elamist väärt. Sel kombel oleme kõik osalised illusionistide vandenõus, mille eesmärk on näidata inimest paremana ja õnnelikumana, elu ilusamana, kui ta tegelikult on. See vandenõu on mingis mõttes elu enese vandenõu selle nimel, et ta saaks kesta. Sest on kahtlane, kas siis, kui inimene teab kogu tõtt valust, kannatusest ja alatusest, tal üldse jätkub julgust ja jaksu edasi elada.

Ka siis, kui meil pole usku endasse, on meil siiski usk inimkonnasse, usk kollektiivi, kellega arvestame, kellega end kohandame. Kui see usk kaob, on inimene potentsiaalne kurjategija, ta ei hooli enam teistest, ei arvesta teistega. Paradoksaalne on, et mõnigi kord on just niisuguste hoolimatute egoistide ümber kujunenud isikukultus, inimesesse, kes ei uskunud teistesse, hakkasid uskuma teised. Näited on meie sajandil käepärast — kas või Hitler ja Stalin, kaks jumaldatud misantroopi. Miks said just nemad ja nendesugused nii populaarseks? Ma ei oska sellele vastata. Mõtlen, et võib-olla kohtusid siin massi igatsus leida inimest, kes oleks teistmoodi, teistest üle, ja paari absoluutse egotsentriku valmisolek massile vastu tulla. Normaalne inimene ei saa ilmselt võtta sangari, pooljumala rolli, teda segab häbelikkus, teistega arvestamine, ta ei saa olla häälestamata end teiste järgi. Suurel diktaatoril niisuguseid tõkkeid ei ole. Teised on temale vaid objektid, malevigurid, kellega tema võib teha, mis tahab.

Meie sajandi tragöödia pole niivõrd selles, et leidus kurjategijaid, kes olid valmis massiga absoluutse hoolimatusega manipuleerima. Selliseid olevusi leidub arvatavasti igal ajal. Tragöödia on pigem selles, et meie sajandil on diktaatorid leidnud endale massid, kes on valmis neid pimesi uskuma ja nende nimega huultel tegema ükskõik mida, hävitama linna

või ehitama lossi nagu Aladdini lambi vaim.

Miks on just kahekümnenda sajandi, aatomisajandi, bioloogiasajandi inimene osutunud nii vastuvõtlikuks manipulatsioonile, püüdnud nii meeleehtlikult põgeneda vabaduse eest, mida ta sama meeleehtlikult on taga nõudnud ja mille pärast palju verd ja pisaraid valanud? Taas ei tea ma vastust, taas aga on mul oma arvamine. Ma kaldun lihtsalt uskuma, et inimpsüühika vajab tasakaalu. Ja kui ajavaim nii tugevasti kaldus teadusliku ratsionalismi poole, pidi sellele tekkima vastukaal — irratsionalism pidi tulema tagasi vägevamalt kui varem, otsekui kurat kordatehtud majja Jeesuse mõistujutus.

Mõistus ja tõde, meie poole mõistus püüab, on inimesele ambivalentset asjad. Me ühtaegu armastame ja vihkame neid nagu elu, naist, meest, lapsi ja paljut muud. Ja pole siis ime, et tõearmastuse kasvades peab kasvama ka tõevihkamine, mille klassikalisteks näideteks jäävad vist pikka aega juut Einsteini loodud relatiivsusteooria jälitamine natside poolt ja elu muutmatust kinnitava geneetika põlustamine stalinistide poolt, aga ka ajaloo ja kaasaegsete sündmuste piiramatut võltsimine Nõukogude Liidus, totaalne desinformatsioon. See on meie negatiivse tõesse suhtumise agressiivne, destrukttiivne pool, mis ründab tõde, mida ta mingil põhjusel kardab. Teine võimalus on seda hirmuäratavat tõde lihtsalt vältida, ta unustada, mis on liberaalses läänemaailmas valitsev reageerimine. Ning pole ime, et meie sajand on selleski vallas saavutanud rekordilisi tulemusi. Kahekümnenda sajand, mõistuse ja mõistusevastasuse sajand on väärt kandma ka unustuse sajandi nime.

Kahekümnenda sajand tõi psühhoanalüüsi ja eksperimentaalpsühholoogia, inimese radikaalse demütologiseerimise. Ent ta tõi ka remütologiseerimise, olgu Alfred Rosenbergi «XX sajandi müütina», stalinistlikute sangarimüütidenäide või Hollywoodi storydenäide, mis struktuurianalüüsil osutuvad üsnagi lähedasteks vanadele kreeka müütidele, meenutades meile, et algselt on nii *mythos* kui *story* enamvähem sama tähendusega. Mõlemate sisuks on segase, arusaamatu ja ohtliku tõeluse ümberstruktureerimine või veel vabamalt öeldes elu literatuuristamine. Enamus meist võtab ju tõde vastu ainult kirjanduslikus, *story* või *mythose* vormis, enamuse tões peab olema Hea ja Kuri, kangelane ja

vaenlane, süüdlase leidmine ja karistamine, progress ja elu mõte, isegi inglid, nõiad ja imetegijad, olgu siis sensitiivide ja UFOlastena, nagu praegu moes on.

Praegu on Nõukogude Liidus toimumas valuline demütologiseerimine, ajaloo ja oleviku tõe vastamine arhailise sangari- ja vaenlasemüüdi rüüst, milles teda mitu põlve hoiti. Ja ikka on huvitav, kui väga selline demütologiseerimine paljusid ärritab. Loomulikult ei saa oodata, et NKVD kuklaskude spetsialistid tunneksid rõõmu oma tunaste sangaritegude ilmsiktulemisest. Sagegi aga protestivad demütologiseerimise vastu, «ideaalide mahakiskumise» vastu inimesed, kellel ei ole mingit otsest süüd mineviku hirmutegudes. Nagu nüüd sangari ja anti-sangari rolli saanud Niina Andrejeva, kelle artikli «Ma ei saa loobuda põhimõtetest» mõte oli tegelikult «Ma ei saa loobuda müütidest». Stalin ei ole ju põhimõte, vaid müüt, niisama on müüt kujutus elu suurest edasiminekest 1930. aastatel Nõukogude Liidus.

Muidugi ei tähenda demütologiseerimine müüdi tagurpidi pööramist, asendamist anti-müüdiga, kus senised inglid on kuradid ja kuradid inglid. Seda aga tahame tihti teha. Ka müüdi skeemi järgi tuleb nii teha: vaenlase tõde on antitõde, selles on valge must ja must valge. Kui stalinistlikus mütoloogias Buhharin oli kurat, siis nüüd, tema rehabiliteerimise ajal, on püütud temast inglit teha. Vene marurahvuslased aga, kes väidavad, et Buhharin olnud juut, loevad teda loomulikult ikka mustade jõudude liidriks, kes tahtsid hävitada Püha Venemaad. Mütologiseeritud on minu meelest peale Niina Andrejeva ka Jegor Ligatšov ja teised konservatiivide liidrid ja autoriteetid.

Remütologiseerimisega tegeleme ka meie Eestis: seni mõnitatud ja mahavaikitud Vabadussõja sangarid nagu Irv ja Kuperjanov, Eesti Vabariigi poliitikud ja sõjaväelased saavad meie rahvusliku mütoloogia peakujudeks ja mütoloogia seaduste järgi kaldume ka neid nägema läbinisti positiivsetena, kuigi näiteks Julius Kuperjanovi tõelised teod ja iseloom (olen olnud Paju mõisas kolhoosis ja kuulnud sealsete taatide mälestusi Vabadussõja ajast) tekitasid mõneski kaas-aegses rohkem õudust kui sümpaatiat. Samamoodi kaldume remütologiseerima kommuniste, olgu 1940. aasta juunisündmustes osalenud või praegusi parteiliikmeid. Mõnes ringkonnas on kinnistunud kujutus kompartei liikmetest kui reeturitest ja paharettidest, kes püüavad järjekindlalt teha eesti rahvale kurja, eksitada ja petta, keda juhiavad ainult omakasu ja võimu hoidmise motiivid ning kellega tõsisel eestlasel ei tohiks

olla mingit tegemist.

Mütologiseeritult kaldutakse meil, eriti aga Läänemaailmas nägema tervet olukorda Nõukogude Liidus, kus positiivne sangar Gorbby võitleb vapralt üheksapäise konservatiivse bürokraatia lohemao vastu. Gorbby enda sammud, millega ta on bürokraatiat tugevdanud, jäetakse märkamata, niisama kui tema parasjagu kaootiline majanduspoliitika. Maailm vajab sangareid ja loob neid mütoloogia seaduste järgi, mille hulka kuulub ka kontrasti seadus: kes on lohemao vastu, peab tingimata olema sangar. Kuigi tõeliselt võiks ju ka lohemadu võidelda lohemaoga.

On jällegi sümptomaatiline, et just meie valgustatud kahekümnendal sajandil on poliitika mütologiseerumine jõudnud kaugemale kui eelmistel sajanditel, kui riigid olid oma motiivide avamises küünilisemad ja ausamad. Peeter I ei kuulutanud end eesti, liivi ja läti rahva vabastajaks ja kõige suuremaks sõbraks nagu tema järeltulijad kaksada aastat hiljem. Tsaariaegses Iluvaiksi kooliajaloo on lihtsalt öeldud, et Balti provintsid olid Venemaale eluliselt vajalikud. Sellest tookord veel piisas.

XX sajandil on kombeks rääkida vandenõust, olgu siis juutide ja vabamüürlaste vandenõust maailma valitsemiseks, rahvusvahelise imperialismi vandenõust sotsialistlike riikide vastu või rahvusvahelise kommunismi vandenõust vabade rahvate vastu. Ühes vandenõus aga oleme tegelikult küll osalised — see on juba mainitud vandenõu tõe vastu, tõe mütologiseerimise eest. Vana mütoloogiline nägemisviis, müüdistruktuurid tungivad igal pool jõuliselt esile ja restruktureerivad tõeluse. Mis nendes ei mahu, ununeb või moonduv tundmatuseni.

Õnnetus on selles, et mütologiseerimine moonutab meie pilti tõelusest ja sellisena ei lase meil adekvaatselt käituda. Käitumine muutub irratsionaalsemaks. Samal ajal on meie võimalused maailma mõjutada, head ja kurja teha saanud suuremaks kui kunagi varem. Meie kasutada olevad apokalüptilised hävitus- ja loomisvõimsused nõuaksid väga kainen ja selget pilku, väga ausat tõe näkku vaatamist. Seeasemel aga oleme ikka enam hakanud tõde kartma ja selle eest pagema unustusse ja müütidesse.

Kahjuks on irratsionaalne ja mütologiseeritud ka meie reageerimine ökokriisile. Ühelt poolt valitseb edasi naiivne optimism ja taotletakse majanduse kasvu, teiselt poolt on tekkinud mingi roheline kontrakultuur, kus «keemias», «tehnoloogias», «teaduslikkuses» nähakse kuradit ja püütakse taastada vanu mütoloogilise teadvuse malle. Võib-olla olen lootusetult rikutud ratsionalist, aga usun, et kompuutritest on ökoloogiaprobleemide

lahendamisel enam kasu kui Hiina ennustuskunstist või astrooloogilistest külvikalendrist.

Näen ökokriisist üht kõige tõsisemat probleemi, mis inimsoo ette on tõusnud, seda probleemi aga ei tohi mütologiseerida, vaid selgelt näha ja analüüsida. Loobumine aerosoolpakenditest ja mürgiste vaikliimide kasutamisest mööbli valmistamisel ei nõua minu meelest mingit uut maailmavaadet ja religioossust, vaid lihtsalt natuke tervet talupojamõistust. See terve talupojamõistus näib aga tänapäeva maailmas olevat üks kõige napimaid ressursse. Vahest aga pole meil sedavõrd puudu mõistusest kui julgusest teda kasutada. Mõistus on nagu liiga terav nuga, mis võib hõlpsasti sõrme lõigata, lõigata lõhki rüü, mille oleme nii hoolega tõele selga passitanud. Ja alasti tõde võib olla võigas, kummaline ja võõrastav.

Üks meie aja põhiparadoks on kindlasti see, et meil läheb ikka rohkem vaja teadmisi, tõde, — muidu me lihtsalt enam ei saa oma eluga ja maailmaga hakkama. Ent ei ole märgata, et inimsoo valmisolek objektiivset teadmist hankida, tõele silma vaadata oleks kasvanud koos selle vajadusega. Pigem vastupidi. Meie aja märk on narkomaania

plahvatuslik kasv. Võib märkida, et nii alkoholi kui mitmeid muid meelemärke tunneb inimsugu tuhandeid aastaid. Alkoholism ja narkomaania on aga hilised nähtused, iseloomulikud peaaesjalikult «Lääne tsivilisatsioonile». Kui mõtleme veel, et seesama Lääne tsivilisatsioon on loonud kino, video, *life style*'i, on spordi, poliitika ja kaubanduse muutnud vaatamänguliseks, et temas sünnivad ikka ja jälle negativistlikud rühmitused nagu vasakpoolsed ja rohelised, ei tundu vale öelda, et selle tsivilisatsiooni peaesmärgiks on saamas põgenemine iseenda eest, eneseunustamine. Lääne tsivilisatsioon on oidipuslikum kui suur osa teisi, isatapmiskihk on talle iseloomulik juba vanast ajast. Ühiskonnas avaldub isatapmiskihk revolutsioonilisuses. Ma arvan, et Läänemaailma esimene suurem ja siiani kõige radikaalsem revolutsioon oli kristlik revolutsioon, mis antiikkultuuri hävitas või tundmatuseeni transformeeris. Kas oleme praegu läbi teemas sama põhjalikku revolutsioonilist muutust, ei saa seesolijana öelda: see jääb teha ajaloolastele mitmeid aastakümneid, vahest isegi aastasadu hiljem, kui inimsoole on antud nii pikka kestmist siin Maal.

ELAV AJALUGU

REIN KRUIS

«Wirulases» «Eesti Ekspressini»

1924. a avaldas eestisõbralik baltisakslane Arthur Behrsing (1873—1929) «Revaler Botes» ülevaate «Ein Gang durch den estnischen Zeitschriftenwald» («Jalutuskäik läbi eesti ajakirjametsa»), mis samal aastal ilmus Tallinnas ka erivihuna.

Gorbatšovi ajal Eestis uut ajakirjametsa kerkinud ei ole, küll aga on kasvanud tihe ajalehetaoliste väljaannete võsaräga. Selle tihniku inim-, loom- ja taimekoosluse ammendav üksikasjalik kirjeldamine nõuaks paksu monograafiat. Võib aga ette võtta ka lihtsalt väikese tutvumisekursiooni. Tänavutalvine hooaeg sobib selliseks jalutuskäiguks hästi. Kes teab, mida toob tulevik. Võimu trükimonopoli tingimustes on väga kerge kogu seda tihnikut paari päevaga välja suretada, nii et kevadeks on järel veel ainult paar väänkasvu ja mõni sitke maa-alune juurikas. Võib-olla aga vohab tihnik edasi nii suure hooga, et ülevaatliku lühikese jalutuskäigu tegemine muutub sootuks võimatuks. Või siis teeb vahepeal oma laastamistööd darwinlik või mitsurinlik valik ning tulevane ekskursant ei näe enam paljusid huvitavaid floora- ja faunaesindajaid.

Jõukamad, uhkemad ja teokamad ühisfarmid nii maal kui linnas seadsid endale juba vanal heal Brežnevi ajal sisse oma väikesed väljaanded. Neid oli igasuguseid, alates masinakirjas infolehtedest ja paljundatud laualehtedest kuni mitmesuguste büllitäänide ja «päris» ajalehe väljanägemisega trükisteni. Mõnel oli rohkem ajalik eesmärk — suures farmis on ju tõesti vaja uued käsud-keelud ja muud uudised kõigi inimeste ja loomadeni tuua; mõnel rohkem esinduslik eesmärk — kohaliku partorgi juhtkiri, uhkelt kujundatud autahvel, talitajate ja loomade naeratavad näod.

Sellel orgaanikarikkal pinnasel lihtsalt pidi sula saabudes, uute mahedamate tuulte aegu tarkama midagi uut. See uus oli jõulukuust 1987 ilmuv Viru kolhoosi leht «WIRULANE». Tollal võttis ju käed värisema juba sinise ja musta trükivärvi kokkusaamine valgel paberipinnal, rääkimata sellest, et uue lehe pea ei kutsunud ühinema proleete, vaid hoopis ähvardas: «Tõde tõuseb, vale vajub!» Rääkimata sellest, et lehes trükiti maameeste otsekoheseid arvamusi eesti asjast ja vene värgist. Lühikeseks ajaks

jõudis «Wirulane» saada eeskujuks kogu «suurele» ajakirjandusele ja pani hābenema Tallinna väljaannete toimetusi, mis end seni olid ülijulgeks pidanud. Meenutame, et Endel Nirgi põhimõtteline kirjutis «Juhuslikud eksitused?», mille avaldamisest «Horisont» tagasi kokkus, ilmus kõigepealt 1988. a jürikuu «Wirulases» ja alles siis «Loomingus» (nr 6). «Wirulase» ilmumahakkamine sai oluliseks ajakirjanduslikuks sündmuseks muidugi ka sellepärast, et seda pandi tähele; «Wirulases» räägiti reedeses haritlaste raadiojututoas, mida tollal üle kogu Eesti hardunult kuulati; «Wirulases» kirjutasid teised lehed. Fosforiidivõitlus oli Virumaast teinud sümboli ja kõik Virumaal sündiv võimendus mitmekordselt. Väga võimalik, et enam-vähem samal ajal või isegi varem tekkis mõnes muus Eesti nurgas niisama huvitav ja tähelepanuväärne pisiväljaanne, kuid maadliigi võrseid seiravad pilgud olid parasjagu suunatud mujale. Võib-olla teeb «Wirulase» kiitmine kellelegi ülekohtu, kuid lootkem siis, et mõni tulevane süstemaatiline botaanik herbaariumi korrastades ühegi muu lehe voorusi objektiivselt esile toomata ei jäta ja nõnda õigluse jalule seab. Samas tundub tagantjärele loogiline, et mutatsioon pidi toimuma just kriitilises seisus oleval Virumaal, kus polnud enam midagi kaotada. Ja kui libiseda kooperatiivilehtedes armastatud parapsühholoogilisse stiili, siis võiks öelda ka umbes nii, et Virumaale koondatud vaimne energia pidigi looma midagi sellist nagu «Wirulane». Energia energiaks, aga mehed peavad ka taga olema. Need mehed, kelle nimed erandina väärivad siin versaalil trükkimist, olid toimetaja RAIVO RIIM ja kujundaja **KALJU LANGSEPP**. Nemad panid käima kord kuus ilmuva lehe, mille trükiarv on kõikunud 2000 ja 4000 vahel (viimasel ajal 3000). Kes «Wirulast» näinud ei ole ja arvab, et tegemist on kolka-lehega, mis pealinna ülemustest kaugel ja otsast otsani vastalist juttu täis, see eksib. Ka puhtprofessionaalsest seisukohast on leht väga hästi tehtud, ruumi on nii Hando Runneli luuletustel kui ka luterlikul tarkusel, nii kohalikel uudistel kui ka suurel poliitikamängul, see oli õieti esimene leht, mida otsast otsani huvitav lugeda, kaasa arvatud teade, et kolhoosi juhatus Konstantin Burakovi tööluusi eest valju noomitusega karistas. Ja veel üks asi, mida tuleb siin versaalil esile tõsta ning kogu järgneva jalutuskäigu kestel meeles pidada: lehte levitatakse

kohapeal TASUTA. See näitab, et peale otseste tegijate hoiavad lehte püsti teisedki seaseld mehed, kes aitasid algusajal ka mahatampimiskatsetele vastu seista.

Oletust, et Eesti biomassi energia Virumaal lehtedena materialiseerub, kinnitab osaliselt võib-olla ka jaanuaris 1989 taas ilmuma hakanud «VIRUMAA TEATAJA» (toimetajad Rein Sikk ja Monika Kukk, trükiarv 10 000, ühe lehe hind 20 kopikat). Samanimeline ajaleht on ilmunud 1925—1940 ja 1941—1944, nüüd antakse seda kord kuus välja Virumaa Fondi nimel. «Virumaa Teataja» on üks esimesi uusi pisiväljandeid, mis rõhutab oma seost kunagi varem sama nime all ilmunud lehega (muu hulgas näiteks sellest väljavõtteid taasavaldades), ja jõude jalutaval botaanikahuvilisel tekitab see hulga probleeme. Heinrich Helm on «Lühikeses Eesti ajakirjanduse ajaloo» (Tartu, 1936, lk 53) märkinud, et Jaak Järve toimetatud «Wirulane» «oma venesõbralikkuse kohati liiale läks ja kaudselt venestusele kaasa aitama kippus». Raivo Riimi toimetatava nüüdse «Wirulase» kohta need sõnad ilmselt ei sobi ja ega Viru kolhoosi leht oma sugulust eelkäijaga ülemäära ei rõhuta. Aga edasisel jalutuskäigul kohtame ka selliseid juhtumeid, kus hädine perestroikavõsu ehib end mõne suure ja uhke maharaiutud puu kirjadega. Mida sest arvata?

Kui jutt kord virulaste venesõbralikkusele läks, siis peab mainima ka Rakveres jaanuarist 1989 kord kuus ilmutavat lehte «ТВОЙ ДОМ» («SINU KODU»; toim. Samuil Golomb, 2000, 3 kop). Tegelikult on siin pikk ja tõsine lugu taga. Eestis ilmuval venekeelsel ajakirjandusel oli aastakümneid suuresti dekoratiivne osa. Oli lihtsalt kombeks, et Venemaa igas osariigis ilmub vene keeles üks ametlik päevaleht ja üks päevaleht noortele, üks kirjandusajakiri jne. Muulaste eliidil oli vaja töökohti ja toidumulli, mille honoraridest elatuda. Mis lehe või ajakirja sees, see ei huvitanud õieti kedagi, niikuinii ei lugenud neid ei venelased ega eestlased. Toimetajaiks pandi mujal läbikõrbenud nomenklatuuritöötajad, rahvus siin ei lugenud, kehtis tõeline lolluse internationalism, Olaf Utt ajakirja «ТАЛЛИН» eesotsas ja Valter Toots Tartu ajalehe «ВПЕРЕД» eesotsas on selle parimad näited. Eestlane on tuim ja pika juhtmega. Kui asi tõsisemaks läks ja vene ajakirjandusest sai tähts poliitilise manipuleerimise vahend, oleks võinud need aparatšikud ilma igasuguse pseudodemokraatia ja glasnostita vähe arukamate vastu välja vahetada, samal viisil, nagu nad kunagi ametisse pandi. Aga õige hetk lasti mööda. Ka kõige rumalamal loomal on imeline enesealahoiuinstinkt ja

nüüd ei kanguta erinevate poliitjõudude vastuolu kasutavaid tarikaid enam ükski jõud lahti ilma suure skandaalita. Enese tähtsuse äratundmine kellelegi muidugi aru ei lisanud ja sinne «suur» venekeelne ajakirjandus on praegu skisofreeniline segapuder Moskva ja Tallinna mallidest, võrtsiks nõukogude isemõtlemine. Kui need lehed nüüd oma lugejate massi lausa meditsiinilises mõttes hulluks ajavad, siis ei ole see loodusliku tasakaalu jaoks just kõige parem variant. Profülaktilise sihiga seati mitmel pool — kahjuks ilmselt liiga hilja — sisse väikesed venekeelsed lehed. Septembrist 1988 ilmub «Pärnu Postimehe» lisana mitteveneliku pealkirja ja sisuga kirillitsas «ИНФО» (trükiarv algul 3000, viimasel ajal 1050, 3 kop), mille toimetajaks on märgitud Ernst Helemäe. Novembrist 1989 ilmub Harjumaal samamoodi kaks korda kuus samas kaustas «ХАРЬЮСКИЙ ВЕСТНИК» (nimitoimetaja T. Randloo, seejärel S. Kuznetsov; 1000, 5 kop), 1989 hakkas ka Saaremaal ilmuma oma «ВЕСТНИК» (L. Nipsust, 500, 3 kop). Riiklike herbaariumide ja teiste huviliste juttude põhjal tean, et on olemas ka «ХААПСАЛУСКИЙ ВЕСТНИК» ning «НАШ ВИЛЬЯНДИ», viimase veergudel olevat aga lugejad algatanud arutelu, kas on sünnis mitte-eesti keeles öelda Viljandi kohta «meie oma», ja nüüd olevat vist lehe nime muudetud. Võib-olla on selliseid lehti sündinud mujalgi, kahjuks on neid kõiki raske kätte saada ja üle Eesti kostavad ikka valjemini kauge Vene taiga metsikud hääled. Ometi võib oletada, et ka Pärnus on inimesi, kes huviga vene keeles loeksid, mis sünnib Saaremaal või Viljandis, ja vastupidi, ja nii edasi. Praegu on väikesed vene lehed küll väetikesed ja kidurad, enamasti täidavad neid tõlked ja refereeringud vastavatest kohalikest eesti lehtedest, kusjuures ei kohmaka tõlkekeele ega laenatud esituslaadi poolest ei ole nad vene lugejale kõige suupärasemad. Neist, mida mina olen näinud, paistab Rakvere «ТВОЙ ДОМ» kõige professionaalsem. Muide, kui eesti ajakirjandus on nüüd selgelt orienteeritud endisaeegse Eesti ja Lääne maailmadele (mingis osas langevad need kaks isegi kokku), siis sinise vene ajakirjanduse skisofreenilisuse üks seletusi on nii ajaloolise kui ka muumaise ja muukeelse kogemuse eiramine, jalgrattaleiutamise sünnivalud. Ka kõige arukamad kohalikud muulased on olnud siiralt üllatunud, kuuldes, et Eesti Vabariigis ilmus hulk venekeelseid ajalehti. Ilmselt tasuks ka uute vene pisilehede tegijail kunagist kogemust arvestada. Teine asi, mis kohe pähe tuleb:

võib-olla oleks mõistlik raha, paber ja tegijad kokku võtta ning hakata kümme-konnanne vene pisilehe asemel välja andma ühte või paari suuremat, mis leviksid laiemalt. Kuid ka praegusel killustatusel on kaalukaid õigus-tusi: väike «oma» leht ühendab inimesi (andestatagu tautoloogia) inimlikumaks koosluseks; need lugejad, kes võtavad «omaks» kas või juba mainitud Rakvere lehe «ТВОЙ ДОМ» koos selle eestikeelse (!) juhtlausega «Virumaa — sinu kodu», ilmselt eralduvad massist, mis peab «oma» leheks mõnda sinset või Peipsi-tagust suurlehte. Laias laastus oleks kahtlemata loomulik, kui venelane peaks oma koduks Venemaad (muide, juulis trükkis «ТВОЙ ДОМ» oma lugejatele ära ka NSVL Rahandus-ministeeriumi dokumendi, milles lubatakse mitu tuhat rubla neile, kes asuvad mujalt ümber Venemaa mittemustmullavööndisse), ja eestlasi, kes peavad Virumaa oma koduks võib «ТВОЙ ДОМ» üksjagu ärritada, aga kodutu ja rahvusetu mass on veel ebaloomulik.

Kord oma lemmikrajale sattunud, tahaksin tähelepanu juhtida teistelegi siinsel pinnal võrsunud vene taimede ja järjekordselt kirunda eestlaste tuimust, loidust ja tõlplust. Aprillis 1988, veel üsna lagedal maal, tärkas Tallinnas Noorte Algatuskeskuse ja komsomoli linnakomitee kord kuus ilmuv infoleht «МАСТЕРСКАЯ» (Marianna Algina; trükiarv alguses märkimata, siis 5000, seejärel 6000 ja 7500 vahel kõikum; alguses 20, pärast paksemist oktoobris 1988 40 kop). Tolle aja kohta oli see igati tore õieke. Peale igasuguse noortemusa värgi ilmus seal roheliste dokumente, nii «Raduga» kui ka «Heinakuu» tutvustus, Eesti Sõltumatu Noortefoorumi ettepanekud, väheke ilukirjandust jpm. Eestlasi ei iseloomusta halvast küljest mitte ainult see, et keegi ei viitsinud tollal samasorti legaalselt eestikeelset väljaannet sisse seada, vaid pigem see, et enamik ei taibanud teistegi oma lugeda. Ometi oli väljaandel maist septembrini 1988 eestikeelne vaheleht «ТӨӨ-КОДА» (3000). Edasi on üsna mõttetu targutada, kas «МАСТЕРСКАЯ» pööras rohkem Venemaa asjade poole sellepärast, et siinmail väljaande vastu erilist huvi ei tuntud, või kaotasid eestlased algse vähese huvi sellepärast, et «МАСТЕРСКАЯ» häälestus üsna tüüpilise vene prestroika-noorsooajakirjanduse lainele. Ka sellisena avaldas «Мастерская» mitu oma aja kohta pikantset lugu Mägi-Karabahhia, Jeltsini, Buhharini jms kohta. Muide, 23.VI 1989 ilmus ajalehes «Молодежь Эстонии» intervjuu komsomolitöötaja Märt Sultsiga, milles on juttu kavatsusest «Мастерская»

trükiarvu suurendada ja analoogilist eestikeelset lehte välja anda. Tallinna Noorsoo Algatuskeskusest ja lehetegijatest avaldas kiitva loo Moskva kuukiri «Юность» (1988, nr 12), ja praegugi heljub «Мастерская» lehekesi rohkesti Sarmaatia legendike kohal. Nüüd on Sergei Seredenko sellest lähemalt kirjutanud ka «Nooruses» (1989, nr 10).

Augustis 1988 ilmunud «Мастерская» heidab möödaminnes lisavalgust ka sama aasta kevadel trükikojas «Täht» paljundatud (10 000, 50 kop) Leningradi rock-klubi lehekesi «POK» intsidendile. Lehes on nimelt grupi «DDT» solisti Juri Ševtšuki foto, millel nähti püksiaugust pornograafiat välja paistmas, ja suurem osa lehekesemplare olevat Eestis aresti alla pandud. See on aga ainult üks paljudest mujal tekkinud ja Eestisse paljunema toodud võõrtaimedest, kusjuures teisi pole ka aresti alla pandud. Nagu looduses ikka, tullakse vahel viljastuma tuhandete kilomeetrite taha ja paljunemisprodukt alustab omakorda uut rändu viljastamiskohast tuhandete kilomeetrite kaugusele. Aga juhtub ka seda, et pea kogu paljunenud lehemass jääbki Eestisse, nagu näiteks sopalehe «СОБЕРШЕННО СЕК-ПЕТНО» (Julian Semjonov, 100 000, 1 rbl) puhul. Midagi sadestus siiakanti ka trükikojas «Oktoober» paljundatud Afganistani sõja veteranide Orenburgi organisatsiooni ajalehest «КОТИНГЕНТ» (Aleksandr Babin, 10 000, 30 kop). Eksiarvamuse ärahoidmiseks olgu öeldud, et tegemist pole üheselt mustasajalise, vaid pigem mõtlemapaneva väljaandega; ka Vietnami sõja veteranidel-internatsionalistidel olid oma tõsised probleemid. Need on aga ainult üksikud näited sellest, kuhu läheb trükivõimsus, mille puudumisega eesti kirjastajad alata hädas on. Äri on äri, muusad vaikivad, kui rahapaber (viimasel ajal ka lihtsalt trükipaber) krabiseb. Eks ta ole: laenad oma p... külasse — siis lase ise läbi küljekontide.

Pilt internatsionaalsetest taimedest jääks puudulikuks, kui mööda minna kord nädalas ilmuvast «Kodumaa» ingliskeelsest variandist «HOMELAND». Tegelikult tärkas see dekoratiivse potilillena juba 1985, põhiliselt on seda kasvatatud Arvi Jürviste ja Tarmu Tammerk, suvest 1988 muutus «Homeland» päris korralikuks leheks ja sarnaneb nüüd arusaadavatel põhjustel eksootilise džungli faunale rohkem kui ükski teine sinne väljaanne. Praegusel segasel ajal ei tea, kas peaks kiruma ERSP või EKP ideoloogia- ja propagandatalitust või muid ametimehi, kes ei ole mõistnud, et tegemist on era-kordselt olulise eksportaimega, mis võib Eestile rohkem tulu tuua kui kogu muu

tihnik kokku. Välismaale minevale «Kodu-
maale» pannakse «Homeland» vahele, eraldi
seda tellida ei saa ei siin ega seal, hinda
tal ei ole, siia jääva tiraažiosa levik sõltub
nügi koormatud tegijate innukusest ja juhu-
sest, oleks narr oodata, et välismaine lugeja
selle pisiväljaannete võsast ise üles leiab.

Võsa hakkas hoogsalt vohama just suvel
1988, kui õitsele löid ristsõnalehed ja tarka-
sid seninägematud väljaanded «MERCUR-
RIUS» (Toomas Tromp, 40 000, 30 kop),
«KOOPINFORM» (S. Pimenova, 10 000,
15 kop) ja muud kuulutus- ning reklaam-
lehed. Nende puhul ei piisa botaaniku-
deskriptivisti nõdrast sulest, vaja oleks bio-
loogiateoreetiku tarkust, sest tegemist on väga
huvitava ja keerulise mimikri-probleemiga.
Põhiküsimus: miks hakkasid ristsõnad ja äri-
teated Eesti kliimas maskeeruma ajalehe-
kujuliseks? Nuputamiskogumikke ja äriteat-
mikke võib ju trükkida näiteks brošüürina,
sedagi on tehtud. Võib-olla on asi selles,
et trükikojal on lihtsam suurt lehelahmakat
masinatest läbi lasta, ei mingit voltimist,
lõikamist, brošeerimist? Või oli tollal bürok-
raatiakoridorides infolehe väljaandmise luba
kergem saada kui teistsuguse trükise kirjasta-
mist vormistada? Või oli ikkagi suur osa
kultuuritraditsioonil, lehelugeja rahvas näk-

kab lehekujule paremini? Mul on meele
Juhan Viidingu tõeliselt geniaalne ettepanek
ühel väga ammusel kirjanikekoosolekul:
luuleantoloogiate asemel võiks trükkida
luuletusi lahtistele kaardikestele, igaüks
saaks siis ise oma lemmikluuletuste valimiku
kokku panna. Ei luuletusi ega ristsõnu
seni veel eri kaardikestele ei trükita, muus
osas aga hakkab kanoonilise kujuga trükiste
kõrvale ilmuma ka teistsuguseid, näiteks
ajalehekioskites müüdadavad argiteabe lehe-
kesed «MOMENTUM» ja kunstikuller «7
PÄEVA» ei imiteeri enam ajalehte, küllap
tekib «Vitamiinivurri» kõrvale varsti ka mõni
seksivurr. Aeg on näidanud, et erinevalt
ristsõnalehtedest uued puhtalt reklaam- ja
kuulutislehed Eestis korralikult ei juurdu,
need kas kanguvad või moonduvad. Kas
tõesti jätab need kõik toiduta «Õhtulehe»
lisana ilmuv riiklik «Reklaam»? Palju elu-
jõulisemaks osutuvad hübriidid, oma liigi
tähelepanuväärseim näide on sügisest 1988
kord nädalas ilmuv «NELLI TEATAJA»
(Andi Raudberg, 20 000, 15 kop), mis lau-
päevalugeja maitset arvestades väga hea vais-
tuga on doseerinud nii ristsõnu kui ka
maitsetusi, nii kuritegevust kui ka Soome
TVd, poliitikat ja muud.

(Järgneb)

VAATENURK

KALEV KESKÜLA Au sulle, «Wellesto»

«Wellesto». Oulu, 1989. 152 lk.

*«Wellesto» on täiesti uut
tüüpi organisatsioon —
meie ajastu au, mõistus
ja südametunnistus.
«Wellestot» ei moodusta
isiksused, vaid nende-
vahelised erinevused.»*

*Märt Väljataga («Es-
maspäev» 1989, nr 13—
14, 14. VIII)*

Taas kord peame tunnistama tõsiasja, et
meie kodumaised närused kirjastamisolud
sunnivad nõudlikuma kunstimaitsega kirja-

mehi ja -naisi võõrsile, olgu või Tuuslarite
või Pohjola emandate manu õnne otsima.
Aga ei kohutanud nood vaenulised vaimud
Lauluisa Kreutzwaldi, kes oma «Kalevi-
poja» 1862. aastal Soomemaal Kuopio
linnas trükkida lasi, ei hoi a nad tagasi
«Wellesto»-väge, kes omanimelise raama-
tuga tänavu Oulus maha sai. Almanahhi
välimus on tõepoolest selline, et võin kin-
nitada: meil nii ei trükita. Paraku saab
teda omandada põhiliselt vist ka ainult
raha eest, mida meil ei trükita. Seepärast
on usutavasti asjakohane raamatu sisul üle-
vaatlikumaltki peatuda, selmet meelispalade
juures meeliskleda.

«Wellesto» tekstid võib jaotada neljaks:
proosa, luule, esseed ja manifestid. «Wellesto»
viljakaim manifestikirjanik on Mati Hint,
temalt leidub koguteoses kolm selle žanri
tööd. Kõik, mis Mati Hint kirjutab, on
sulatõsi, liigagi tõsi. Vägisi tuleb meelde Rein

Veidemann, autori kaaskindral Rahvarinde kõrgemast ülemjuhatastest, kes on eesti kirjanduse periodiseerinud eneseteostuslikeks ja eneseõigustuslikeks ajajärkudeks — olenevalt vastavate kirjatööde ülekaalust. Paraku pakuvad Mati Hindi manifestid ikka veel häid näiteid eneseõigustuskirjandusest. Kindlustades ennast ette võimaliku natsionalismisüüdistuse vastu, kirjutab ta: «Juba praegu on meie ühenduses mitme rahva liikmeid» (lk 12). Tõepoolest — siin kirjutajal oli juhus juures viibida, kui wellistolane ja «Vaba Euroopa» Eesti osakonna direktor Toomas H. Ilves tunnistas, et tema vanaema oli venelanna. No näete siis! Tüüpilised on manifestidele väited nagu: «Eesti kultuurihuve ei pea vastandama teiste rahvastele ja teistele kultuuridele» (lk 11) või «Loomulik on ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni liikumisvabaduse paragrahvi tingimusteta tunnustamine /- - -/» (lk 150). Mõni meie oludega halvasti kursis olev lugeja võiks muidugi imestada, et kas tõesti peab selleks rühmitusi moodustama, et nii tuntud tõdesid kuulutada, aga meie oludes on küllap kõik omal kohal ja mu jutt tühi norimine, romantiku ajakohatu ihalus pisut «ekstremistlikumate» manifestide järele. Pealegi on mul tunne, et Mati Hindile sobiksid need isegi rohkem. Manifest ««Wellesto» ei lahu sünnimaalt» on meie kohatise kadeduse õhkkonnas samuti mõistev. Olles ise kaasa elanud viimase paari aasta julgustuste ja hoiatuste aktsiooni, koostanud petitsioone presiidiumile, turgatas korraks pähe, et mis oleks, kui vastava avalduse teeksid kõik meie kindlameelsemad organisatsioonid, rinded, amet- ja seltskonnad. «ENE toimetuse Eestist ei kao!» Aga lõin kahtlema, kas see kedagi nii väga vaimustakski.

Poeetilises vormis manifesti on sõnastanud Doris Kareva. Kummaline küll, aga see tundub muidu nii ühtlaselt heatasemelise luuletaja tavalisest kunstikõrgusest pisut allapoole jäävat. Mind häirib lugedes mu oskamatust otsustada, kas see on luuletus või manifest. Eesti luuleklassika allusioonidega ja rahvusliku poeetika võtetega üleüllastatud laused vahelduvad rahvusliku poliitika eesmärkide otsekohese kuulutamisega. Nii jääb tekst poeesia ja poliitika vahepeale. Vaadeldavas koguteoses leiduvad Kalju Lepiku luuletused on varjamatult poliitilised ja kahtlemata ka luuletused. Ehk oleks pidanud Doris Karevagi manifestist päriselt luuletuse tegema. Luuletused, mis tal albumis mõned leheküljed tagapool trükitud, on ilusad nagu ikka, täis tundelist tugevust ja rauget elegantsi. Tähenduslik ja tabav on ka tema varem «Loomingus» ilmunud

mõtisklus «Unes ja luules», millest albumis leiduvad tõlked ka inglise (T. H. Ilves) ja soome (T. Mäkeläinen) keelde.

Kõnelgem siis edasi «Wellesto»-luulest. Indrek Hirv rändab kirkais kiremaastikes, demonstreerides nii vormitaidu kui kujundiloo suurejoonelist küllust. Jõulise armastaja kireüllistusse seguneb ka varjatud paheilisust ja vaikset blaseerumust. Hirv väärrib Baudelaire'i, kellelt ta muide ühe luuletuse ka «Wellesto»-raamatasse tõlkinud. Enam meeldib mulle tema luuletate vabavärsiline kujundivool, riimaetu on minu jaoks pisut vormiviilitult raskepärane. Kokkuvõttes on Hirv siiski meeldivalt suurejooneline. «Wellestot» kaunistavate eelkiidetud luuletaja loodud illustratsioonide paremik on inspireeritud Kalev Kesküla luulest (valminud nimetatu luulekogu tarvis ja selles ka trükitud), mõningaid võib kohata ka Hasso Krulli ja autori enda raamatuis.

Luuletajana esmakordselt astub publiku ette Jaan Undusk ja viljeleb sedagi kirjandusliiki — nagu ta varasemaaiski amplituudades harjunud — oskuslikult. Kui kirjandusteoses eristada Ain Kaalepi kombel loomingut (inspiratsiooni) ja kunsti (käsitööoskust), siis kuulub Undusk pigem kunstnike kilda. Väljapeetud vormi ja lennuka kujundlikkusega on ta sarnane Hirvega. Need luuletused on vaimuilmna valgustused, mitte «töötavate tänavate» (J. Sütiste) ega «kivilinna heidikut» (Merca) poeesia. Undusk on arbujalik luuletaja, pisut sarnane Talvikule, aga keerulisem, rafineeritum, konstrueeritum. Talvik on Unduski kõrval üks (liht)rahvalik luuletaja. Uued näod eesti poeesiapildiraamide vahel on ka Kalju Soa ja Ott Raun. Esimene on päris uus, sümpaatne oma selguse, omamoodi pretensioonituse ja lihtsuse (lihtsameelse arvustaja rõõm) poolest, teine mitte enam nii väga uus, aga oskab luuletustesse puante monteerida. Mõlemad oskavad kirjandust teha ja üldse oskavad kõik «Wellesto»-luuletajad luuletada — tuleb välja, et ega see vist siis mingi eriline kunst polegi.

Tuntud häädukes ja avaras valikus esineb Merca, elu pektud võõraslaps ja mässuingel — ega tema tutvustamist-seletamist vist vajagi. Nimetamata on veel albumi avaluuletaja, suur eesti esoteeriline poeet Hasso Krull. Selle üle, millest ta kirjutab, võib vahel luuletuste pealkirjade järgi otsustada — kui ta juhtub neid panema. Antud juhul siis sümbolistidest ja juutidest. Lausetes seos on tabamatu, aga laused ise on sügavamõttelised. Hasso Krulli luule mulle kohe päris meeldib.

Tuntud suurustest teevad koguteoses kaasa Kalju Lepik, poeetiliselt jõuline nagu ikka (kuigi ehk mitte nii lõovate luule-

tustega, kui vilksamisi nähtud viimases «Manas») ja mälestusliku ainese luulendustega meeldejääv Ivar Ivask (temalt ka läti poetessi Astrid Ivaski luuletuste tõlked).

Meist kaugel viibiv Märt Väljataga on esitanud nõudlikema maitsega valitud ja nõtkema luuletundmisega eestindatud W. B. Yeats'i tõlkeid, mida igale luulesõbrale võib julgesti soovitada.

«Wellesto» paljulubavast prosaistideperest meeldib mulle kõige rohkem Maimu Berg oma lühikeste ja vähemasti praeguses kirjandushetkes värskete juttudega. Kõrged tunded ei ole tema käsitluses piinlikud ega läilad («Vanalinnas», «On läinud»), madalad («Mikrorajoonis»), labased ega igavad. Maimu Bergi jutt «Tartu vaim» on tõhusamgi tükk lugemist kui Mati Hindi manifest «Eesti on sündinud Tartus». (Sellest viimasest edasi mõeldes ei saa ma kuidagi meenutamata jätta oma ülikooliaegset ilusat noorust, ning paraku ka mõningaid akadeemilisi ringkondi, kes mind, Tallinnast tulnut, oma kroonuvaimuga kohati kohutasid. Nüüd on ajad muidugi teised. Siiski tahaks, et Tartu Vaimu müüti vahel ka tartlased ise mütologiseeriks. Tõsi, Loorits on ju seda omal ajal teinud, aga tema oma kaastartlasi suuremat ei sallinud ning hindas Tallinna vabameelsemaks ja demokraatlikumaks. «Wellestogi» nimekirjast leiab ühe tartlase, paarikümne tallinlase kõrval...)

Lugemiselamust pakuvad ka katkendid Ene Hölderlini romaani «Pantaloonid ja košmaar» lõpust, mis lahkavad mehe, naise ja venelase suhteid. Psühhopatoloogilise ja erootilise aine, üksikasjaliku, ühtsamu stseene ikka kordava ja vaagiva käsitlusviisi poolest on Ene Hölderlin lähedane Vaino Vahingule. Olev Remsu romaan «Kurbmäng Paabelis», millest «Wellestos» katkend, näib olevat intrigeeriv teos. Kohati on see olukirjeldus meie hallist stagnaminevikust, siis äkki kukub autor fantaseerima tuntud ulmeainetel. Tõesti mõnus kihiline romaan, nagu George Orwell ja Isaac Asimov ühiste kaante vahel.

Peeter Puide suvejutt «Reis polaarjoone taha» (rootsi keelest Ülev Aaloe) on kerge lahe lugemine, mille kunstikõrgust oskaks ehk rootsi kirjanduspilti tundes mõöta.

Ülo Mattheuse «Öö valvur» jätkab eelkõige ajakirja «Vikerkaar» kirjanduslike eelistuste tõttu tuttavat jututraditsiooni elus lüüa saanud või kohanematute inimeste, enamasti öövahtide ja hauakaevajate traagilisest elust. Traagiline on seegi jutt, aga mitte enam eriti huvitav. Toomas Raudami «Kolm Tallinna muinasjuttu» on omas arusaamatuses lähedased Hasso Krulli loomingu, aga antud juhul küll ilma viimase kütkestavuseta.

Mati Sirkel on «Wellestosse» tõlkinud Franz Kafka «Vaatlusi patu, kannatuse, lootuse ja õige tee kohta». Väga vaimukosatav lugemine, mis kinnitas minu kodumaiste aforismikirjanike loomingu läbi kõikumalöönnud usku selle žanri võimalustesse. Kafka on samavõrd lohutav kui paljastavgi. Kahtlema hakkasin aga eesti keele võimes analüütilises saksa keeles (mõnede arvates kreeka keele kõrval ainus filosoofilisteks tekstideks sobiv keel) kirja pandud mõtteühedust sõna-sõnalt edasi anda. Mõni koht jäi tõesti hämarapäraseks. Aga äkki eesti keeles lihtsalt ei väljenduta nii, äkki oleks saksa keeles sellest aru saanud? Ehk on selliste mõttemängude mõistetavaks tegemiseks tõlkimise vahet, ehk peaks autori vormi hülgama ja laskma teksti mõnel luuletajal eesti keele soomeugrilisele segasusele sobivaks sõnastada?

Ida ja Läänt sünteesib Haljand Udami essee «Elustunud varjude maailm», mis eritleb «objektiivse reaalsuse», «teispooluse» ja (varju)teatri suhteid Umar Haggiast Antonin Artaud'ni, et jõuda järeldusele: «Kõikidest valjemini «šedöövritele lõppu tegema» kutsunud, julmust ja katku igatsenud Artaud' siiras nihilism omandab idamaise maailmakäsituse taustal hoopis uue tähendusvarjundi.» Selle peale tahaks veel ainult teada, kas idamaise maailmakäsituse taustal omandab uue tähendusvarjundi ka mitmete siianiigi muret tekitavate mullistuste, näiteks Oktoobrirevolutsiooni siiras nihilism? Haljand Udami haardeulatus on meeldivald auahne ja ikka lugema ahvatlev. Kahjuks aheldab autorit vaimukurnav töö ENE toimetuses, mistõttu me seda rõõmu üsna harva maitsta saame.

Linnart Mäll on publitseerinud 4 talle 1963–64 Moskvasse saadetud Uku Masingu kirja, mille interpreteerimise jätan rõõmuga paremate Masingu-tundjate hooleks. Rein Kruus on omakorda avaldanud 2 Ilja Repini kirja, mis ei ole küll temale saadetud, aga siiski kultuuriloolist huvi pakkuvad, nagu Kruus väidab. Cornelius Hasselblati «Kõrvalseisja pihtimused» mõtestavad autori Eesti-elamust. Poliitilise ja kultuurilise eraldatuse tõttu pakub oma juurte juurde jõudmise pikk tee mõnegi vahendamist vääriva üldnimiliku kogemuse.

Raamatus leiduvaist poliitilistest tekstidest on Peet Kase vaatlused demokraatiast tõsiselt harivad kirjatööd. Nappi ja tabavasse vormi on surutud demokraatia suhestamised mitme muu ühiskondliku olukorraga. Paul Mõtsküla näitab ennast artikliga «Sotsialismi perspektiivid» originaalse ja iseseisva mõtlejana, kellele kõigi koledate moonutuste kiuste sotsialismi ideaalid kallid.

Jäänud on veel Sirje Ruutsoo «Poliitiline autobiograafia», mis on vapustav inimlik dokument ühe tööka ja andeka eesti naise elust ja võitlusest, lootustest ja pettumustest stagnatsiooni valelikus õhkkonnas. Lause sai nüüd teatmeteoselikult irooniline, aga tõsi ometi. Mälestused stagnaajast võiksid olla ju meile praegu suurepäraseks inspiratsioonina ning lugemiselamuste allikaks, neid tasuks viljelda. Sirje Ruutsoo kirjatükk (ja elu) on igatahes huvitav ja õpetlik. Sama autori sulest pärineb ka «Wellesto»-raamatu avasõna. Usun, et «Wellesto» on ennast sõna ja teoga nii palju tutvustanud, et seda tema eesmärke tutvustavat kirjutist pole siinkohal tarvidust refereerida.

«Me ei ole rühmituseks koondunud mitte selleks, et taotleda kitsalt isiklike eesmärgi, vaid et tõhusamalt kaasa aidata eesti kultuuri-situatsiooni ja sotsiaalpoliitilise olustiku tervenemisele,» kirjutab Mati Hint (lk 149). Sellega on olulisim «Wellesto» kohta öeldud. Niisiis ei ole «Wellesto» kavandatudki kunstiliseks fenomeniks (millisena kujutlen «Siurut»), vaid poliitiliseks ja kultuuriliseks. Ja sellisena on ta väga andekas leiutus, tõeliselt tarvilik sild siin- ja säälpoolsete eesti kirjandusimemete vahel. On ju «Wellestosse» koondatud inimesed, kes ei kuulu meie ühiskonna juhtiva jõu sekka ega ole oma senise elu ülesastumistes sellele jõule lõivu maksnud. Nad on usaldusväärsed koostöö-

partnerid kogu ilma humanistidele. Selle nurga alt vaadates ei olegi Märt Väljajaga poolt parodeeritud enamliku erakonna üks suurushullustuslikumaid, ent kujundikeelelt huvipakkuvamaid eneseülistusi (vt motot) päriselt nali. «Wellesto» noorema põlvkonna, minuealiste puhul tuleb küll tunnistada, et oleme kurja kiusatusest katsu-mata jäänud: meie teadliku elu jooksul on võimule kaasakõmismine kultuurinimeste seas küll nii kuulmatu tegu olnud, et seda endale ainult mõni hulljulge skandalist oleks lubada sõandanud.

Mis puutub määratlusse «rühmitus» (ENE keeleteoimetajad lubavad ainult sõna-kuju «rühmitis»), siis härrased kirjandus-teadlased on selle sõnaga tähistanud just ühiste esteetiliste tõekspidamistega seltskonda, millest «Wellesto» puhul rääkida ei saa (vt jälle motot). Siiski ei saa väita, et «Wellesto» poleks midagi kunstiliselt uut pakkunud. On sündinud mitu vastset kirjanduslikku isikut või variisikut, mõni tuntuist on paljastanud oma uue tahu. Kindlasti on raamatu kaante vahel teoseid, mis ilma seltskondliku tagasunnita poleks sündinud. Ja muidugi ei tohi me hetkekski unustada noid tuhandeid uinunud hingi, keda «Wellesto» on äratanud uuele elule. Täna võib iga iseseisva mõtlemisega kultuur-eestlane kartuseta hüüda: «Au sulle, «Wellesto», vaba ja...»

FOORUM

ELUST JA KIRJANDUSEST

Lugejate vastukajad ilukirjanduslikele üllitistele on vähemasti «Vikerkaare» senises praktikas kaunis haruldased. See pole muidugi üllatav Eesti traditsiooni taustal: kirjandus on kirjandustegelaste (kirjanike, toimetajate ja kriitikute) omavaheline asi, suletud, tundmatu ja mõnevõrra aukartust äratav süsteem, kuhu realugejal oma nina parem toppida ei maksa. Lisaks muidugi kirjanduse enda korralikkus, ootuspärasus, juba normiks saanud suure süsteemi natuke ulaka lapse osa, kelle üleannetusedki on ette teada ega pahanda enam tõsiselt kedagi.

Sel taustal on ehk märkimisväärne toimetust veidi üllatanudki vastukajade rohkus, mida põhjustas nüüd juba ümmarguse aasta eest ilmunud Peeter Sauteri jutt

«Tõlkija». See «aastapäev» võiks ehk õigustada toimetusepoolse võla tasumist just nüüd, seda enam, et nn uusmoralism ja neokonservatism on nähtused, mis pole oma huvitavust ja aktuaalsust selle aastaga sugugi kaotanud. Nagu öeldud, sai toimetust sel teemal üsna mitu kirja, samuti suulisi pöördumisi. Nende läkituste toon ja vorm olid küll kaunis varieeruvad (sõimust literatuurse müstifikatsiooni), aga suundumus vägagi ühene. Kõige eneseteadlikumalt esindab seda suundumust alljärgnev kiri, mille avaldamiseetõttu tervikuna.

Kirjanduslikku vallatlemist vaagides... võiks parafraseerida Ilfi ja Petrovi, väites, et kirjandusliku erihariduseta lugejaskond moodustab parema osa inimkonnast ja aru-

kama osa lugejaskonnast. Maailma täiuslik mitmekesisus oleks kahjustatud, kui kõik kirjanikud oma loomingus lähtuksid ainult sellest suhteliselt arvukast, kuid ka suhteliselt vaikivast seltskonnast. Selliseid kirjamehi võibolla on ja tinglikult võiks neid ise-loomustada kui kirjanduslikke ekshibitsioniste. Neile vastandid oleksid siis oma sahtlisse kirjutajad e kirjanduslikud nartsissistid. Kõige edukamad võiksid olla sulesepad, kes on tutvunud professionaalidest toimetajate matsetega ja lähtuvad oma loomingus peamiselt sellest. Jäägu igapäev otsustada, kuidas seda seltskonda koondnimetada. Geniaalne sulemees oleks see, kelle toodang meeldiks talle endale, toimetusele ja ka lugejatele. Kui jäädakse ootama sellist ime-meest e «kirjanduslikku kombaini» oleks toimetustes ja raamatukauplustes võrdlemisi vaikne. Järelikult peitub kunst kompromissis. Veel hiljaaegu pidi kirjamees arvestama ka tensusuriga, hundiga, keda oli väga raske toita nii, et kõik kolm «lambakest» terveks oleks jäänud.

Praegu näib «hundil» olevat teisigi söödamaid. Talled võivad endale lubada mitmet masti vallatusi. Neokonservatiivse realugejana julgeksin väita, et Peeter Sauteri «Tõlkija» mõjus «talle-vallatusena». Umbes sama efekt saavutati muusikamaailmas 20 aastat tagasi, kui lääne rock-ansamblite meeslikmed hakkasid esinema äärmuseni feminiseeritult. Lausa uskumatu, et tänini on maailma rockilavadel ringi liperdanud perversne veidrik, kiljudes kõri-põhjast vahaküpsete ajudega teismelistele oma suurest murest, et tal puudub emakoda.

Oleks kahju, kui autor saavutatud tase-mest edasi ei arene. Oleks kahju, kui igast nurgast hakkaks ilmuma väikesi sautereid ja kirjandusse jääks aastakümneteks pulbitsema rõvetsemine ja amoraalsuse ümber nokitsemine. Oleks kahju, kui sültjate ajudega «mudapidukad» saaksid põhjasukeldus-teks uut indu juurde sedalaadi kirjatükke lugema sattudes. Oleksin rõõmus, kui minu kartused on põhjendamatud ja tingitud üli-tundlikkusest. Mul ei ole alust kahelda Sauteri kirjanduslikes võimetes. Oleks aga siiski tagasihoidlik soovitus, et tingimustes, kus meil on suur mure rahva kvaliteedi pideva languse pärast (mille üks peapõhjustajaid on amoraalsus), peaksime olema ette-vaatlikud ja kõiki võimalusi läbikaaluvad, kui tegemist on nii komplitseeritud, rahva elujuurt nii otseselt ähvardava probleemiga, nagu seda on moraaliküsimus. Kas tasub oma võimeid raisata pikalt ja põhjalikult joomarluise kirjeldamisele. Märksa põnevamalt võiks mõjuda saatuselst rõõmude välja-pressija elukäik kümne aasta pärast, kus

tema tursasilmadega nautijanägu tekitab mõningat elevust veel ainult uriihaisuliste «õllepoiste» hulgas — muidugi juhul, kui tal on taskus krabisevat või kõlisevat, mille eest võiks «tuua juurde». Kuidagi liiga edukas tundus peategelase «egotsemine» kirjandusmaailmas. Kas kõntsakihhi ropendamist kirjanduslike intellektuaalide hulgas harrastades värskendame oma kultuuri, see võiks olla mõne vaidlussalongi õhtu-teemaks. Realugejate neokonservatiivse tiiva hulka kuulujana julgen arvata, et autoril on talendipotentsiaali, saavutamaks elevust ka ilma ropendamata. Röveduste puistamine mõjub veidi vanamoodsalt, sest pole ju enam kuuekümnendate aastate hipikirjanduse ajad. Jutul «Tõlkija» on kahtlemata oluline kirjanduslik väärtus, kuid seda kahandab (vähemasti mitte eriti pikantsete kirjanduselamuste harrastajate silmis) autori liiga vembukas balansseerimine pätistunud peategelase tähtsustamise ja alaväärtustamise piirimail. Siit on ju ainult üks samm pseudo-kultuuri müllasse, milles ikka veel rabeleb suurem osa lääne rahvakunsti kommerts-toodangust. Kõigist õnnetustest, mis meie väiksele rahvale on kaela sadanud, oleks pätistumine meile kõige traagilisemate tagajärgedega. See lõpetaks meie rahva eksistentsi kiirelt ja häbiväärselt. Arvan, et nii võiks kõlada P. Sauteri lühijutu alltekst, mille labase väljahõikamise vastutuse võtan siinjuures endale, lootes moraalsete väärtuste taasavastamise juba alanud tõusu-lainesse.

TIIT MARTIN

Kuna hr Martin identifitseerib end «neokonservatiivse realugejana», üritagem tema kirjatööd kasutades veidi süveneda uskonervatiivsetesse arusaamadesse «elust ja kirjandusest».

Esiteks. Kirjanduses nähakse nii või teistiti esmajoones sotsiaalsühholoogilise manipuleerimise instrumenti, ehk labaselt öeldes, hea kirjandus «kasvatab rahvast», esindab mingit aadet, halb laostab moraali, paiskab nii- või naasugusesse põrgupimedusse.

Teiseks — see on küll peaaegu seesama — kirjandus on juba eeldusena angažeeritud. Tuleb vaid hoida, et ta valele poolele, vastaste teenistusse ei satuks. Ja kui satub, siis noomida.

Tähelepanelikul vaatlusel võib mõistat neokonservatiivsus jupikesevõrra lühendada, nähtsuses endas pole midagi uut ega ootamatut. Neidsamu seisukohti on Eestis juba aastakümneid jaganud nühästi ametlikud kui mitteametlikud kirjanduskäsitlused. Ühelt poolt sotsrealism ja uue inimese kasvata-mine, teiselt poolt salarelv võitluses rahvus-

terviku säilitamise eest. Uus on vaid avaliku demagoogia värv. Näib, et üsna sarnased nõuded esitatakse nii kommunismi ehitavale kui eesti rahvale paremat tulevikku rajavale kirjandusele. Mõlemad peavad olema moraalsetel laimatud. Näiteks leidis üks toimetuse helistanud nõrduinud lugeja, et IMELe liikuv eesti rahvas vajab hoopis teistsugust moraali (ja tugevat perekonda ja korralikku iivet), kui seda Sauter ja «Vikerkaar» oma juttudega pakuvad (M. Väljataga suuline teade). Hr Martin möönab küll «Tõlkija» kirjanduslikku väärtust, kuid leiab jutu halva olevat (eeldatava) demoraliseeriva mõju pärast, muidugi mitte hr Martinile endale, vaid «rahvale» ja eriti «noorsoole».

Nimetatud moraalne laimatus tähendab ennekõike teatavat askeesi, enesepiirangut, «ühiskondliku» «isiklikust» kõrgemale seadmist. Meie rahvuslike uuskonservatiivide ideoloogias on midagi, mis mitmes mõttes meenutab juutide käsuseadust, nii nagu see meile on tuttav Vanast Testamendist. Mäletatavasti oli ka heebrea seadusandjate suuremaks mureks aina ohus oleva rahvuse identiteedi alalhoidmine. Iga Iisraeli laps pidi ennekõike olema oma rahva liige, isiklik elu pidi olema rangelt reglementeeritud, allutatud rahvuse (mida isikuliselt kehastas Iisraeli Jumal) huvidele. Üks isiklikumaid valdkondi on teatavasti seks. Nii Seadusteraamat kui eesti rahva moraalse languse vastu võitlejad näevad seksis vaid ühte lubatud, s.o ühiskondlikku aspekti — järelikasvu tagamist perekonna raames. Kõik üle selle on lubamatu, ropp. Nii abielurikkumise (naise poolt) kui homoseksualismi eest näeb Seadus ette kividega surnuks viskamise.

Loomulikult tuleb igasugune «roppus» kõrvaldada ka eesti kirjandusest, mille põhiülesandeks on kanda rahvuslikku aadet. Sellel aatel näib olevat kaldumus muutuda jumalikuks, vaieldamatuks substantsiks, mida vajab iga moraal — moraalid teatavasti on ratsionaalselt põhjendatavad küll, aga ainult mingit mõistuseülest eeldust (kõrgem korraprintsiip, ühiskondlik kasu jms) aluseks võttes.

Naatsareti Jeesus vastas kord kirjatundjatele, kes teda oma arust kavala küsimusega maksurahast vahele võtta kutsusid, et andke keisrile, mis keisri, ja Jumalale, mis Jumala. Vastus oli muidugi skandaalne: ta tahab väita, nagu oleks Jumal (seega ka moraal) isiklik asi, riigisse, ühiskonda mittepuutuv. Kristlikul maailmal võttis kaks tuhat aastat aega, kuni see mõte siin-seal juba enamvähem üldiselt talutavaks muutus. Eestis paistab sinnani (s.o Lääne laadi isikuvabaduseni)

veel pikk tee olevat.

Sama pikk tee on sinnani, kus iga seksuaalvaldkonda kuuluv eestikeelne sõna enam ilukirjandust rüvetava roppusena ei mõju. Hr Martinil on muidugi õigus: «kuuekümnendate aastate hipikirjanduse» taustal ei mõju «rõveduste puistamine» sugugi elevust tekitavalt — see lihtsalt ei mõjugi rõveduste puistamisena, kui teatud kontekstis kasutatakse normaalselt (kirjandus)keelde kuuluvaid sõnu. Aga nagu näha, eesti kirjandus taolist tausta ei paku ja nõnda ongi paarist otseütlemisest ühes «süütu jõulujutus» (Priidu Beier) elevust kuipalju.

Sõjakal uusmoralismil ning ühiskondlikus teadvuses lajutaval skisofreenilisel ja krampilikul suhtumisel seksisse on muidugi tuhat pluss üks konkreetset põhjust. Nende lahtiharutamine käib siinkirjutajale kaugelt üle jõu. Nii jääbki vaid retooriliselt õhata: loodetavasti ei liigu eesti ühiskond mingi uue üliideoloogia ja vastava ühiskondliku moraali loomise poole, vaid sinna poole, et lahutada keiser Jumalast, kirjk riigist ja eesti kirjandus ideoloogilisest teokohustusest.

Tõnu Õnnepalu

Märkus. Nn roppude sõnade suhteline hulk e esinemissagedus ilukirjanduslikus tekstis ei kujuta toimetuse silmis teksti väärtust automaatselt tõstvat või kahandavat (ja seega avaldamist soodustavat või takistavat) tegurit. Sama tuleb kahjuks öelda sõnade «on», «käima», «saurus», «lendur», «krõhva» jpt kohta.

Eesti Kostabi-Seltsi propagandaministeriumi desorientalistikakabineti desinformatsiooniline Teadaanne

1. Käesolevaga teatab EKS PMD seltsi esimehe K. M. Sinijärve sõnavõtust kabineti viimasel istungil, milles kõneleja ytlis pidulikult lahti oma värsiridadest «vaim enesele kõrged sihid seab», «kuid kaastunne olgu su jumal» ning «pöörangelles inimsuse poole» ning nii abstraktsest kui yldse igasugusest humanismist — oli see ju vaid kahetsusväärne epateeriv noorusveiderdus, mis kahtlemata ei jäta märgatavat jälge edasisele loomingle.

2. Samas ytlis kirjandusline ryhmitus Hirohall lahti nn «visnapudulikust» kui regressiiv-formalistisest dekadentlis-humanistlisest suurvormist (vt Vikerkaar n7 89). Ka nenditi yxmeelselt, et eesti väike-

rahvas on liiga suures ohus, omamaks kaht sugu, kuid olgu tal siis piiramata hulgal kirjaviise.

EKS PMD

-----
täiendavax lugemiseks kod. O. Kruusi
arvustus Vikerkaares n9

PÄÄTOIMITTAJA REIN VEIDEMANN. Vikerkaar, Tallinn.

Mikäli mahdollista, niin pyytäisin vaatimattomasti muutaman palstamillimetrin Vikerkaar-lehdestä, mikäli katsotte «sepus-tukseni» vähääkään sen arvoiseksi.

Itse tulen käymään Tallinnassa joskus loka-marraskuun vaihteessa. Toisin tulles-saani Vikerkaar-lehden käytettäväksi matka-kirjoituskoneen, mikäli tarjoukseni teille kelpaa. Jos vaivaudutte vastaamaan kir-jeeseeni, voin sitten ilmoittaa tarkemmin tulostani ja k. o. kirjoituskoneesta. Voim-meko ehken tavata joko hotellissani tai Vikerkaar-lehden toimituksessa?

Mikäli Teitä kiinnostaa voinee joku kään-tää runoni eestinkielelle. Samalla pyydän anteeksi, ettei kielitaitoni vielä riitä kir-joitamaan eestin kielellä.

Kunnioittaen Matti Merivirta
Tuoteneuvoja, kirjailija
OY LOHJA AB 01380 Vantaa, Suomi.

Kirsikkapuu.

Nuori kukkiva kirsikkapuu
— Onnelinen kuin kaksikymmenvuotias
morsian.

Kauan kestänyt ei onnea;
Syksyn myrskytuulet riipivät sen lehdet.
Talven pakkasissa sen alla maa routii.
Miltei lehdeettömänä se kärsi kuolontuskaa,
mutta oman maan mullassa sen juuret yhä
eli.

Nyt — jo viisikymmenvuotiaana
vanhuksena —

se herää uuteen eloon!
Sinitaivaan alla,
oman maan mustasta mullasta,
se ammentaa uutta voimaa. . .
Ja jo kuolleiksi luultuihin oksiin
puhkeaa jälleen puhtaan valkeat kukat.
Usko uuteen elämään herää uuden
kevään myötä.

Helsingissa 23.8.89

REIN VEIDEMANN

Alles. . . juba

Alles see oli, kui «Vikerkaar» lõi helendama Eesti ajakirjandustaevas, valgustades tol korral veel poliitiliste keeldudega ümbritsetud nähtusi ja asju, kui juba tuleb mõelda sellele, kuidas vaba massimeediumit iseloomustavas konkurentsis leida just «Vikerkaarele» see omane nišš, roll ja valdkond, kuidas hoida elevelil mingite kindlalt piiritlevate ootustega lugejaskonda.

Alles see oli, kui kaude ja mitmest küljest tsementeeritud avasime veerud «Eesti asjale», kui nüüd juba pea kõigis väljaannetes on täiesti enesestmõistetaval kohal Eesti oma-riikluse taastamise vajadus ja teed.

Alles see oli, kui 300-tuhandeline rahvahulk plaksutas toetavalt Lauluväljakul Vaino Väljasele, kes oma seltskonnaga oli hakanud parteid Eesti poole pöörama, kui juba on ilmsiks saanud, et see pööramine viib samas paratamatult ka partei enda hääbumisele.

Alles see oli, kui Rahvarinne tõusis seni-

nagematu ühtsuse lainena Eesti ühiskonda uuendama, võttis parteilt ära võimumono-poli, manifesteeris avalikkust ning vaba konkurentsi rahva mandaadi pärast peetavas võitluses, kui juba ollakse ise valmis parlamendi kaudu osalema võimu teostamises, niisiis peaaegu et võistleva parteina, niisiis mitte enam üldise, vaid juba selgelt välja-kujunenud erilise jõuna.

Alles ja juba. . . Mingite, nagu eelkirjeldatud olukordade puhul oled imestunud või rõõmus, et ühest ajamääratlusest on nii kiiresti saanud teine. Aga kui pöörad pilgu endasse, avastad, et peale tühjuse ja resignatsiooni ei tõuse vastu enam suurt midagi.

Viibid otseki tunnelis, teel aimatava valgustäpi poole, teades, et valguseni jõudmine tähendab ühtlasi sellesse sulamist, seda, et sa iial ei saa valgust kõrvalt vaadata, et see, mis jääb, ongi vaid tunnel ja tee valguse poole. Ja et selles tunnelis on alles ja juba

täiesti võrdsed suurused.

Aga tühjus? Resignatsioon? On's need nõrkus hetke heistatud? Ei, tahan rõhutada hoopis nende teist võimalikku tõlgendusviisi, tühjust kui tühjaks saamist, tühjaks andmist, enda ära jagamist, kui vabanemist. See tühjustunne, see resignatsioon lubab loota rahulolule, lubab loota julgustavale otsusele, et ühel päeval võid sa rahumeeli minna... Aga selle aasta hüvastijätuks lugejatega sõandan jätta siia oma palve, mida lahkuva aasta 23. augusti õhtul kella seitsme paiku kordas või üritas korrata Eestimaa teedel Balti inimketis seistes üle 200 tuhande eestlase või eestimaalase. Tänan teid kõiki.

Palve

Läbi aegade arutuse
läbi põlvete põhjatuse
läbi orjuse otsatuse
tõuseb meie ohe — vabadus.

Virust Võrumaani,
Harjust üle Järva-, Tartu-, Valgamaani,
Lääne- ja Pärnumaalt Peipsi veereni,
saartelt Sakalani,
üle vaevadest väsinud Eesti
tõuseb meie palve —
vabadus, vabadus.

Kõigi kadunud ja hukatud,
võõra võimu vägistatud,
ohvrite ja langenute,
isamaa eest võidelnute
mälestuse auks ja nimel
uskudes ja lootust hoides
püsib kindlana me püüe —
vabadus, vabadus, vabadus.

«VIKERKAARE» SISU 1989

LUULE

Adams, V. Lehelang // 1, 21.

Alliksaar, A. Suur aimus // 2, 1; Friedebert
Tuglasele; Sententse kahesusest (Nefas) /Järels.:
M. Kasterpalu // 5, 33.

Ats. Linnaöö; Augustis kassitoomel; Atsi
mälestus kunstikooli ühikast; Üks eneselegi oota-
matu kohtumine Hpslu linnas umbes 25. märtsil;
*JUBA AMMU PÄIKE TÕUSEB SOLGI-
ÄMBRIST... // 11, 33.

Ballá, K. D. Seekäi värav, 1988 /Ungari k.
tlk. E. Hiedel // 4, 1.

Benn, G. Ekspressrong /Saksa k. tlk. A.
Hansen; Öökohvik /Saksa k. tlk. D. Vaarandi //
10, 5.

Bo Jiu-Yi Igatsen lõuna poole jõge;
Luuletus õhtuse jõe ääres /Hiina k. tlk. R. Raud
// 1, 34.

Bobrowski, J. Sõna inimene /Saksa k. tlk.
H. Loik // 5, 1.

Brecht, B. Naistele; Emigrandid; Tasa-
lülitatutele /Saksa k. tlk. A. Hurt; Lahendus
/Saksa k. tlk. M. Sirkel // 2, 33.

Breton, A. Ksenofiilid; Vähim lunamaks;
Korwar; Uli; Dukduk; Tiki; Rano Raraku
/Prantsuse k. tlk. ja järels.: H. Krull // 3, 10.

Celan, P. Liiv urnidest; Mälestus Prantsus-
maast; Sansoon daamilt varjus; Surmafuuga
/Saksa k. tlk. ja järels.: A. Hurt // 9, 27.

Desnos, R. Armastuse lillest ja rändhobustest
/Prantsuse k. tlk. R. Raud, järels.: H. Krull //
3, 16.

Eelmaa, T. *käpp sõtkub mudasse jälje...;
*äe! kuidas linnud ei jälgi oma suunda...;
*aed mis on näinud vaid liili — ... // 12, 28.

Ellmann, A. A. kolm sekundit kaldu; *lipud lagisevad külmas tuules...; Leian; Linnud mu üstast; Lõisedes; Esmasündinu // 10, 25.

Faltis, K. *atmosfääris mu ilges südames toimusid...; *sul on süda nagu keris... // 4, 24.

Farkas, A. Kui vanad mehed end pesevad; Valges /Ungar k. tlk. ja järeis.: T. Kokla // 4, 36.

Grosz, G. Laul; Laul maailmale I — II; Kuu-paisteöö; Kullakaevurite laul I /Saksa k. tlk. ja järeis.: A. Hansen // 10, 12.

Hansen, A. *Otsa ees kirjatäht igavene...; *Tuul kandis mind —...; *Oma õpetajat kaua polnud näinud, otsisin...; *Pilliroo külge... // 6, 40; *Maailma ahv...; *Käin mõnikord kinos...; *Karavanitee peegeldus...; *Kaks musta päikest — venda...; Bambusmatidel istujad; *Ta elas paigas nimega hullumaja...; *Kuldse põrnika tunnil...; *Armastust sinu vastu...; *Nägin unenägu, kus jumal oli käeviihe... // 12, 32.

He Zi-Zhang. Värsid kodukülla jõudes /Hiina k. tlk. R. Raud // 1, 33.

Hirv, I. *ühel hommikul...; *su heledate silmapõhjade kuumaastikul...; *Aeg kaanib verd...; *Sinule...; *Sina... // 1, 18.

Hoddis, J. van. Visioonidenägija /Saksa k. tlk. A. Hansen // 10, 4.

Hugo, V. Üheksakümmend Kolm /Prantsuse k. tlk. A. Kaalep // 7, 1; *Kes elavad, on need, kes võitlevad — on need...; Sõjakooljad; Pariisi müüri tipult õõ saabudes; Stella; Õhtul külviajal /Prantsuse k. tlk. A. Oras // 7, 32.

Hurt, A. Tsüklist «13 ülimalt tegelikkusele vastavat»: Vabadus, võrdsus, vendlus; Pneumaatiline post; Põlgus; Oo Aliis! Oo Amuurl! Ma olen laevatatav; Sisevaenlane; Otsus; Kutse; Püha konventsioon hääbub // 3, 18.

Ilmet, P. Tõmblus; Toimuv; Toimuv II // 2, 27; Meie tuletud elu hele luminescents // 3, 22; Ajupagu; Toimuv III; Toimuv IV; Muundumisi VI; Muundumisi VII // 7, 12.

Iives, T. H. Elsewhere I — V // 9, 25.

Ivask, I. *Meie läheme tagasi... // 12, 1; Kahekõnes kodumaaga: Luulevalimik 1959—1989 // 12, 22.

Jaaska, A. *kord öösel rebis mu karjatus...; *Laupäeva hommikuti...; *NEED ÖÖD SAAN MA SINUSSE KÕIK... // 6, 48.

Jääger, M. *Hoian kramplikult trellidest kinni...; Meil pole ideaalix pruunid särgid // 11, 41.

Kaldmaa, J. *ÕLELILLED KUMERDUVAS SEINAVAASIS...; Sügisene õhtupool // 7, 17.

Kányádi, S. Ja izegi surmatunnil; Maja ees terve õõ; Vermissage; Alles siis; On paikkondi kus; Mustlaspoiss /Ungari k. tlk. ja järeis.: T. Kokla // 4, 30.

Kauksi Ülle. Salong; Verevä kübära surm; Tuliverevä kübära matus; Sünnipäiv; Peräst sünnipäiv // 6, 33; Mihali // 7, 28.

Kesküla, K. Suurele eesti kirjanduskriitikule Kajar Pruufile tema 30. sünnipäeva puhul; *Küsimine küsimine...; *Loogiliselt kirjeldamatu hingeside ihuside...; *Ta on palunud paremaid vangistamistingimusi...; *Mis maksab mehe sõna... // 5, 22.

Kivisildnik, S. πDali // 7, 28.

Klein, K. *Soola pipart kaneeli ja tilli...;

*Õhk läpitanud terav lehk lööb ninna...; Vaheldust ka vaja // 11, 32.

Krull, H. Modern Discourse; Autobiograafia; *Pea käib ringi, kui veetilk veetilk kukub...; *Ma tahaksin mängida mägede pääl.. Õ Elu (A. A. juubeliks); *Vaikus on olnud valgus... / 7, 14; Lendurid (Katkendid lõpetamata suurteosest) // 12, 29.

Krusten, P. *Lahkub pikkamööda suvi... // 8, 1.

Laaban, I. Väike eesti antoloogia; Õine võileib; Hinnakiri kahe vihmahoo vahel; Autoportree; Tütarlapseakt; Elada vabana või surra // 3, 50.

Laanem, B. Sõbra haul; *SILITUSTE RAHUSTAVAS KÜMBES... // 10, 24.

Laansalu, A. *kas kõnnist aimub sala valulisi ohte...; *ma ootan kgaadet...; *kas ma tean veel täna milleks minu saatsid...; *ja mu sõudjakäed on tarbetud ja tülkad... // 8, 26.

Lasker-Schüler, E. Kuule, sina /Saksa k. tlk. D. Vaarandi // 10, 3.

Laur, K. *Mu laev on kõikide tuulte käes...; *Õõ nutab ja nutab...; *Astril on kibe lõhn...; Vaikus undab minu sees // 6, 44.

Leesmit, J. Minemavisatud avamata kirjad 1—7 // 5, 25.

Lehto, L. *Esmeralda, puhas ja süütu kui meri... / Soome k. tlk. S.-A. Pähnapuu // 9, 1.

Li Bo. Mõtted vaikselt ööl /Hiina k. tlk. R. Raud // 1, 34.

Lintrop, A. Sõnaristi; Odüsseus; Raskest haardest // 8, 24; Laupäeval bussijaamas // 11, 40.

Li Shang-Jin. Läkitus põhja poole vihmases ööl; Pealkirjata /Hiina k. tlk. R. Raud // 1, 35.

Liu Zong-Juan. Lumi jõel /Hiina k. tlk. R. Raud // 1, 34.

Mihkelson, E. *Suur tuul on tõusnud põlenud õuna...; *Ja sa tõused ja oled ja naeratad...; *Üks mees kelle lakka mõlesin hakata ehitama...; *Kas veri on tõesti veest paksem...; *Kas sina tead...; *Mulle ulatati õigluse tõrvik täis nilpsavaid...; *See tee on nüüd täiesti lahti Käkõrval isa... // 6, 31.

Meng Hao-Ran. Kevade koidik; Sügisel tõusen Wan-Shani mäele. Läkitus Zhang viiendale /Hiina k. tlk. R. Raud // 1, 32.

Moguči, M. K. J. Petersoni mälestussamba avamise puhul; Kooljate ball; Hymn KGB-le Rändaja; Järeilhye iseendale; Laul // 4, 25.

Muuli, K. Talv // 11, 41.

Mägi, T. *Wõõraid valgub vasakult...; Meister! Maarjamaa mehed marsivad // 12, 27.

Paavle, J. Taevartsud; Zen, pilditeatri giid // 8, 24.

Palmiste, A. *Ei raiu ma puud... // 10, 23.

Plath, S. Kosilane /Inglise k. tlk. M. Väljagata // 6, 1.

Reen, C. Lüüme kivi 1 — 3 // 2, 31.

Rimbaud, A. *Hunt kisendab lehtede all... /Prantsuse k. tlk. I. Hirv; Halb veri (Katkend poeemist proosas «Hooaeg põrgus») /Prantsuse k. tlk. L. Lees; Lapseõlv; Sillad; Antiikne /Prantsuse k. tlk. ja järeis.: H. Krull // 3, 1.

Ringvee, R. *Tummadeorgudes kõnnivad laagrid ...; *ole neetud sa kaevude röövel // 8, 30.

Rummo, P.-E. Teie suhtumine poliitika ja kunsti vahelkorda nüüdishetkel? // 11, 1.

Ränik, V. *kõrini mõtudest ajast ja ruumist ... // 7, 27.

Rütel, E. 5 isamaalist ilulugemist: Tiiu talu-tytrekene; Tõmba Jyri!; Rookatuse all; Pyhad hüied; Ema viis hälli heinamaale // 9, 24.

Sauter, P. *palju ma ei tahtnud teada ...; *tühjal maal ta kõndis. ...; *üks võõras aga väga tuttav koer ...; *kui ruigas mürkjas hirmupeni ...; nothing to say // 11, 25.

Schwitters, K. Anna lillele /Saksa k. tlk. A. Hansen // 10, 11.

Sildnik, S. *kriitika on vajalikuks lüliks ...; *abielu kohe ...; *nagu täheldasime ...; *ei tahetud ega suudetud ...; mee vaha ja muu ...; *parim parteilane ...; *nii toimis j.v. stalin ...; *suuremad liigid ...; *päike — ...; *asi on ühtlasi ... // 3, 28.

Sinijärv, K. M. kes joontest tunneb rõõmu eal; teepervel vaadates piki; *Kus on mu päevade ratas, ...; *Õõsel ...; *Must ... // 1, 12; Perseli; Siruli; Fideli // 7, 29.

Suuman, A. NAGU ELU; Vabariiklased; Estraadikunstnik Pütsõn; Tartus «Vikerkaare» kohvikus; Oma ala meister; Kuumere kaldal; Kõigepealt sipake püssirohtu; Soe ja sajab // 1, 10.

Tamm, J. *TUISK MÕÖDAS, MURE MÕÖDAS ...; *Roheline meri, kuldvalge linn: ...; *Provintsiipoisi klassikaline haridus: selle pääle ...; Varjuteeline; *UINUN TAAS. ET HINGELE EHK JÄÄTUKS TAAS SU SUU... // 4, 28.

Toller, E. Keelele /Saksa k. tlk. D. Vaarandi // 10, 1.

Trakl, G. Äärtpidi; Öhtumaa; Kaebuõ Öö; Uni; Aamen /Saksa k. tlk. D. Vaarandi // 10, 7.

Trubetsky, T. Ma armastan Ameerikat; May tonight be extra special; Stewardess; Max Stirner; Malema star (aut.: Mina & Teet Tibar) // 11, 26.

Trull, I. Hümn «närbumajatele» // 11, 37.

Tõnisson, J. Vaatleja mõtted: Aasta algul; Aasta lõpul // 1, 1.

Türnpü, A. Eesli laul; *Teistel jalaga togida ...; Kuninga kiri kuningale; Sõdurite synd 400. a. enne // 8, 28.

Viires, A. Sarjast «Seitsme maa ja seitsme mere taha» (1962—1966): *Värbasin enda ...; *Tusasetl loksuvast ...; *Meile organiseeriti ... // 1, 14.

Wang Wei. Mägedes sügisõhtul; Linnulaul mägioja kohal; Põdrasalu; Teineteisele mõelda /Hiina k. tlk. R. Raud // 1, 31.

Werfel, F. Haavatu /Saksa k. tlk. D. Vaarandi // 10, 10.

Õnnepalu, T. *Tuul tõustes särades ...; *Merest tõuseb aur — punane — päikese ette ...; *Kus iial on elanud sõna ...; *Märkamatuult kasvab lagedus ...; *Sa ei mäleta midagi päev ... // 2, 28.

PROOSA

Berg, M. Veskitont // 5, 27.

Brekke, T. Pime naine Kakamegas; Džakarandaõis / Norra k. tlk. A. Saluäär // 1, 24.

Ehivest, J. Armuaavaldu // 7, 2; Spiraali lagunemine // 11, 15.

Hellerma, K. Kiri Lesboselt // 9, 3.

Kaints, H. Maise elu tegelikkus // 2, 21.

Kaldmaa, J. Öökuninganna tibukollased majad // 12, 2.

Kivi, A. Vaba päev; Kartulid // 9, 9.

Klabund. Lendur /Saksa k. tlk. A. Kaalep // 10, 2.

Kotter, L. Öine nõudepesija; Naised ei nuta; Kuninglikud unenäod; Üks kesk ust elu; Tappa igavus // 6, 2; Eriti taevalik taevas // 12, 17.

Kärdi, J. Valitud unenäod I—II // 3, 22; 12, 15.

Laurits, L. Lu; Kaevumäe // 6, 49.

Lesi, L. Suured bulvarid // 2, 12.

Luts, O. Kirjake Tartust // Järeis: E. Teder // 11, 2.

Pedmanson, P. President // 1, 2.

Rakke, K. Let's go! // 11, 5.

Remsu, O. Kurbmäng «Paabelis» (Katkend romaanist) // 3, 30.

Sauter, P. Kunagi ammu // 8, 2; Teele (Näidend neljas pildis) // 11, 19.

Susi, M. Annika Mellini elu ja vaated 28. novembril 1987. aastal // 4, 2.

Tammet, T. Kõrb // 4, 2.

Tigane, R. Valikuvõimalus; Lasnamäel // 8, 16.

Tropp, M. Jääkarude ninad on mustad // 6, 17.

Uring, P. Tähestiku alguses; Vaheldumiste ebainimlik tõde; See tahke mahajäetud; Veel üks reisija sulas ja muutus leheks; Aakaatsia // 2, 2; Merekohina rauguses; Käed ümber kaela; Mõttelend koidukumasse // 10, 29.

Viires, P. Siis Kalamajas // 6, 26.

Õnnepalu, T. Armulaud // 5, 2; Mu kodu on surm // 7, 18.

ARTIKLID, MÄLESTUSED, INTERVJUUD, SÕNAVÕTUD, PUBLITSISTIKA

Abarinov, V. Kohtupalee kuluaarides [Nürnbergi protsessi materjale] // 8, 50.

Andrejev, L. S.O.S. (Päästke meie hinged) /Tlk. Fr. Tuglas, järeis: J. Undusk // 10, 49.

Arjakas, K. Eesti välispoliitika 1939. a. // 1, 66; 2, 78.

Aspel, A. Sürrealism ja Ilmar Laabani «Roosi Selaviste» // 3, 55.

Beier, P. Johannes Benjamini poeg [juhan Liivist] // 4, 53.

Eknäs, M. Eesti talupoja kiri Rootsi kuningale // 4, 81.

Erelt, P. «Veljesto» lätteil // 6, 55.

Gluzman, S. Totalitaarne psühhiaatria: Lagunev kindlus // 12, 49.

Havel, V. Poliitika ja südametunnistus /Tšehhi k. tlk. J. Tomeš // 9, 40.

Helme, S. Sajandilõpu kaunis armastus [Raoul Kurvitsa maalidest] // 11, 51.

Herkel, A. Seostest: Psühholoogiline essee // 6, 70.

Hint, M. Kümme aastat seadustatud keelelist venestamist // 9, 60.

Isotamm, J. B. Oli kunagi: Intervjuu / Kõsitlised P. Beier ja V. Niitsoo; kirja pannud ja paari Johnny B. luuletusega täiendanud P. Beier // 10, 90.

Jaanus, M. Viivi Luik: Sõda ja rahu; keha ja genotekst / Inglise k. tlk. A. Allpere // 4, 59; 5, 57.

Juske, A. Härä Rajangu maailm [R. Rajangu maailmist] // 6, 53.

Kaalep, A. Vestlus ekspresionismist // 10, 18.

Kahk, J. Ohuastad Soomes ja «eestlaste küsimus» // 4, 63.

Kama, K. Rahvuslikke perspektiive // 5, 91.

Kaplinski, J. Müüt, mõte ja meie // 4, 78 (Kord jälle nagu alguses); 7, 86 (Kokkupõrge tõelisusega); 9, 87 (Meelalahutus, usk ja vabadus); 12, 75 (Unustuse näod).

Kauksi Üle. Savikruus lätteviiga [Artur Adsonist] // 2, 49.

Keskküla, A. Sissejuhatus Mark Kostabi fenomeni // 3, 70.

Kohus Jossif Brodski üle / Üles kirjutatud F. Vigdorova; vene k. tlk. A. Veršik, järels.: toimetaja // 9, 77.

Kokk, A. Leedu. Noor rahvuslus [Noorteorganisatsioonidest «Jaunõji Lietuva» ja «Ateitnikai»] // 11, 65; Stasys Šalkauskis (1886—1941) // 11, 58.

Krull, H. Androgüünsed varem, tekst [Urmas Muru kunstiloomingust] // 10, 35; Julia Kristeva kirjanduse poliitikast: Sissejuhatus, tekst, eksegees // 11, 75; 12, 65.

Kruus, R. Saateks [luulevalimikule «Progress '87»] // 11, 44. «Wirulasest» «Eesti Ekspressini» // 12, 81.

Kulmar, T. Märkmeid totalitaarsest rügist // 2, 73.

Kurvits, R. Vilen Künnapu // 4, 50.

Kurvits, R., muru, U. Tehnodeelilise ekspresionismi manifest // 10, 88.

Laaban, I. Vestlus Ilmar Laabaniga / Kõsitlennud H. Liivrand // 11, 85.

Laanemäe, R. Kas Kristjan Jaak Peterson oli kommunistlik noor?; Rüüglipptekst // 3, 83.

Laar, M. Eesti sõduritest II maailmasõjas // 3, 76.

Laasi, E. Mis sai Eesti kaadriohvitseridest? // 1, 72.

Leesi, L. Flaneerimine läbi revolutsioonilise Pariisi // 7, 74.

Luik, J. Ühinevas Euroopas // 12, 37.

Luuk, T. Jüri Kask — ise ja isetu // 5, 45.

Merilai, A. Marie Underi «Õnnevarjutus» — siseruumist arhitektuurini // 7, 51; 8, 33.

Moor, F. [Raadioteade õhurünnakust Tallinnale 9. märtsil 1944] / Eess.: L. Lauri // 6, 87.

Mägi, A. Vestlus Arvo Mägiga / Kõsitlised H. Liivrand // 12, 71.

Mäll, L. Maailma ajalooost enne «Maailma ajalugu»: Mõtteid ja mõtisklusi // 4, 68.

Nutt, M. Etnos // 1, 41; Kolonistide tragöödia // 9, 64.

Olep, J. Valeri Vinogradov üldistab // 7, 44.

Pajumaa, I. Uku Masing ja keelilise relatiivsus hüpotees // 8, 44.

Piirimäe, H. Terror — Suure Prantsuse revolutsiooni eriline fenomen // 7, 77.

Pikamäe, T. Skulptor Anu Pöder // 8, 31.

Priimägi, L. Lendlaused. Püsimõtted // 1, 84 (Musae impares); 4, 83 (Alguses oli ...); 7, 83; 11, 89; 12, 74. (Vabadus! Võrdsus! Vendlust!)

Pruul, K. Meie uusrealismi pärapoeesia: [Luulevalimikust «Progress '87»] // 11, 48.

Pruuli, T. Kõju! [Artur Adsonist] // 2, 52.

Rand, M. Transilvaania, südame tunnustuse asi / Soome k. tlk. T. Kokla // 4, 41; Kõrvalekaldujate avangard — homoseksualismist kultuuris // 10, 56.

Raskolnikova, M. Tallinn: [Mälestused] / Vene k. tlk. T. Sang, eess.: R. Kruus // 8, 70.

Raud, R. Saateks [valimikule hiina luulest] // 1, 35.

Raudsepp, S. Kas banditism või organiseeritud partisaniliikumine? [Metsavendlustest] / Kommentaariks: M. Laar // 11, 52.

Reinla, A. Vihma sajab ainult enamuse soovil ... // 3, 81; Trikoloor = rahvuslipp: [Ristsõna-buumist] // 6, 86.

Ross, K. Ühest piibli tõlkimise võimalusest // 12, 58.

Runnel, H. Karjapoiss on kuningas // 7, 48.

Salo, V. Stalin meis endis // 1, 90.

Sinjärvi, K. M. Visnapuudulik — luule ime! // 7, 26.

Sivers, F. de. 1789—1989. Mille juubel? // 7, 71; Teadlased ja teadmine jumalast // 9, 33.

Soidro, M. Ühe agoonia lõpp ...: Fosforiidi-kevadest ülikoolis. Kaks aastat hiljem // 7, 59.

Sołzenitsõn, A. Kiri Nõukogude Liidu juhtidele (Vene k. tlk. ja eess.: A. Kull // 10, 77; 11, 79).

Stadnikov, S. Tahtevabadus Jumala ees «Sinuhe jutustus» // 11, 69.

Šalkauskis, S. Tõelisel patriotismist // 11, 58.

Taagepera, R. Miks ja kuidas Eestist ära: Loeng Kotkajärve Metsaülikoolis (Kanadas) 1986 // 1, 60.

Uustalu, J. Eesti majandus maailmamajanduse taustal // 3, 72.

Vabar, V. Taevane ja maine armastus II [Noortenäitus 1988] // 1, 30; Anu Juuraku graafikast // 2, 48; Eve Kask — tee täiuseni ja eäsi // 9, 31.

Valk, Ü. Maagilisest mõtteviisist // 9, 54.

Valton, A. Venelastest // 5, 62; Väike-rahvastest // 6, 75; Juutidest // 7, 55; Eestlastest // 8, 66.

Varblane, H. Rush to die [Salman Rushdiest] // 8, 88.

Veispak, T. Seksuaalideoloogia eesti ühiskondlikus teadvuses 20. sajandil // 6, 60; 10, 70.

Viht, T. Ene Kulli märkidest maailm // 12, 36.

Visnapuu, H. Pääke ja jõgi [Mälestused] / Eess. ja märkused: K. Pruul // 1, 50; 2, 57; 3, 65; 4, 55 (Siuru); 5, 52 (Miall sünnib inimene?)

Walter, H. Eesti Vabadussõda 1918—1920 // 5, 66; 6, 78; 7, 65; 8, 59; 9, 67.

ARVUSTUSED

Arjakas, K. Kuulijälj Eesti uuema ajaloo kangal (O. Kuuli. Revolutsioon Eestis 1940. Tln., 1980) // 3, 88.

- Beier, P. Põhjamaa metafüüsiline mees (K. Kesküla. Aeg rannal. Tln., 1988) // 5, 77.
- Berg, M., Hölderlin, E. Amor intellectualis virium (M. Kõiv, V. Vahing. Endspiel. Laskumine orgu. Tln., 1988) // 5, 82.
- Heinapuu, A. Taidluseestlus (Põrpl München, 1988) // 1, 81.
- Herkel, A. Konfutsius Eestis (Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Tln., 1988) // 1, 77; Kuma (Ü. Mattheus. Kuma. Tln., 1989) // 11, 94.
- Kaints, H. «5.3.53» ja teised (R. Saluri. Vaikne elu. Tln., 1988) // 7, 92.
- Kareva, D. Karje kloaagist (M. JÄÄGER. MERCA BY AIR MAIL. Toronto, 1989) // 7, 91.
- Kesküla, K. Vaikelu väikeses Eesti linnas (A. Lõhmus. Alla orgu ja üle jõe. Tln., 1988) // 1, 80; Parteitsensuuri nõrkemise aegu ehk Eesti NSV Kirjanike Liidu ajakirja viimane aastakäik («Looming», 1988, nr 1—12) // 8, 83; Au sulle, «Wellesto» (Wellesto. Oulu, 1989) // 12, 84.
- Krull, H. Kaks või mitte ühtegi, hulk või mitte osagi (K. Kesküla. Aeg rannal. Tln., 1988) // 5, 78; Kirju Hiireke (Kassett '88: R. Ringvee. Linnud mustmühisevast majast; K. M. Sinijärv. Kolmring; T. Trubetsky. Pogo; M. Väljataga. Teine keel. Tln., 1989) // 9, 94.
- Kruus, O. Kas kassett on laetud? (Kassett '88: vt eelm.) // 9, 91.
- Kruus, R. MB-milleks? (AlmaNAK I. Trt., 1988) // 4, 90; Oma maa maasikad II (AlmaNAK II. Trt., 1989) // 5, 85.
- Künstler, P. Uksekell helises: ukse taga oli jõgi (A. Hansen. kalade kuninga maa. Tln., 1988) // 1, 79.
- Pilvre, B. Mood ja minevik (M. Kuntro. Päevad ja unistused. Tln., 1989) // 11, 93.
- Pruul, K. Oma haamriga Oks (J. Sang. Vigade parandus. Tln., 1988) // 6, 88.
- Reinla, A. Meil Bütsantsis (A. Valton. Rännak giidi saatel. Tln., 1988) // 4, 88.
- Ross, K. Ehin tugitoolis (A. Ehin. Tumedusi rüübatan. Tln., 1988) // 3, 85.
- Rull, I. Bumerang (M. Titma, P. Kenkmann. Meie üliõpilaskond. Tln., 1988) // 6, 89.
- Taagepera, R. Kui täiendavad väekoondised tulid (O. Kuuli. Revolutsioon Eestis 1940. Tln., 1980) // 3, 90.
- Tanist, S. Hebbla lemmekupik (Valimik eesti armastusluulet. Luuleklubi «Ilmre», Tln., 1988) // 8, 87.
- Veispak, T. Igihaljas Aavik (J. Aavik. Rahvustunde nõrkuses Eestis. Eri aastate kirjutisi. Tln., 1988) // 3, 87.
- Viires, P. Aatemees diivanil (K. Kesküla. Aeg rannal. Tln., 1988) // 5, 81.
- VARIA. KULTUURIELU KROONIKAT. LUGEJA KIRJAD. POLEEMIKA**
- Arjakas, K. [Veel Marie Laidonerist — vt K. Deemant, «Vikerkaar» 8/1988] // 4, 92.
- Hint, M. Rahvusküsimus meil ja Moskvas // 4, 73; 5, 86; 6, 90.
- Kaalep, A. Inimene ja inimene: Veel kord Kalju Käärast ja Artur Alliksaarest [Vt M. Kasterpalu. Ametnik ja poet. «Vikerkaar» 12/1988] // 4, 93.
- Kaplinski, J. Tõde on suurem kui meie // 3, 94.
- Kolga, M. Täienduseks «Poedile ja ametnikule» [Vt M. Kasterpalu. Ametnik ja poet.] «Vikerkaar» 12/1988 // 4, 95.
- Kuusemaa, T. Müütilisest kristlusest & Kaplinskist // 8, 91.
- Kändler, T. Uut ja vana eesti rahvatarkuses // 4, 91.
- Mart Laari ümber: Mart Laari nimelise Pariisi Ajaloo ja Jäloolaste Kaitsekomitee Eesti Sektsiooni avaldus 27. märts 1989; Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi arvamus M. Laari artikli kohta «Vikerkaares» 3/1988 // 8, 94.
- Ligi, H. Replik «Noor-Tartu» asjas // 6, 95. Meie vigu ja lisandusi // 1, 90; 4, 93; 1, 95.
- Merivirta, M. [Lugeja kiri] // 12, 90.
- Prüimägi, L. Mütoloogias ajalooni [Vastuseks J. Kaplinskile] // 8, 90.
- Raitar, M. Abstraksionismist eesti kunstis [Ettekannete päev Tartu Kunstmuuseumis 13. okt. 1988] // 5, 94.
- Segadus imperialismileeris [«Impeeriumi lagunemine». EÜS-i korraldatud konverents Tartus] // 7, 94.
- Taagepera, R. Kolmkümmend! [Saatesõna autori artiklile «30 aasta plaan» — vt «Vikerkaar» nr 10, 1988] // 1, 65.
- Talvet, J. 8. (20.) [ülükooli] tõlkevõistluse mõtisklus // 2, 86.
- Treier, H. Ertekanded konstekriitikast [TRÜ UTÜ Kunstilooringi vilistlaskonverents] // 3, 93.
- Veidemann, R. Alles ... juba // 12, 90.
- Vikergallup. Eesti kirjandus 1988 // 3, 96.
- «Vikerkaare» aastapremiad 1988 // 2, 89.
- «Vikerkaare» sisu 1986—1988 // 1, 91; 2, 89.
- «Vikerkaare» sisu 1989 // 12, 92.
- Võro keele ja kultuuri fondist // 3, 95.
- Önnepalu, T. Elust ja kirjandusest // 12, 87.

ILLUSTRATSIOONID

- Maimu Berg ja Vaino Vahing: (Foto) // 5, 29.
- Ekstra Hölderlin // 1, 39.
- Elken, J. // 1, 39.
- Esimene mai 1987 Tartus: (Fotod) // 7, 60—61
- Grosz, G. Kullaotsijad // 10, 17.
- Juurak, A. Ristteel (Serigraafia, segatehnika) // 2, esikaas; Koonus (Serigraafia, segatehnika) // 34; Suur etendus (Serigraafia, segatehnika) // 35; Härg (Serigraafia, segatehnika) // 38; Ringkäik (Serigraafia, segatehnika) // 39; Valgusallikas (Serigraafia, segatehnika) // 42; Kahekesi öösel (Serigraafia, segatehnika) // 43; Kolmnurk (Serigraafia, segatehnika) // 46; Minek (Serigraafia, segatehnika) // 47; Hüpe (Serigraafia, segatehnika) // 47; Hüpe (Serigraafia, segatehnika) // tagakaas.
- Jürgenson, E., Raidmets, T. // 1, esikaas.
- Kangilaski, O. Šaržid: Harri Moora // 6, 55; August Annist // 56; Jaan Taklaja // 56;

Jaan Puusild // 57; Jaan Kangilaski // Ernst Raudsepp // 59; Julius Mägiste // 59.

Kask, E. Jumalanna (Värviline linoollõige) // 9, esikaas; Astuja (Värviline linoollõige) // 34; Sfinks (Värviline linoollõige) // 35; Poet (Värviline linoollõige) // 38; Trepp (Värviline linoollõige) // 39; Toonela (Värviline linoollõige) // 42; Prohvet (Värviline linoollõige) // 43; Tootemid (Värviline linoollõige) // 46; Öö hingus (Värviline linoollõige) // 47; Ilus mask (Värviline linoollõige) // tagakaas.

Kask, J. «_____» (Fragment. Õli, tempera, lõuend) // 5, esikaas; Läbi punase (Õli, tempera, lõuend) // 34; Nimeta I (Õli, tempera, lõuend) // 35; Läbi musta (Õli, tempera, lõuend) // 38; Nimeta II (Õli, tempera, lõuend) // 39; Nimeta II (Õli, tempera, lõuend) // 42; Nimeta I (Õli, tempera, lõuend) // 43; Läbi valge II (Õli, tempera, lõuend) // 46; Nimeta III (Õli, tempera, lõuend) // 47; Maal nr. 2 (Õli, tempera, lõuend) // tagakaas.

Kekki, A. // 1, 38.

Kekki, A., Õigus, K. // 1, 39.

Kostabi, M. leidlik plaan (Õli, lõuend) // 3, esikaas; teenus (Õli, lõuend) // 34; maarja kuulutamine (Õli, lõuend) // 34; peade kauplus (Õli, lõuend) // 35; üksik mees (Õli, lõuend) // 35; kaks õõnsat võitlejat (Õli, lõuend) // 38; igapäev, keda ma kohtan, on arve minu mälu-pangas (Õli, lõuend) // 38; ronimas (Õli, lõuend) // 39; pillerkaaritajad (Õli, lõuend) // 42; iga hetk sünnib kollektsionäär (Õli, lõuend) // 42; ääre peal (Õli, lõuend) // 42; ülespoole (Õli, lõuend) // 42; ilu, tarkus, tundelikus, tõhusus ja stiil (Õli, lõuend) // 43; hallollus (Õli, lõuend) // 46; kodukeha (Õli, lõuend) // 46; tiivuline võit (Õli, lõuend) // 47; näita mulle teed (Õli, lõuend) // 47; ilu areng (Õli, lõuend) // 47; dimensioon (Õli, lõuend) // 47; suhtlemas mr. kõiketeadjaga (Õli, lõuend) // tagakaas; yo kostabi (Õli, lõuend) // tagakaas.

Kull, E. Sädelus II (Tušš, guašš) // 12, esikaas; KR-5 (Koloreeritud kõrgtrükk) // 34; KR-3 (Koloreeritud kõrgtrükk) // 35; Kevadlõbu II (Koloreeritud kõrgtrükk) // 38; Kevadlõbu I (Koloreeritud kõrgtrükk) // 39; Sädelus I (Tušš, guašš) // 42; Sädelus III (Tušš, guašš) // 43; Laeng I (Tušš, guašš) // 46; Laeng II (Tušš, guašš) // 47; DX 2 (Kõrgtrükk) // tagakaas.

Kurvits, R. // 1, 39; 10, 89; Emamesilase laul (Õli, lõuend) // 11, esikaas; Rebased, piisonid ja muusad (Õli, lõuend) // 34; Tütarlapsed lumes (Õli, lõuend) // 35; Kuupaiste, 15 min (Õli, lõuend) // 38; Sajandite vaikiv möödumine

(Õli, lõuend) // 39; Muinasjutt armastusest (Õli, lõuend) // 42; Nostalgiline androgüün (Õli, lõuend) // 43; Kohtumine valge piisoniga (Õli, lõuend) // 46; Oo Aasia, Sa mu ema, Sa mu tütar (Õli, lõuend) // 47; Õpetaja ja Õpilane (Õli, lõuend) // tagakaas.

Künnapu, V. (Fotod: M. Kaljuste ja U. Kukk) Kontor Peetris // 4, esikaas; Seadeldis «Aeg on küps küsimusteks» // 34; Seadeldis «Nihutatud sõnumid» // 35; Sovhoosiklubi Valgas // 38; Kontorihooned Tallinnas Tatari tn. // 39; Klubi Peetris (Projekt) // 42; Villu Pooki eramu Kadriinas (Projekt) // 43; Sanatoorium «Tervis» Pärnus // 46, 47, tagakaas.

Muru, U. (Fotod: U. Muru ja J. Kaarma) Arvutuskeskus Pärnus // 10, esikaas; Sadam Hiiu maal // 38; Hoone Tallinnas (Konkursitöö) // 38; Hoone Tartus // 39; Arvutuskeskus Pärnus // 40–41; Kabel Haljalas (Konkursitöö) // 42; Hoone Tartus // 43; Katlamaja Raplas // 44–45; Mere puistee hoonestus Tallinnas (Konkursitöö) // tagakaas.

MUU ry // 1, 43, 46, 47, tagakaas.

Pabut, M. // 1, 39.

Pere, P. // 1, 42; 10, 89.

Pöder, A. Skulptuurid: Kompositsioon võrguga // 8, esikaas; Liikuma pandud nukk // 34; Legendi algus // 35; Mehe pea lipsuga // 38; Kompositsioon torso ja raamiga // 39; Tühjus // 42; Kompositsioon lipsuga // 43; Väga vanad mälestused // 46; Seotud tiibadega nukk // 47; Kompositsioon nõoriga // tagakaas.

Raidma, M. (Kaaneill. vlj.: «Valimik eesti armastusluulet») // 8, 87.

Rajangu, R. Arteki päevad (Ka fragmendid. Segatehnika) // 6, esikaas, 38–39, 42, 43; Tervitus Tartusse, Ravila 3 (Segatehnika) // 34; Lumemees Anatoomikumi kõrval (Segatehnika) // 46; Fliridin oma elamu trepil (Segatehnika) // 47; Valgel ööl Kadrioru lossis // tagakaas.

Sarapik, V. // 1, 38.

Urb, P. // 10, 89.

Vinogradov, V. // 1, 38; Kolm risti (Fragment. Õli, lõuend) // 7, esikaas; Nimetu (Ka fragment. Õli, lõuend) // 34, 35; Nimetu (Õli, lõuend) // 38; Elfenbein (Õli, lõuend) // 39; Kümme nelinurka (Õli, lõuend) // 42; Kaksteist kolmnurka (Õli, lõuend) // 43; Püramiid Grisaille's (Õli, lõuend) // 46; Kümme nelinurka II (Õli, lõuend) // 47; Tasapinna eskiis (Õli, lõuend) // tagakaas.

Vikerkaar

Toimetuse kolleegium:

Nelli Abašina, Boriss Bernštein, Valeri Bezzubov, Lehte Hainsalu, Jaak Jõerüüt, Ülo Kaevats, Maie Kalda, Mart Kalm, Veiko Lõhmus, Mihkel Mutt, Rein Raud, Toivo Sikk, Rein Veidemann, Peeter Vihalemm.

Toimetus:

Peatoimetaja **Rein Veidemann** 44 58 26.
Peatoimetaja asetäitja **Alla Kallas**
60 17 72. Vastutav sekretär **Jüri Ojamaa**
44 12 48. Algupärane ja tõlkekirjandus
Tõnu Õnnepalu 60 18 58. Teadus, pub-
litsistika ja kirjanduskriitika **Jüri Luik**
60 18 58, **Kajar Pruul** 60 18 58 (Tartus
teisip reedeni k 13—15 tel 300-45).
Keeletoimetaja **Tiina Lias** 60 18 58.
Kunstiline toimetaja **Jüri Kaarma**
60 18 58. Tehniline toimetaja **Ruth Haar-**
ing 60 18 58. Masinakiri **Viivi Tammik**
44 12 48.

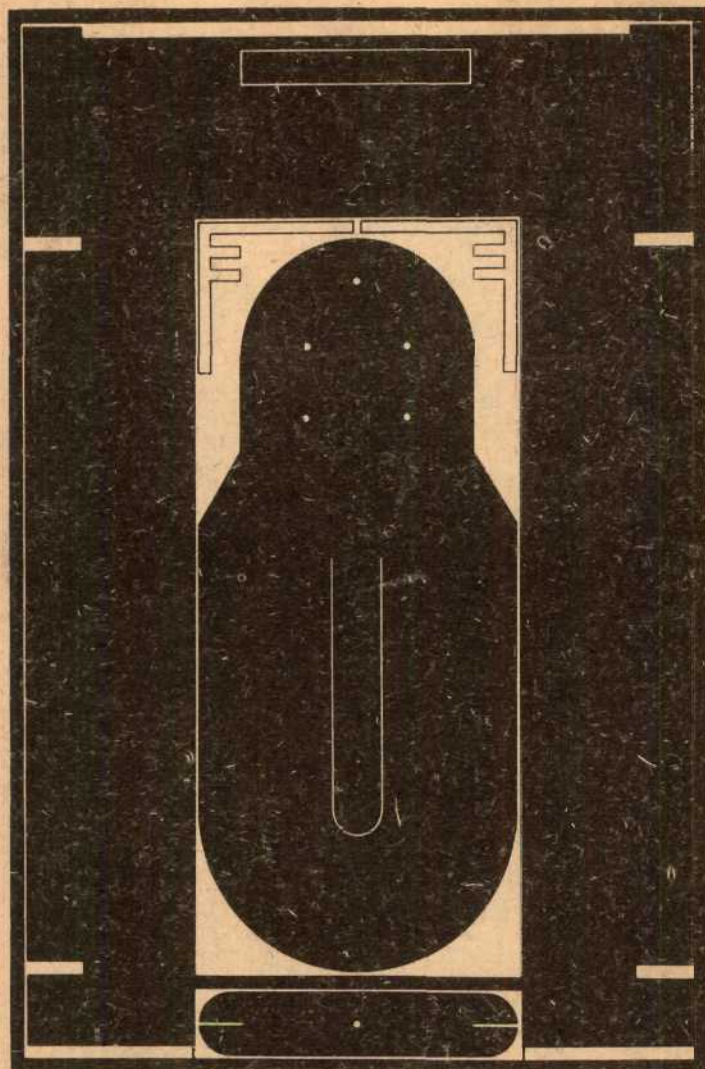
Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Praaeksemplaride kohta saab teavet trükikoja tehnilise kontrolli osakonnast
68 14 11

Toimetuse aadress: Tallinn 200031, Toompea-
tee 30. Laduca antud 04, 10, 89. Trükkida antud
21, 11, 89. Ofsetpaber 70×100/16. Ofsettrükk.
Tingtrükipoognaid 7,8. Tingvärviõmmiseid 12,51.
Arvestuspoognaid 10,18. Trükiaev 53 000. Tellimuse nr. 4173. Hind 45 kop. Tallinn, izdatel'stvo «Perisdika». Adres redakcii: 200031, Tallinn, Toompuestez, 30, telefon 60 17 72. Tipografiya Izdatel'stva CK KPZ. 200090, Tallinn, Pjarnuskoe шоссе, 67-a.
«Vikerkaar» № 12, декабрь 1989. На эстонском языке. Цена 45 коп.

Vikerkaar

Hind 45 kop.
78245